—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
17
ЛІПЕНЯ
1992 г.
№ 29 (3647)

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

Гэты аркуш з графічнага цыкла «Адлюстраванне» выпускніка Беларускай акадэміі мастацтваў Аляксея ШАЛІМЫ мае назоў «Маці Боская». У пэўнай ступені гэта твор сапраўды адлюстроўвае змены, што адбыліся ў свядомасці людзей за апошнія некалькі год.

Больш падрабязна аб выставе, дзе экспанаваліся дыпломныя работы сёлетняга выпуска акадэміі,—на 11-й старонцы, у нататках «Другі раз у Палацы мастацтваў».

Фота У. ПАНАДЫ.

Кола Дзён

На мінулым тыдні ў Хельсінкі сустрэліся кіраўнікі дзяржаў, якія з'яўляюцца ўдзельніцамі Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе. Апошнім часам, трэба сказаць, гэтая назва становіцца ўсё больш умоўнай. Акрамя ЗША і Канады, да НБСЕ цяпер далучыліся сярэднеазіяцкія рэспублікі былога Саюза. Але гэта знешні бок справы. Больш істотным уяўляецца прыняцце новай рэдакцыі Хельсінскага заключнага акта, якая азначае сур'ёзныя карэктывы некаторых міжнародных прынцыпаў. Цяпер большы акцэнт робіцца не на «неўмяшанне ва ўнутраныя справы» дзяржаў, а на прынцып, які можна назваць прынцыпам «калектыўнага сумлення». У гэтым рэчышчы можна разглядаць і імкненне кіраўніцтва Беларусі стаць пасрэднікам ва ўрэгуляванні канфлікту ў Прыднястроўі, іншыя знешнепалітычныя ініцыятывы. Але ж поспех у гэтай справе залежыць, зразумела, не толькі ад нашай рэспублікі...

9 ЛІПЕНЯ

Прэм'ер-міністр Беларусі В. Кебіч, выступаючы перад кіраўнікамі выканкамаў мясцовых Саветаў, абяцаў, што крэдытная палітыка ўрада дапаможа стабілізаваць эканоміку яшчэ да канца гэтага года. Разам з тым, падкрэсліў ён, «дзяржава—не дойная карова», таму прадпрыемствам трэба больш разлічваць на ўласныя сілы. Абгрунтавалася і неабходнасць захавання жорсткай падаткавай палітыкі, якую прэм'ер параўнаў з фінскай сістэмай падаткаў.

10 ЛІПЕНЯ

Беларусь афіцыйна ўступіла ў члены Міжнароднага валютнага фонду і Сусветнага банка. Статуты гэтых арганізацый падпісаў у Вашынгтоне віцэ-прэм'ер Рэспублікі Беларусь М. Мясніковіч.

У Мінску, на плошчы Перамогі, адбылася ўрачыстая цырымонія выпуску навучэнцаў Міліцэйскай акадэміі. У прысутнасці кіраўніка беларускага ўрада дыпломы атрымалі больш за 200 лейтэнантаў-«акадэмікаў», многія з якіх прайшлі «школу» ў Афганістане і Нагорным Карабаху.

11 ЛІПЕНЯ

Транспартны рух на адной з вуліц Мінска на нейкі час аказаўся перакрыты раз'юшанымі пакупнікамі, якія не маглі «атаварыць» талоны на цукар. «Цукровы бунт» успыхнуў, вядома, не ад салодкага жыцця. Сезон нарыхтовак у разгары, а цукру па фіксаваных цэнах не хапае. Што ж датычыць свабодных цэн, па якіх гэты прадукт можна пакуль купіць свабодна, дык далёка не усім яны па кішэні.

Прадстаўнікі Незалежнага прафсаюза гарнякоў з Салігорска прынялі ўдзел у мітынгу ў Маскве разам са сваімі калегамі з Казахстана, Расіі і Украіны. Мітынг быў прысвечаны трэцяй гадавіне пачатку шахцёрскіх страйкаў у СССР. Гарнякі заклікалі працоўных незалежных дзяржаў самім праводзіць рэформу на сваіх прадпрыемствах, не чакаючы «падачак» зверху.

12 ЛІПЕНЯ

Пачаўся візіт на Беларусь прэзідэнта Румыніі І. Іліеску. У ходзе яго Іліеску правёў перамовы са Старшынёй Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевічам, Старшынёй Савета Міністраў РБ В. Кебічам, сустрэўся з беларускімі парламентарыямі. Былі падпісаны сумесная дэкларацыя, іншыя дамоўленасці.

13 ЛІПЕНЯ

Прэм'ер-міністр Беларусі В. Кебіч вылецеў у Парыж па запрашэнні прэзідэнта Францыі Ф. Мітэрана на святкаванне нацыянальнага свята—Дня ўзяцця Бастыліі. У ходзе замежнай паездкі В. Кебіча запланаваны таксама перамовы прэм'ера з кіраўніцтвам Дойчэбанка ў Германіі.

14 ЛІПЕНЯ

З выпадку нацыянальнага свята Французскай Рэспублікі Надзвычайны і Паўнамоцны пасол Францыі ў Рэспубліцы Беларусь К. Жаліф даў прыём.

У вёсцы Гярвяты на Астравеччыне адбылася рабочая сустрэча кіраўнікоў беларускага і літоўскага парламентаў С. Шушкевіча і В. Ландсбергіса. Як паведамляецца, сярод тэм на перамовах абмяркоўваліся праблемы нацыянальных меншасцей—беларусаў у Літве і летувісаў на Беларусі.

15 ЛІПЕНЯ

У пятнаццаць разоў павялічылася сума так званага мэтавага збору для аўтамабілістаў, якія перасякаюць дзяржаўную граніцу на КПП «Брузгі» каля Гародні. Новыя стаўкі пошліны—ад 150 да 500 рублёў—увёў Гародзенскі аблвыканкам. Ад збору вызваляюцца толькі пацярпеўшыя ад Чарнобыля, студэнты, якія накіроўваюцца за мяжу ў парадку культурнага абмену...

«У палітыцы патрэбен рэалізм»

—заявіў прэзідэнт Румыніі І. ІЛІЕСКУ, падчас свайго знаходжання ў Мінску.

Ля ўвахода ў былы Дом палітасветы, дзе мелася адбыцца прэс-канферэнцыя Іліеску, стаялі на варце зухаватыя хлопцы з аўтаматамі. Маскіравальнага колеру форма, цёмныя берэты з бел-чырвона-белымі нашыўкамі, на рукаве — эмблема: «Рэспубліка Беларусь». Ва ўсім гэтым адчувалася не толькі адзнака імкнення гаспадароў максімальна забяспечыць бяспеку, але й знак павагі да замежных гасцей. І, канечне ж, самапавагі...

Румынія прызнала незалежнасць Беларусі 20 снежня мінулага года. Праз некалькі тыдняў былі ўстаноўлены дыпламатычныя адносіны паміж Рэспублікай Беларусь і Румыніяй. Кіраўнікі дзяржаў за апошні час неаднойчы сустракаліся на розных міжнародных канферэнцыях і нарадах. Пра гэта І. Іліеску сказаў ва ўступным слове на прэс-канферэнцыі па выніках свайго візіту. І дадаў, што высока іх ацэньвае. Падпісаная ў Мінску Дэкларацыя аб узаемаразуменні і супрацоўніцтве паміж дзвюма дзяржавамі, паводле слоў прэзідэнта, павінна стаць асновай для будучага двухбаковага дагавора. Падпісаць яго мяркуецца ў ходзе візіту С. Шушкевіча ў Бухарэст па запрашэнні румынскага кіраўніцтва пазней у гэтым годзе.

Пры гэтым, падкрэсліў І. Іліеску, візіт не ставіцца ў залежнасць ад вынікаў маючых адбыцца ў верасні прэзідэнцкіх і парламенцкіх выбараў у Румыніі. Узаемаадносіны паміж дзяржавамі ставяцца вышэй партыйных інтарэсаў і ўнутрыпалітычнай барацьбы.

Агульных жа інтарэсаў у абедзвюх краін нямала. Асабліва зацікаўлены Румынія і Беларусь ва ўстанаўленні прамых сувязей паміж прадпрыемствамі, міжнароднай кааперацыі і ўзмацненні гандлёвага абмену. Характэрна, што міністр гандлю Румыніі, які быў у складзе афіцыйнай дэлегацыі, пасля адлёту прэзідэнта застаўся яшчэ на некалькі дзён у Мінску, каб вырашыць некаторыя канкрэтныя пытанні супрацоўніцтва.

Аднак большая частка пытанняў журналістаў тычылася, натуральна, не эканомікі, а палітыкі. Іх цікавіла найперш ацэнка сітуацыі ў Прыднястроўі з боку румынскага прэзідэнта, а таксама яго стаўленне да пазіцыі Беларусі ў гэтым пытанні.

У час прэс-канферэнцыі. Фота У. ПАНАДЫ.

Калі падсумоўваць выказванні І. Іліеску ў ходзе прэс-канферэнцыі, іх можна звесці да наступнага. Канфлікт у Прыднястроўі (па-румынску — Трансністрыі), на думку прэзідэнта, не з'яўляецца этнічным. Сярод мясцовых жыхароў 27 працэнтаў украінцаў і 23 працэнты рускіх. Доля малдаван (румынаў) у складзе насельніцтва Малдовы ў цэлым складае каля 65 працэнтаў — не нашмат больш, чым у Прыднястроўі.

На чатырохбаковай сустрэчы ў Стамбуле (з удзелам прэзідэнтаў Расіі, Румыніі, Малдовы і Украіны), нагадаў І. Іліеску, было дасягнута пагадненне, заснаванае на двух фундаментальных прынцыпах. Першы — гэта безумоўная павага да права канстытуцыйных органаў Малдовы вырашаць унутраныя дзяржаўныя праблемы, у тым ліку звязаныя са статусам тэрыторый. І другі — неабходнасць урэгулявання канфліктаў палітычнымі метадамі, а не сілай.

У гэтай сувязі прэзідэнт Румыніі вельмі станоўча ацаніў ўзважаную, як ён выказаўся, палітыку Беларусі, карэктную заяву беларускага парламента і асабліва — гатоўнасць кіраўніцтва рэспублікі выступіць пасрэднікам ва ўрэгуляванні канфлікту.

Дэстабілізуючым фактарам І. Іліеску назваў прысутнасць 14-й расійскай арміі ў Малдове. Ён катэгарычна абверг сцвярджэнні камандуючага арміяй генерала Лебедзя аб тым, што Румынія нібыта пастаўляе Малдове танкі, іншыя цяжкія ўзбраенні. Пры гэтым Іліеску прызнаў, што ў адказ на афіцыйную просьбу законнага кіраўніцтва Малдовы, якая стварае зараз сваё нацыянальнае войска, Румынія прадала ёй пэўную колькасць абарончай зброі — у прыватнасці, бронетэхнікі. У той жа час, па словах румынскага кіраўніка, працягваецца масіраваная пастаўка баявой тэхнікі і зброі 14-й арміі незаконным вайсковым фарміраванням у Прыднястроўі.

І. Іліеску зрабіў таксама гісторыка-юрыдычны экскурс у мінулае, з якога вынікала, што пытанне аб уз'яднанні Румыніі і Малдовы з пункту погляду міжнароднага права заканамернае і ў перспектыве можа разглядацца. Але, з другога боку, існуюць Хельсінскія пагадненні, Парыжская хартыя, у якіх замацаваны прынцып недатыкальнасці пасляваенных граніц паміж дзяржавамі ў Еўропе. У палітыцы патрэбен рэалізм — падкрэсліў І. Іліеску. Таму цяперашняе кіраўніцтва Румыніі не ставіць пытання аб іх пераглядзе.

Віталь ТАРАС.

АДГАЛОСКІ

ЦІ ПАЧУЮЦЬ КРЫК ДУШЫ?

На пачатку ліпеня ў «Народнай газеце» быў надрукаваны адкрыты ліст да Старшыні Савета Міністраў РБ за подпісамі вядомых дзеячаў беларускай культуры: В. Быкава, А. Вярцінскага, Ю. Карачуна, Л. Шчамялёва, І. Чыгрынава, А. Марачкіна, У. Басальгі, Н. Гілевіча, Б. Сачанкі, В. Шаранговіча, А. Мальдзіса.

Нагодай для гэтай акцыі стала падпісанне 15 мая ў Ташкенце пагаднення кіраўнікоў урадаў СНД аб супрацоўніцтве ў галіне культуры. Аўтараў адкрытага ліста непакоіць тое, што шэраг пазіцый прыгаданага дакумента «можна лічыць шкоднымі, шкоднымі не толькі для Беларусі (як і для ўсіх іншых краін, яго падпісаўшых), але (...) для ўсяго свету».

Пагадненне, пад якім стаіць і подпіс В. Кебіча, можа быць выкарыстана расійскімі шавіністамі для замацавання існуючага стану, калі шматлікія культурныя і гістарычныя каштоўнасці народаў былога СССР назаўсёды застануцца ў музеях і сховішчах, што перайшлі пад юрысдыкцыю Расіі.

Замест сур'ёзнага абмеркавання праблем вяртання гістарычных каштоўнасцяў іх уладальнікам — народам суверэнных дзяржаў — складальнікі тэксту пагаднення «намагаюцца ўцiснуць адносіны ў галіне культуры (...) у рамкі фармальных надуманых праграм».

«Пры такім падыходзе захоча, напрыклад, Беларусь пацікавіцца звесткамі аб сваіх каштоўнасцях, што знаходзяцца ў былых саюзных сховішчах на тэрыторыі іншай дзяржавы — удзельніцы пагаднення, няхай складзе з ёю сумесную праграму, выдзеліць на долевай аснове сродкі на ўтрыманне якога-небудзь «часовага» органа кантролю або каардынацыі, і толькі тады ёй будзе прадастаўлена права задаць сваё пытанне».

Калі браць да ўвагі, што «наша агульная маёмасць — былыя фонды саюзных сховішчаў гісторыка-культурных каштоўнасцяў — фарміраваліся такім чынам, што спецыялісты ніводнай з былых саюзных рэспублік не маглі мець нават вельмі адноснага ўяўлення аб тым, якія каштоўнасці, што паходзяць з іх бацькаўшчыны, там знаходзяцца» — прапанаваная формула супрацоўніцтва выглядае абсурднай.

Дзеячы культуры Беларусі прапануюць В. Кебічу «зрабіць неабходныя захады да скасавання дадзенага пагаднення і вынясення замест яго на разгляд кіраўнікоў урадаў СНД падрыхтаванага ў Беларусі праекта пагаднення аб стварэнні міжнароднай часовай камісіі па вырашэнні праблем уласнасці на гісторыка-культурныя каштоўнасці, што сабраны ў музеях, бібліятэках, архівах і іншых сховішчах былога Саюза ССР».

Такі вось ліст... Ці захоча прэм'ер прыслухацца да крыку душы дзеячаў «нематэрыяльнай сферы»? Тым болей, што кіраўніцтва рэспублікі зараз занята праблемамі выключна эканамічнага характару.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

ТАМУ МЫ І ЛЮБІМ ОРШУ...

Вязынка — гэта Янка Купала... Мікалаеўшчына—Якуб Колас... Прыгадаем Малую Багацькаўку — і адразу згадваецца імя Максіма Гарэцкага... Ну, а Орша?

Вядома ж, радзіма Уладзіміра Караткевіча! Тут пачынальнік нашай гістарычнай літаратуры пражыў ці не самыя лепшыя свае гады — маленства і юнацтва. Тут ён скончыў сярэднюю школу, тут у 1956—1958 гадах настаўнічаў у адной са школ. Цяпер жа ён вярнуўся сюды назаўсёды.

У апошнюю суботу чэрвеня ў прыдняпроўскім парку Оршы адбылося адкрыццё помніка знакамітаму земляку. Яно было прымеркавана да святкавання 925-годдзя з дня заснавання горада. Што ж, супадзенне невыпадковае. Хіба можна сёння ўявіць сабе гісторыю Оршы без імені У. Караткевіча?!

Такой думкі прытрымліваецца і аўтар помніка (архітэктар М. Сморчык) малады скульптар І. Голубеў:

— Як бы мы ні паважалі іншых знакамітых людзей, якія нарадзіліся тут, Орша перш за ўсё — гэта Уладзімір Караткевіч. Орша — яго калыска, выток, пачатак усіх пачаткаў. Гэта і падказала ідэю помніка. Месца для яго выбрана таксама невыпадкова. Тут у свой час знаходзіўся будынак, у якім Караткевіч заканчваў дзевяты і дзесяты класы. Адсюль ён пайшоў у вялікае жыццё. Мне і хацелася падкрэсліць гэтую повязь пісьменніка з яго вытокамі. Праз зруб дома, што сімвалізуе сабой пачатак яго жыццёвага шляху. Праз верш Караткевіча, радкі якога накрэслены на спецыяльнай пліце:

Тут нарадзілася воля,
Думкі, жаданні, імкненні...
Тут я стаў сынам краіны,
Абпален яе агнём...
Таму і люблю я Оршу...
Першым сваім каханнем...
Якое не знікне пэўна
Нават з маім жыццём...

Сапраўды, у задуме помніка прысутнічае жаданне ўбачыць, адчуць і перадаць свет У. Караткевіча, падкрэсліць рамантычную акрыленасць і ўзнёсласць яго творчасці. У кампазіцыю скульптуры арганічна ўплятаюцца вобразы рамана «Чорны замак Альшанскі», аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха». Уверсе ж — бусел, што сімвалізуе сабой Белую Русь. А гэта — зваротак яшчэ да аднаго твора У. Караткевіча, да яго «Зямлі пад белымі крыламі»...

На ўрачыстым адкрыцці помніка загадчыца аддзела культуры Аршанскага гарвыканкома З. Сіднякова, якая падзякавала ўсім, хто меў дачыненне да з'яўлення гэтага помніка выдатнаму сыну Бацькаўшчыны — аўтарам, сястры пісьменніка Н. Кучкоўскай за карысныя парады, Аршанскаму гарвыканкому, які ўзяў на сябе матэрыяльныя затраты, звязаныя з адліццём і ўстаноўкай помніка.

НАШ КАР.

Помнік Уладзіміру Караткевічу ў Оршы.

Выступае Рыгор БАРАДУЛІН.

Фота А. АСІПОВІЧА.

РЭПЛІКА

УШАНАВАЛІ...

У Нясвіжы на базе мясцовага педагагічнага вучылішча была праведзена канферэнцыя, прысвечаная 110-й гадавіне з дня нараджэння народных паэтаў Беларусі Я. Купалы і Я. Коласа.

Настрой настаўнікаў і навучэнцаў педвучылішча з самага пачатку сапсаваў вядучы, пачаўшы гутарку... на рускай мове. Дарэчы, кіраўнікі раёна і дырэктар педвучылішча, якія сядзелі ў прэзідыуме, не зрабілі вядучаму заўвагі. І толькі настойлівыя патрабаванні слухачоў змусілі яго перайсці на беларускую мову.

Знайшлася яшчэ адна асоба — дацэнт, жанчына з Магілёўскага педінстытута імя А. А. Куляшова. Яна таксама прывезла з сабой выступленне пра беларускіх паэтаў... на рускай мове. Сорамна было слухаць, калі яна перакручана вымаўляла імя Якуба Коласа, называючы яго Ікубам.

На жаль, не надта цікава выступілі і навукоўцы з Мінска, якія прыехалі, дарэчы, са значным спазненнем.

Пра названую канферэнцыю хочацца сказаць: «Шмат шуму з нічога» ці «З вялікай хмары малы дождж». А «хмара» сапраўды была вялікая, калі ўлічыць, што на тытульным лісце запрашальнага білета і праграмы надрукаваны яго арганізатары. Гэта — Міністэрства адукацыі РБ, Педагагічнае таварыства Беларусі, Беларускі навукова-даследчы інстытут і яшчэ чатыры «ніты».

Вось і думалася пасля: а ці трэба было везці ў Нясвіж настаўнікаў з усёй рэспублікі?

Мне асабіста найбольш спадабалася выступленне М. Чабатарэвіч, загадчыцы экскурсійнага сектара Літаратурнага музея Янкі Купалы на тэму «Вобраз жанчыны-маці ў творчасці Янкі Купалы і выхаванне паважлівых адносін да яе». Што датычыць навучэнцаў мясцовага педвучылішча, то яны атрымалі добры ўрок абыякавых адносін да беларускай мовы з боку прадстаўнікоў раёна і педвучылішча.

М. ВАЛЬКО,
старшыня мясцовай суполкі ТБМ.

г. Нясвіж.

ХРОНІКА АДРАДЖЭННЯ

Далучэнне да мінулага

У Віцебскім абласным навукова-метадычным цэнтры народнай творчасці адбылася выстава дзіцячай творчасці. На ёй шырока прадстаўлены творы дзятвы самага рознага ўзросту з Віцебска. Большую частку экспазіцыі складаюць прадметы дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва, якія выкананы ў беларускіх народных традыцыях. Тут прадстаўлены ганчарства й ткацтва, нацыянальны касцюм, разьба ды вышыўка, вырабы з саломкі і г. д. Нацыянальна-адраджэнская тэматыка ярка бачна ў жывапісе і графіцы. Народныя абрадавыя святы, напрыклад, малююць юныя творцы з СШ № 25. Вучні гэтай жа школы даследуюць дойлідства Бацькаўшчыны праз мастацкае асэнсаванне яго ў сваіх карцінах. Сучасныя віды мастацтва ўдала спалучаюцца з нацыянальным у папера-пластыцы (СШ № 25) і батыках дзіцячай мастацкай школы, у працах дзяцей з іншых навучальных устаноў.

Юрась СЦЯПАНАЎ.

Вяртаючыся да сумнай даты

Напярэдадні 50-годдзя з дня смерці Янкі Купалы ў Радашковіцкім касцёле, дзе некалі быў ахрышчаны маленькі Янка, адбылося жалобнае набажэнства па душы паэта. Гэта, напэўна, першае такое набажэнства з дня смерці Купалы. Як вядома, па самагубцах набажэнства не адпраўляецца. Таму гэтая служба — знак прызнання рэлігіяй **забойства** паэта. Набажэнства на беларускай мове правілі айцец Міхаіл з Менска і святар Радашковіцкага касцёла айцец Эдмонд.

Мікола ЛІННІК,
намеснік старшыні Радашковіцкага пассавета, сябра ТБМ і БНФ.

НАБАЛЕЛАЕ

Ліст шаснаццацігадовага беларуса

Вітаю вас, лімаўцы! Вырашыў пазнаёміцца з вашым выданнем і не пашкадаваў. У сваіх публікацыях вы падымаеце актуальныя пытанні, дапамагаеце чытачу больш аб'ектыўна зразумець тыя ці іншыя падзеі і з'явы. Асабліва хвалюе мяне нацыянальнае пытанне. Два гады назад я нават не задумваўся, хто я (вядома ж, рускі), але паступова пад уздзеяннем новага ў жыцці нашага грамадства ў маёй свядомасці пачаўся пераварот. Тады для мяне, 14—15-гадовага хлапчука, нялёгка было разабрацца сярод патокаў ілжы і маны, аднак і ў бочцы дзёгцю траплялася лыжка мёду, і паступова я вызваляўся ад хлусні, што раней убілі ў маю галаву, пачаў асэнсоўваць бачанае і чутае, выпрацоўваць свой светапогляд. Канчаткова павязка з маіх вачэй упала летам — восенню 1991 года. Я адчуў гонар за тое, што належу да беларускай нацыі, якая пасля шматвяковага рабства, панавання чужынцаў здолела стварыць выдатную культуру, дала свету шмат вялікіх вучоных (аб гэтым я даведаўся зусім нядаўна) і пасля 70-гадовага духоўнага і фізічнага генацыду знайшла ў сабе сілы зноў пачаць нацыянальнае Адраджэнне.

За мае цяперашнія погляды КДБ эпохі «развитого социализма» мог бы з поўным правам аб'явіць мяне нацдэмам. Але ж нацыяналізм зараз патрэбен! Патрэбен не дзеля яго самога, а каб выратаваць нацыю, яе самабытнасць і непаўторнасць. Гэты нацыяналізм павінен накіроўвацца не супраць якога-небудзь народа, а супраць тых груповак людзей, што патрабажаюць інтарэсам і незалежнасці Беларусі. Сярод маіх сяброў ёсць рускія і ўкраінцы, і яны большыя патрыёты Беларусі, чым некаторыя этнічныя «беларусы», бо гэтыя рускія і ўкраінцы — беларусы ў душы і свядомасці. Я чытаў вашу газету ў парку па-над Сожам (які так забруджаны, што, паказаўшы на яго, можна даць адказ тым, хто лямантуе аб «достижениях развитого социализма») і нялёгкія думкі апаноўвалі мяне аб лёсе маёй Бацькаўшчыны і майго народа. Вельмі вялікае злачынства, калі наўмысна забіваецца чалавек, а што казаць, калі забіваецца, душыцца цэлы народ? За час камунізму беларускі народ быў амаль што знішчаны, самабытны, працавіты, непаўторны народ быў ператвораны (за рэдкім выключэннем) у шэры натоўп запраграмаваных робатаў, і цяпер, калі пачаліся адваротныя працэсы вяртання да Чалавечай годнасці, шмат каму гэта не па густу. Найперш тым, хто кіраваў гэтым натоўпам і за кошт якога сапраўды жыў у «развитом социализме»! Кажуць, што адметнай рысай беларусаў з'яўляецца іх сціпласць. Так, у пэўнай меры гэта добрая рыса, але калі яна ператвараецца ў рабскую пакорлівасць быдла, якое вядуць на бойню, то тут трэба задумацца, чаму некаторыя націскаюць на сціпласць беларусаў. Трэба абуджаць беларускі народ ад нацыянальнага нігілізму, нацыянальная ідэя павінна стаць сродкам пабудовы ўласнага дому і заможнага гаспадарства.

Мне ўспамінаецца адзін выпадак з майго маленства. Сам я з Палесся, да шасці год выхоўваўся ў вёсцы ў бабулі і ведаў толькі родную мову, бо чуў яе навокал. І вось я пераехаў у горад. У двары жыла жанчына, якая намагалася быць інтэлігентнай, у яе быў сын маіх гадоў. Аднойчы яна пачула, як я тады размаўляў, зморшчылася і загадала сыну больш не гуляць са мною... Я нагадаў гэта таму, што і зараз існуе нямала такіх «інтэлігентных» людзей, якія цураюцца і нават ганьбяць мову і культуру народа, які корміць іх.

Цяпер аб нацыянальнай палітыцы нашага ўрада. Яна выклікае ў мяне рэзкую крытыку і абурэнне. Канешне, у ёй ёсць добрыя бакі, але калі прадстаўнікі вышэйшай улады нашай дзяржавы ходзяць на задніх лапках перад «старэйшай сястрою» і кожны раз азіраюцца на яе, ці ж дагадзілі, то ў мяне няма слоў. У нашай рэспубліцы працуюць ажно два расійскія тэлеканалы, а ці глядзяць Беларускае тэлебачанне беларусы на Віленшчыне, Беласточчыне? Пра гэта павінен думаць урад, а не хто-небудзь збоку. Я не ўскладаю надзей на цяперашні Вярхоўны Савет і ўрад, таму агітаваў сваіх родзічаў паставіць свой подпіс у падтрымку рэферэндуму. К моманту яго правядзення трэба растлумачыць усім людзям мэту гэтай акцыі.

Хацеў бы перадаць вялікую падзяку Васілю Быкаву, Нілу Гілевічу, іншым беларускім пісьменнікам за іх цяжкую працу дзеля нашай адзінай Бацькаўшчыны.

Яўген КАСЦЮШКА.

г. Гомель.

ПЕРАКЛАДЫ

Імкнучыся да сонца вякамі...

Прыйшоў з бору і гоніць з двору. Гэтая беларуская прымаўка сумным сэнсам сваім стасуецца да падзей у Прыднястроўі. Цёмная сіла, якая трымала ў страху ўсю былую савецкую імперыю, не знікла з нясмелымі промнямі дэмакратыі. Яна на ранейшы манер кроіць карту, на імперскі манер. Ваеншчына, якая не жадае пакідаць нарэшце вольную Балтыю, хоча прапяяць сваю лебядзіную песню ў незгаворлівай Малдове. Абараняе, бачыце, інтарэсы «русского-ворящего населения». У Балтыі гэтае насельніцтва было «русскоязычным». Мова тубыльцаў гэтаму насельніцтву не падабаецца, мякка кажучы. І называюць жа сябе не народам, не людзьмі, а насельніцтвам. У царскай Расіі ўсе заваёўнікі называліся першапраходцамі, адкрывальнікамі новых земляў, у савецкай імперыі практыкавалася высяленне карэннага пласта людзей і перазасяленне, а дакладней — каланізацыя. Асаблівай увагай карысталіся землі ўраджайныя, вінаградныя, курортныя. Абарыгенаў высылалі пасвіць сабоняў.

Прыгадваецца, як на пачатку 60-х гадоў, стрымліваючы слёзы, апавядаў мне малдаўскі паэт Віктар Тэлеўка пра становішча роднай мовы. З румынскае яна стала малдаўскай. На вечарах паэзіі «русскоязычное население» крычала: «Читай по-русски. Что еще за тарабарщина!» Дзякаваць Богу, апошнім часам справа пайшла добра. Дык цяпер голас малдаўскае паэзіі глушаць гарматы, а іх перакрычаць цяжка.

Хачу, каб прагучалі на мове Янкі Купалы вершы трох малдаўскіх паэтаў. Каб чытачы пачулі, што клопат паэзіі — вечны. Ён пра жыццё, пра мір, пра чалавека, гаспадара зямлі свае.

Няхай пасля працы беларус сядзіць на прызбе, малдаванін на prispe, расіянін на завалинке, кожны ў сябе дома, сочачы мірным паглядам, як заходзіць сонца, ідзе на спачын.

Рыгор БАРАДУЛІН.

Ліўіу ДАМІЯН

Трохкутнікі

Ішлі маўкліва на вайну мужчыны,
Цяжарных пакідаючы жанок,
Цяжкія, несуцешныя слязіны,
Як зерні жалю, падалі ў пясок.

Жанкам пісаў лісты я ў край далёкі,
Паклаўшы кругла жываты, яны
Хапаліся за сэрца, за аблокі,
Ішлі ў нікуды думкаю адны.

І я, малеча, розумам зялёны
Чытаў трохкутнікі з палёў вайны,
І слухалі цяжарныя мадонны,
І дзякавалі, плачучы, яны,

Чарнілам пальцы спэцкаўшы са смакам,
Начамі, дзе дажджы вялі ўмалот,
Я сам сабе здаваўся вурдалакам,
Быў бацькам ненароджаных сірот.

Веліч мураша

Раструшчаны, ён толькі не працуе,
але з'яўляецца на месца зноў
ягоная радня і пачынае
прыпыненае дойлідства з асноў.

Мураш вялікі, валачэ паклажу —
аж не відаць самога з галавой,
нібы планета, ён якую вечнасць
кіруе па арбіце светлавой.

Мураш вялікі. Ад яго, магчыма,
мы навучыліся сям'ёй людской
на хатняе зямлі хаціны ўзводзіць,
замешваючы марай і слязой.

Мураш вялікі, ён таго не робіць,
каб знік род мурашыны ад пакут,
чуму не насылае на астатніх,
што дыхаюць і рухаюцца тут —

на гэтае зямлі з апраткай дранай,
пакрытай ранамі, амаль жывой,
што дыхае яшчэ і піць хацела б
з дзіцяткам разам з кварты сырадой.

Мураш вялікі, і жыву я ў доме,
што ён узвёў, ад працы трапяткі,
яго чало пакрыта потам густа,
як шчодрым цветам майскія сукі.

Я не баюся, што мой дом разбурыць
той, хто будуе праз усе вякі.
Хоць Маркес папярэджваў нас сур'ёзна,
што іхні гнеў дагоніць нас такі.

Бялявая дачушка Габрыэла,
пачуўшы верш, спытала са слязьмі,
а ці таксама горка плакаць можа
малы мураш, раструшчаны людзьмі.

Я ж бачыў, як мурашнік падпалілі
падонкі. Толькі мурашы ўвесь час
гарэлі, а нашчадкаў ратавалі,
тады падумаў — і цяпер — пра нас.

Аўрэліу БУСУЁК

Паэты

Паэты дзівакі з часін былых:
смяюцца, хоць палаюць раны ў іх,
пачварнае ў прыгожым бачыць зрок,
усё не гэтак робяць як знарок.
Паэты гэтакія ўсіх вякоў,—
і ў дзівакоў багата сваякоў.

Адно, калі становяцца ў чаргу
на могілкі, ў душу бяруць тугу,
І робяцца, як людзі ўсе ў жыцці,
ды... ўсё-ткі пнуцца без чаргі прайсці.

Нерон

Горад спрадвечны гарыць. І як чары
талент находзіць на ліру ў пажары.

Дактылі скачуць. І лоб аўгусцейшы
болей не вузкі, а нават шырэйшы.

Ямбы высокія ўсе з запаветаў:
толькі жыццё і натхняе паэтаў.

Скачуць з агню залатыя лілеі,
Форум ад люду віруе, шалее!

Брава, натоўп! Брава, рымляне, брава!
Гэты спектакль на жыццё мае права.

Рух, мне здаецца, стаў вялы і горшы:
Гай, сыпані ім манетаў прыгоршчы!

Вершам маім трэба гневу планеты:
Гай, у агонь кінь вясталку яшчэ ты!

Ты іх прымусь, каб стагналі і вылі —
вершы пісаць я ў спакоі не ў сіле...

Гай, адчыні сёння бібліятэку,
і прывядзі дарагога Сенеку.

Крытык мой мусіць, нарэшце, дазнацца:
не ў ФІЛАСОФІІ корань мастацтва!

Толькі мастацтва — жыццё. Дык жыві ты.
Гай, ледзьве тлее сенат знакаміты...

Як? Я Сенеку забіў? Што за драма!
Смерць мяне гэта натхняе таксама.

Хай жа Імперыя прысмак смакуе!
Смерць як жыццё. Хай Мастацтва красуе!

Гай, ты таксама гарыш? Можа стацца...
Смерць жа, дарэчы, таксама мастацтва...

Петру ДУДНІК

Бацька мой ішоў дамоў

З пекла вогненных бурунаў,
З-пад раз'юшаных грамоў
Выбухамі зяленіны
Бацька мой ішоў дамоў.

Расчыняла ўсе чатыры
Брамы перад ім сяло,
У каса марэ, як світанак,
Сына любага вяло.

Маці, бедная, п'янела
Ад нахлынаў веснавых,
Напярэймы бацьку бегла,
Стрэчных абдымала ўсіх.

І сцякаючы, як зоркі,
З вей, што цялі ў два лязы,
Рагаталі, маладзелі
Дзве блакітныя слязы.

І прымала слёзы мамы
Маці родная зямля,
Каб з жывых вясновых кропляў
Кветкі выраслі пасля.

Краскі і паўдзён і поле
Абдавалі сіняю
І, як плуг, ішоў марудна
Бацька з босай галавой.

У вачах ягоных неба
Патанала ў глыбіні,
Чатырохгадовы грукат
Нік у змоўклай цішыні.

З пекла вогненных бурунаў,
З-пад раз'юшаных грамоў
Выбухамі зяленіны
Бацька мой ішоў дамоў...

Справядлівасць

Было: з адной рукой
Вярталася з-пад мечаў і маланак,
Было, што на адной назе
Вярталася з-пад куль на родны ганак.
Але вярталася, вярталася наноў!
Рэкі крыві выходзілі з берагоў
Над ранаю зямнога шара ў імя яе.
Рэкі крыві? Ды без яе
З берагоў бы выходзілі акіяны!
Закутая і ўкрыжаваная,
Кінутая ў крэматорыі і на кастры,
З дыму і попелу смелая
Справядлівасць уваскрасала
І зноў пад сцяг свой вярталася,
А калі падчас і спазнялася,
Дык вярталася пасівелая,
На хвалях музыкі зноў вярталася,
На прыкладах стрэльбаў вярталася...
Як тая трава — імкнучыся да сонца
вякамі —
Праз камень,
Праз дол вярталася...

ІНТЭРВ'Ю Ў НУМАР

НЕ ТОЛЬКІ СВЯТА МУЗЫКІ

З 18 па 23 ліпеня ў Віцебску праводзіцца першы Міжнародны музычны фестываль «Славянский базар». Арганізатарамі яго і заснавальнікамі пры падтрымцы Міністэрстваў культуры Беларусі, Расіі, кабінета прэзідэнта Украіны сталі Беларускі Саюз імя П. М. Машэрава «Зніч» дапамогі ахвярам чарнобыльскай аварыі, Віцебская дырэкцыя фестываляў, Кіеўская абласная канцэртна-творчая арганізацыя «Рок-Акадэмія», Маскоўская фірма «Ірыда», «Музычнае агенцтва» пад кіраўніцтвам Льва Лешчанкі, Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам Міхаіла Фінберга. Мэта фестывалю — яднанне культур рэспублік-суседзяў: Беларусі, Расіі, Украіны, а таксама іншых еўрапейскіх славянскіх краін і славянскіх дыяспар свету, наладжванне і развіццё як творчых, так і дзелавых кантактаў.

Пра фестываль расказваюць яго арганізатары.

Наталля МАШЭРАВА, старшыня аркамітэта, прэзідэнт Беларускага Саюза імя П. М. Машэрава «Зніч»:

— Усё пачалося з таго, што Ігар Міхайлавіч Лучанок і галоўны рэжысёр канцэртнай залы «Расія» С. Віннікаў выказалі ідэю фестывалю «Славянский базар» і прапанавалі нам узяць удзел у яго падрыхтоўцы. Мы мелі вопыт сумеснай працы — разам праводзілі акцыю «Масква — Брэст — Берлін: новая дарога». А падтрымалі гэтую ідэю, таму што нашы народы аб'ядноўвае не толькі агульная славянская культура, але і тое, што тры славянскія дзяржавы сталі ля вытокаў стварэння СНД. Трагічна, што нас яднае бяда, на ўсіх адна, — вынікі Чарнобыля. Наш «Зніч» не жадаў бы ўносіць нейкі дысананс у святочны настрой, але, на жаль, існуюць цяжкія праблемы, а Чарнобыль —адна з першых, пра якія нельга забываць і ў свята.

Нездарма назва фестывалю «Славянский базар»: на ім прадугледжана не толькі свята музыкі. Тут адбудуцца кірмашы народных умельцаў, прамысловых тавараў, якія, напрыклад, украінскія суседзі даставяць авіялайнерамі «Антэй» і «Мрыя». Хацелася б, каб і нашы прадпрыемствы зацікавіліся і таксама ўзялі ўдзел у кірмашы. Адкрыюцца цікавыя выстаўкі: «Дыялог» — мастакоў Барысаўскага крышталёвага завода імя Дзяржынскага Таццяны і Пятра Арцёмавых (менавіта яны — стваральнікі галоўных прызоў фестывалю), «Цудоўны свет каменю»— з музея Белдзяржуніверсітэта. Упершыню будзе наладжана выстаўка «З небыцця», на якую прывязуць экспанаты — творы народнага мастацтва, — выратаваныя з апаленых Чарнобылем зон Беларусі, Расіі, Украіны. Напярэдадні яе адкрыцця пройдзе прэс-канферэнцыя «Боль наш — Чарнобыль», а таксама прэзентацыя фільма Саюза «Зніч» «Я жыць хачу, мама».

У рамках свята плануецца і міні-кінафестываль, які пачнецца прэм'ерай фільма «Калі Віцебск быў Парыжам».

У падрыхтоўцы фестывалю ўсё складвалася не так гладка, як хацелася б. Ускладніліся агульныя абставіны, цяжка вырашаць шматлікія пытанні. Але мы спадзяёмся, што, як кажуць славяне: першы блін, альбо варэнік, альбо дранік— не будзе комам.

Ігар ЛУЧАНОК, мастацкі кіраўнік фестывалю:

— Віцебскі фестываль доўжыць традыцыі двух праведзеных тут фестываляў польскай песні, але на гэты раз ён атрымаў сусветнае гучанне, бо запрасіў прадстаўнікоў не толькі славянскіх краін-суседзяў, але і славянскіх дыяспар нават з іншых кантынентаў. Сярод удзельнікаў конкурсу — Іна Афанасьева, Вадзім Касенка, Уладзімір Кудрын, Аляксандр Саладуха, Андрэй Хлястоў — з Беларусі, Сабіна, Ілья Снегаў, Армэн Аганесаў, Галіна Градская, Юліян —з Расіі, Яўген Куляба, Марта Олэксіў, Ірына Білык — з Украіны і іншыя. Няма патрэбы зараз усіх пералічваць, бо ад кожнай краіны ў конкурсе спяваюць не менш за 8 выканаўцаў. Польшча вылучыла Моніку Росцек і Агнешку Янас. У складзе журы — вядомыя музыканты, спевакі, паэты. Ад Беларусі — Мулявін, Ханок, Ярмоленка, ад Расіі — Бабкіна, Лешчанка, Дабрынін, ад Украіны — Рыбчынскі, Петруненка, Матвіенка, ад Польшчы — Фіялкоўскі і іншыя. Усе яны возьмуць удзел у гала-канцэртах адкрыцця і закрыцця фестывалю. Акрамя іх, гледачы сустрэнуцца з гасцямі з Аўстраліі — Зефірай, з ЗША — Пітэрам Рубісавым. У праграме фестывалю таксама дні суверэнных дзяржаў: Беларусі, Расіі, Украіны, свята горада Віцебска і фальклорны карнавал. Будуць сольныя канцэрты Валерыя Лявонцьева, Вячаслава Малежыка, выступленні ансамбляў «Песняры», «Сябры», «Арыель» і іншых.

У часіны выпрабаванняў лёс і асабліва будучыню не горш за гарматы вырашалі музы. Хацелася б, каб наш фестываль «Славянский базар» стаў сусветна традыцыйным. Каб, як кажуць, «усе сцягі да нас у госці».

Міхаіл ФІНБЕРГ, музычны кіраўнік:

— Што адрознівае наш «Славянский базар» ад усіх іншых фестываляў — у Ялце, у Юрмале: канкурсанты спяваюць пад аркестр без аніякіх фанаграм. Мы таксама, як і арганізатары вядомага песеннага фестывалю ў Італіі, у Сан-Рэма, захоўваем істотныя музычныя традыцыі. Усе суверэнныя славянскія краіны СНД самастойна прапануюць рэпертуар, і гэта надае адметнасць працы аркестра.

Інтэрв'ю ўзяла
Нэлі КРЫВАШЭЕВА.

КАМЕНТАРЫЙ ЛІМАЎЦА

Зразумела, што да чаго? Мне дык не надта. Не ведаю, як у чытачоў, а ў мяне ўражанне, быццам назва гэтага фестывалю вылузнулася з улоння славутага маскоўскага рэстарана «Славянскі базар»... Ачмурэлы ад жару адмысловай маскоўскай кухні, я не даю сабе рады: у чым усё ж мэта новай міжнароднай імпрэзы? Ці не будзе сапраўдная беларуская культура пачувацца ў гэты час падчаркай на сваёй гасціннай зямлі, а правіць баль пачне «совок» у розных абліччах, у тым ліку і ў абліччы квазібеларускасці?

Відавочна, што Міністэрства культуры Беларусі ва ўмовах бюджэтнага крызісу вымушана было саступіць прыярытэт у арганізацыі свята фінансава моцным недзяржаўным структурам. Ну, а тады — «хто плаціць, той і заказвае музыку». Здаецца мне, калі б «заказвала музыку» Міністэрства культуры суверэннай рэспублікі — гаспадыні новага фестывалю (які зрабіўся творчым пераемнікам двух папярэдніх святаў польскай песні ў Віцебску), дык удалося б пазбегнуць сякіх-такіх недарэчнасцей.

Пабачыш рэкламную прадукцыю «Славянского базара» — міжволі за галаву схопішся: пры чым тут жоўта-блакітная ўкраінская колеравая сімволіка?

А найменне фестывалю: яно ж не проста асацыіруецца са шчодраю бяседай у легендарнай рэстарацыі (згадайма, якімі ідэямі натхняліся тут вядомыя дзеячы расійскай культуры). Яно спрачаецца з беларускай мовай. «Базар» — слова татарскае, запазычанае мовай рускай, а прапануецца чамусьці нам узамен спракавечнага і па сэнсе больш ёмістага ды шырокага — «Кірмаш». (Цяжка ўявіць, што арганізатары «Студыйных калядаў», напрыклад, маглі б дазволіць расшыфраваць назву свайго тэатральнага фестывалю як «Студыйнае Божае нараджэнне» ці «Студийное Рождество»!).

«Славянский базар» гучыць і як актыўнае сцвярджэнне ідэі панславізму, тым болей, што і ў сённяшнім інтэрв'ю адчувальны акцэнт на «славянскасці». А ці не ўзнікнуць праз гэта розныя непаразумеласці?

Не-не, я не пра тое, што сёння слова «славянскі» набыло, на жаль, двухсэнсоўную палітычную нагрузку. Я і не пра тое, што формула «тры славянскія дзяржавы сталі ля вытокаў стварэння СНД» даўно ўжо выкраслена з палітычнага лексікону як некарэктная ў адносінах да іншых рэспублік былога СССР ды іхняга кіраўніцтва.

У рэшце рэшт, клопат мой і не пра назву стравы, прыгатаванай па рэцэптах кухараў са «Славянскага базара», — блін, варэнік або дранік, «як кажуць славяне»(?!) Клопат мой пра... неславян. Пра нашых яўрэяў ды татараў, напрыклад, якія зрадніліся з беларусамі, якія — частка нашага самабытнага і талерантнага народа. Думаю і пра суседзяў-летувісаў, якія, здаецца, таксама рыхтуюцца ўдзельнічаць у віцебскім фестывалі. І пра латышоў, якіх, нават не ведаю, ці запрашаў хто...

Чуў я, што Міністэрства культуры Беларусі прапаноўвала назваць фестываль іначай. «Кірмаш суседзяў», напрыклад. Каб прадстаўнікі народаў суседніх з намі дзяржаў (як і далёкія госці) не бянтэжыліся, ехалі на Беларусь незалежна ад сваіх дачыненняў да «славянскага комплексу».

Зрэшты, я спадзяюся, што атмасфера свята, якога, канечне ж, чакаюць віцябляне, змікшыруе палітычныя акцэнты, што дзень Беларусі на фестывалі нашы музыканты правядуць з годнасцю, што замацуецца ў культурных традыцыях гасціннага Віцебска хай сціплы, але шчыры летні кірмаш суседзяў, а «Славянскі базар» застанецца атрыбутам жыцця маскоўскага. Як і мае быць. У добры час!

ЛІМАВЕЦ.

Беларускае замежжа: жывыя галасы

Хоць марудна і ў многім стыхійна, але таямнічае яшчэ тры-чатыры гады назад паняцце—беларускае замежжа—пакрысе набывае канкрэтны сэнс і змест. Паўстаюць з нябыту, вяртаюцца з забыцця імёны і постаці нашых суродзічаў, якія па волі лёсу і жыццёвых абставін апынуліся далёка за межамі Бацькаўшчыны. Аднаўляецца гістарычная праўда і справядлівасць, мяняецца палітыка дзяржавы ў адносінах да сваіх былых суайчыннікаў.

У 1989-91 гадах я звярнуўся да пісьменнікаў беларускай эміграцыі, а таксама да іх сваякоў з просьбай даць мне завочнае інтэрв'ю. Прасіў іх расказаць пра свой творчы лёс, пра свае асноўныя творы, пра тое, як яны ацэньваюць феномен беларускамоўнага замежжа і яго месца ў беларускай культуры, назваць творы пісьменнікаў беларускай эміграцыі, якія, на іх погляд, сталі з'явай у нацыянальнай і сусветнай літаратуры, падзяліцца думкамі пра сучасную беларускую савецкую літаратуру, яе адрозненне і падабенства з літаратурай эмігранцкай, а таксама пра тое, чым з'яўляецца для іх Беларусь, як яны зберaглі далёка ад радзімы родную мову, паведаміць, урэшце, над чым працуюць зараз.

На просьбу адгукнуліся Н. Арсеннева, М. Сяднёў, А. Яцэвіч, Я. Пятроўскі, М. Панькоў, Я. Золак, М. Кавыль, А. Саковіч, М. Прускі—са Злучаных Штатаў Амерыкі, Ю. Жывіца — з Нямеччыны, К. Акула, С. Хмара—з Канады, З. Кадняк—з Аўстраліі.

Іхнія лісты-адказы (правапіс сучасны) прапаную рэдакцыі «ЛіМа». Мо яны пашыраць уяўленне чытачоў штотыднёвіка аб літаратурным жыцці беларускага замежжа, яго гісторыі і цяперашнім стане.

Сёння—слова Наталлі Арсеневай.

Леанід ПРАНЧАК.

Наталля АРСЕННЕВА:

«Я не палітык, і ніколі ім не была...»

Нью-Йорк. 1955 г.

Даражэнькі спадар Пранчак. Днямі атрымала ліст ад Данчыкавай мамы Юлі Андрусішынай, а з ім і Ваш ліст з «гарачымі прывітаннямі з Беларусі». Ліст, відаць, вельмі доўга недзе вандраваў, але ўсё ж патрапіў, куды трэба. Колькі магу, пастараюся, хоць адно больш-менш, выканаць Вашу просьбу. Высылаю Вам выпіску з нумара часопіса «Беларускі Сьвет», які выдае тут друкар-аматар сп. Мікола Прускі сваім коштам. Там Вы знойдзеце весткі з мае біяграфіі, а таксама колькі вершаў, як «ілюстрацыю» да гэтае біяграфіі.

●

Хоць я й нарадзілася ў месце Баку, на Каўказе (20 верасня 1903 г.), але месцам майго нараджэння лічыцца ўлюбёная Вільня, бо жыць сведама я пачала ў Вільні, якую я й лічу сваёй бацькаўшчынай, якую люблю й па якой найбольш сумую. Было нас у сям'і чацвёра дзяцей, тры сястры й адзін брат, усе — адзін пад адным. Маці ўзгадоўвала нас строга. Увесь наш дзень быў дакладна заняты. Вучыліся мы ў хаце. Вучыла нас сама маці, былая настаўніца, рыхтуючы адразу ў сярэднюю школу, і вучыла куды шырэй, чымся вымагала праграма навучання. Маючы дзесяць год, я вельмі добра, на адны пяцёркі, здала ўступныя экзамены й паступіла адразу ў другі клас Віленскае Марыінскае гімназіі.

Але правучылася я тут адно два гады. Першая сусветная вайна падышла пад самую Вільню, і места прымусова эвакуавалася. Нашая сям'я мусіла кідаць усё й падавацца на ўсход, у Расею. Як «бежанцы», мы трапілі ў далёкі Яраслаўль, што над Волгаю. Усё тут было нейкае йнакшае, чужое. Але мы прадаўжалі вучыцца ў адной з тутэйшых жаноцкіх гімназіяў, і навука, праца ў гімназіяльным літаратурным гуртку неўзабаве захапілі нас. Аднак скончыць школу і ў Яраслаўлі мне не давялося. Пачалася рэвалюцыя, разруха, голад... Супрацьбальшавіцкае паўстанне, што выбухла ўлетку 1918 года, ледзь не каштавала нам жыцця. Места напалову выгарала. Пачаўся тэрор. І бацькі наважылі кідаць ізноў усё й брацца пакрысе, усімі магчымымі спосабамі, на Захад, у родную Вільню.

Дабіраліся мы туды этапамі больш года. Калі мы нарэшце дабраліся да Дзвінскае станцыі, мы ўсе, дзеці, злеглі покатам на бруднай падлозе — захварэлі адразу ўсе чацвёра на «гішпанку», што шалела тады на свеце.

Як нас давезлі бацькі да Вільні, не памятаю, бо хварэлі мы доўга. А калі ачунялі, было нас ужо не чацвёра, а ўсяго трое, бо мая сястра Галіна ад гэтае пракуднае «гішпанкі» памерла. За час нашага «бежанства», а трывала яно блізу 5 год, уся наша невялікая віленская маёмасць была парасцяганая, у кватэры жылі чужыя людзі. Давялося маім бацькам пачынаць склейваць неяк жыццё ад пачатку. Цяжка гэта было. Ды з прыгнечання, а часта й з гаркое роспачы ратавала мяне ў тыя цяжкія гады Першая Віленская Беларуская Гімназія. Маці ўдалося ўладзіцца на працу ў амерыканскую кухню, што дакармлівала тады галодную паваенную Еўропу, а ў тым ліку й нас, вучняў беларускае гімназіі, куды якраз прынялі мяне, сястру й брата.

Успамінаю я сёння тыя гады й сціскаецца сэрца. У глыбокай матэрыяльнай нястачы міналі дні. Не ставала блізу ўсяго. Ды не было, на шчасце, нястачы ў змагарах за долю Беларусі, у настаўніках, што самі, галодныя й халодныя, стараліся выхаваць нас, вучняў Першае Віленскае Беларускае Гімназіі, на людзей, што, здабыўшы навуку, перанялі б іхнюю працу; выкавалі б, нарэшце, лепшую долю бацькаўшчыне.

Людзі, што вучылі нас у Вільні ў 1919-м, 1920-м, 1921-м, 1922-м ды паслейшых гадах, навучылі на ўсё жыццё й мяне, і шмат каго з маіх аднагодкаў, горача палюбіць Беларусь, стацца ейнымі пільнымі служкамі назаўсёды.

У чэрвені 1921 года ў маіх руках быў атэстат аб сканчэнні сярэдняе асветы — «матура». А ў верасні я пачала настаўнічаць у адной з беларускіх школаў, якіх было тады ў Вільні, здаецца, аж 7, ды паступіла вучыцца ў Віленскі універсітэт. Пільна супрацоўнічала я ўвесь час і ў тагачасных беларускіх часопісах ды газетах... А яшчэ праз год я выйшла замуж і выехала з Вільні.

Пачалося новае жыццё, новыя клопаты. І наступнаю восеняй, у невялікім пакойчыку на ўскраіне Слоніма, над спавітаю ў сцюдзёныя туманы Шчараю, я спявала ўжо калыханку свайму першаму дзіцяці, чарнавокаму сынку Яраславу.

Неўзабаве з'явіўся й другі сын — Уладзімір. І я пазнала перажыванні, найглыбейшыя, на маю думку, і найшчаслівейшыя — пачуцці й перажыванні маці.

У 1939 годзе пачалася польска-нямецкая вайна. Вільню, падаючы нам «братнюю руку», занялі Саветы. Муж апынуўся недзе ў савецкім палоне. Я засталася сама з малымі сынамі. Шукаючы заработку, каб пракарміць іх і сябе, бо працы ў «летувіскай» ужо Вільні не было, я падалася ў Вілейку, куды выехалі з Вільні мае сваякі й слалі цяпер лісты, каб прыязджала да іх. Тут, у Вілейцы, 13-га красавіка 1940 года, на золку сцюдзёнага, зусім не веснавога дня, мяне й забрала з хлопцамі НКВД...

Заладавалі ў набіты перапалоханымі жанчынамі й дзецьмі брудны таварны вагон і павезлі ў далёкі Казахстан. Там, у глухім стэпавым калгасе, у невымоўна цяжкіх абставінах, давялося нам пражыць шмат месяцаў...

Хутка пачалася новая вайна. Жахлівая й крывавая Другая сусветная. Сапраўдным цудам удалося нам усім неяк дабрацца да Беларусі.

Пачаліся гады, якія не кожнаму даводзіцца перажыць нат у нашыя несамавітыя часы — нямецкая акупацыя Беларусі, жорсткая й безаглядная. А 22-га чэрвеня 1943 года доля не ашчадзіла мне найвялікшага гора, якое толькі можа стацца ўдзелам маці: ад міны, што ўзарвалася ў Менскім гарадскім тэатры, перапоўненым школьнай моладдзю, загінуў мой першародны сын.

Не ведаю, ці ёсць на свеце вастрэйшы, глыбейшы боль, чымся хаваць сваё дзіця? Думаю, што няма. Бо мінула ад таго чэрвеньскага дня ўжо блізу чвэрць стагоддзя, а боль гэты жыве ўва мне, недзе глыбока, і сёння.

Мінуў яшчэ адзін год. Штораз часцей, штораз гучней пачалі грымець на ўсходзе цяжкія гарматы. Уначы калаціліся вокны... і калацілася ці ў аднаго сэрца. Усё часцей сыпаліся на Менск бомбы... А напрыканцы чэрвеня 1944 года давялося мне пакінуць Менск, каб не пабачыць ужо, хіба, ніколі.

Паплыло жыццё на чужыне. Нямеччына, канец вайны, лагеры ДП, пераезд за акіян... Усе мы скаштавалі ўсяго гэтага. І вось, пасля колькіх дзесяткаў год, пражытых у Амерыцы, пасля новых удараў долі, новых смерцяў, новых слёзаў,— я азіраюся сёння назад. Іду напярэймы мінуламу. І дарма, што ўсе крыўды, беды, магілы, я звяртаюся да свайго жыцця без жалю, адно з ціхаю просьбаю:

Жыццё, няшмат ужо дарогі,
Штораз цямней, цішэй наўкола,
Дык дай мне роднага парогу
Даткнуць, пакуль замкнецца кола!

Пісаць вершы я пачала, маючы ўжо год чатырнаццаць. Вучылася я тады ў Кацярынінскай жаночай гімназіі ў Багдановічавым месце Яраслаўлі. Памятаю, як сёння, што я вельмі зайздросціла маім сяброўкам, якія змяшчалі ў нашым вучнёўскім часопісе свае вершы. Ці раз, застаўшыся адна ў хаце, я марнавала гадзіны, сілячыся выліць на паперу хоць пару радкоў,— нічога неяк не ўдавалася. Аж раптам, зусім нечакана, удалося! Памятаю, што быў гэта верш пра неба й аблокі, якія так лена плылі ў той дзень над яблынямі саду, куды выходзілі вокны нашага пакоя, ды што пачынаўся ён словамі «Па сініх нябёсах аблокі плывуць, бліскучыя, белыя горы...» Верш гэты быў, пэўна ж, яшчэ мала да сапраўднага верша падобны, але радасці маёй і ганарлівасці не было межаў!

Пачалася рэвалюцыя 1917 года. Цяжкія, нясталыя ўмовы жыцця, што зусім не спрыялі паэзіі, перапынілі на нейкі час развіццё маіх паэтыцкіх здольнасцяў.

Вершы пачала ізноў пісаць я ў Першай Віленскай Беларускай Гімназіі. Маім духовым настаўнікам стаўся блізу з першых дзён навукі ў гімназіі настаўнік беларускае мовы й літаратуры, аўтар «Руні» й «Патаёмнага» — Максім Гарэцкі. Памятаю, калі я пабачыла яго ўпершыню на лекцыі ў нашым 7-ым класе, мяне самперш уразілі ягоныя вочы — вялікія, цёмныя, гарачыя, быццам два чорныя знічы (я гэтак і падумала тады — «знічы») на худаватым, аскетычным, крыху татарскага складу твары. Іншых вачэй, падумала я, аўтар «Патаёмнага» мець і не мог... Зразумела я тады таксама й тое, што мушу цяпер як найхутчэй дасканала апанаваць беларускую мову й заўсёды, заўсёды, найлепей за ўсіх у класе, ведаць зададзеныя нам Гарэцкім лекцыі з беларускае літаратуры.

І я дапяла свае мэты, як заўсёды ў жыцці патрапіць дапяць яе кожны, хто сапраўды шчыра нечага хоча. У восьмы клас я перайшла з добрымі ацэнкамі й з беларускае мовы й з літаратуры.

Тымчасам мінула лета 1920 года, трывожнае, поўнае надзеяў і зменаў. Вільню занялі на колькі часу, а тады ў поспеху пакінулі, бальшавікі... Аднак заняткі ў Беларускай гімназіі, якую я ўжо моцна паспела палюбіць, пачаліся ў сваім часе й я ўзноўкі сустрэлася з сябрамі й настаўнікамі, між імі з Максімам Гарэцкім. На вялікі мой жаль, ён не быў ужо выкладчыкам літаратуры ў нашым класе. Ды сувязь мая з ім дзеля гэтага не парвалася, а яшчэ памацнела.

Гэтага памятнага для мяне вечара першым выйшаў на сцэну Гарэцкі. Памаўчаўшы, ён абвясціў прысутных, што мае для іх добрую навіну. «У нас з'явілася новая Буйлянка,— сказаў ён,— новая паэтка, якая ўжо сёння ці не пераўышае Канстанцыю Буйлу сваім талентам. Вось паслухайце...» І Гарэцкі пачаў чытаць... дадзеныя яму нараніцы мае вершы. Было іх два: «Восень» і «Светлы дзень дагарае над сумнай зямлёю». Даю тут адзін з іх, як «узор» маіх самых першых «твораў».

ВОСЕНЬ

Хай жаўцее, сціхае сад з кожнай гадзінай,
Сонца ласкі гарачыя ўсюды не сее,
Хай гарыць, як заход, лісць чырвонай асіны,
Хай апошнія кветкі у садзе бялеюць,—
Будзем чакаці вясны!

Хай паўзуць паласою калматыя хмары,
Хай цямнее рака, хай жыццё замірае,—
Не агорнуць нас восені горкія мары,
Кожны з нас яшчэ светлае шчасце пазнае, —
Будзем чакаці вясны!

Хай у душах надзея на долю канае,
Усё мінецца, бы ў летні дзянёк навальніца.
Прыйдзе час — сонца сіняй вышою заззяе,
Закрасуець зялёнаю рунню зямліца...
Будзем чакаці вясны!

Калі я пісала гэтыя вершы, мне было 17 год. Тады, хіба, і пачалася мая літаратурная «кар'ера». Месяцаў шэсць паслей мае вершы, якія я пякла ў тыя гады, як бліны, пачалі друкавацца ў беларускіх часопісах і газетах, а праз колькі год, у 1927 годзе, у Вільні выйшаў друкам першы мой зборнік «Пад сінім небам».

Зборнік гэты, хай і вельмі шчыры, але гэткі яшчэ недасканалы, быў адылі прыхільна сустрэты беларускаю крытыкай. Літаратуравед А. Навіна (Антон Луцкевіч) і іншыя вельмі нават хвалілі яго. Перагортваючы бачынкі «Пад сінім небам» сёння, я выразна магу прасачыць па вершах зборніка шлях майго паэтычнага развіцця, узбагачання мовы. Якая розніца, прыкладам, паміж некаторымі зусім яшчэ школьнымі вершамі, напісанымі ў 1920 годзе, але датаванымі 1921 годам (калі яны былі ўпершыню надрукаваныя), і вершамі, датаванымі, скажам, 1925 годам! Ды што зробіш? Якім бы мой першы зборнік ні быў, а сама кніжка і ейны аўтар маюць адно выбачэнне — сваю тагачасную зялёную маладосць!

Але вернемся да Першае Віленскае Беларускае Гімназіі, да М. Гарэцкага й іншага яшчэ чалавека, які меў таксама ці малы ўплыў на развіццё мае творчасці — да настаўніка беларускае літаратуры ў нашым 8-ым класе Антона Луцкевіча.

М. Гарэцкі быў вельмі суровым, маламоўным настаўнікам і крытыкам. Ён блізу ніколі не правіў слабейшых месцаў маіх вершаў, бо здараліся ж і такія, а проста аддаваў іх мне, зацеміўшы: «Гэтак па-беларуску не гаворыцца» або «Гэтае месца раджу перапрацаваць» ці штось іншае. Неўзабаве я навучылася разумець яго не толькі з паўслова, але гледзячы адно на ягоныя шырокія, цёмныя бровы, якія то насупліваліся, то ўзнімаліся ўгару, залежна ад уражання. Рух гэтых броваў, нячастая ўсмешка на вузкіх вуснах,— былі тым стымулам, што вёў мяне наперад, прымушаў упарта працаваць над сабою, над моваю...

Максім Гарэцкі ніколі не хваліў мяне, хіба за вочы, што я б ні напісала. Але ганіў часта. За русіцызмы ў мове, за памылкі ў правапісе. Аглядаючыся назад, я думаю, што гэны метад узгадавання паэткі Наталлі Арсеневай быў не зусім правільны. Хай я й заслугоўвала суровае крытыкі, не можна нікога адно ганіць, не падбадзёрваючы час ад часу хай сабе маленькаю пахвалой. Я, прыкладам, адчувала вынікі гэнага метаду на сабе ўсё паслейшае жыццё, адчуваю нават і цяпер, бо «строгасць» Гарэцкага ўзгадавала ў мяне сумлеў, нявер у свае сілы, у сваю вартасць. Што б я ні пісала на працягу сарака год мае творчасці, мне заўсёды здавалася й здаецца, што, хай іншыя й хваляць, гэта няшчырасць з іхняга боку й вершы нічога нявартыя. І я вельмі перажывала свае, найчасцей уяўныя, няўдачы.

(Працяг на стар. 12).

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Аднаўленне памяці

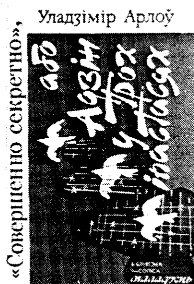

Кнігі Уладзіміра Арлова, як кажуць, адразу знаходзяць дарогу да чытацкіх сэрцаў. Не будзе выключэннем, пэўна, і зборнік яго літаратурна-крытычных артыкулаў і эсэ «Совершенно секретно», або Адзін у трох іпастасях», што папоўніў «Бібліятэку часопіса «Маладосць». Прыцягальнасць зборніка — ужо ў самім матэрыяле, што лёг у яго аснову. Вось што пра гэта гаворыць рэдакцыйная анатацыя: «Беларускі народ стаў на доўгі і пакутлівы шлях вяртання да самога сябе. Адбудаваць незалежную Бацькаўшчыну немагчыма без аднаўлення нашай амаль зруйнаванай памяці. Пра гістарычную самасвядомасць беларусаў, «белыя плямы» і «чорныя дзіркі» даўняга і нядаўняга мінулага і разважае аўтар гэтае кнігі. А назву ёй далі нататкі пра аднаго з буйных фальсіфікатараў гісторыі Беларусі, вернага служку партакратаў - звышінтэрнацыяналістаў Лаўрэнція Абэцэдарскага».

Гэтыя нататкі, дарэчы, ўпершыню былі апублікаваны на старонках «ЛіМа» і выкрывалі абэцэдаршчыну — ганебную з'яву ў нашай гістарычнай навуцы, калі беларусам, коратка кажучы, адмаўлялася ў праве мець сваю гісторыю, а ўсё падганялася толькі пад гісторыю Расіі.

Артыкул «Калі чырванее Кліо» (ён упершыню змяшчаўся ў «Литературной газете») — таксама пра занядбанне нашай гістарычнай памяці, пра тое трывожнае становішча, у якім апынулася гістарычная навука ў рэспубліцы. І — пра занядбанне самой народнай памяці, пра неабходнасць яе аднаўлення. Гэты артыкул меў неадназначныя водгукі. У выніку пісьменнік мусіў выступіць другі раз на старонках «Литературки» — з артыкулам «З ліхтаром памяці».

У гэтую невялікую кнігу У. Арлова ўвайшлі яшчэ два матэрыялы-нататкі з нагоды выхаду ў свет энцыклапедыі «Францыск Скарына і яго час» і рэцэнзія на зборнік артыкулаў Аляксея Каўкі «Тут мой народ. Францыск Скарына і беларуская літаратура XVI—пачатку XX ст.»

Крыху адасоблена стаіць артыкул-роздум «Хто выкраў крыж Еўфрасінні?». Хаця — чаму адасоблена? Ён таксама пра тое, чым прасякнуты іншыя публікацыі: пра аднаўленне нацыянальнай памяці.

А. М.

«...Не будзе Польшчаю ці Літвою, а будзе Беларуссю»

Марыя Канапніцкая пра Палессе

Ацэньваючы творчую спадчыну Марыі Канапніцкай, яе ўклад у славянскую культуру, Янка Купала ў вершы, прысвечаным памяці пісьменніцы, назваў яе «пясняркай народаў», «заступніцай усіх нешчаслівых», «вялікай пясняркай-княгіняй». Выдатны сын беларускага народа прарочыў Марыі Канапніцкай несмяротнасць.

Творы польскай пісьменніцы былі вядомы на Беларусі яшчэ да рэвалюцыі. З той пары яны нязменна карысталіся прыхільнасцю чытачоў, прываблівалі сваім гуманістычным пафасам. На жаль, даводзіцца гаварыць пра тое, што далёка не ўсе, нават самыя выдатныя творы Марыі Канапніцкай, перакладзены на беларускую мову, у тым ліку і тыя, у якіх адлюстравана беларуская рэчаіснасць.

Марыя Канапніцкая рэдагавала дэмакратычны часопіс для жанчын. Актыўнымі карэспандэнтамі гэтага выдання былі пясняркі з Беларусі — Эліза Ажэшка і Марыя Радзевіч. Падлеткамі Эліза Ажэшка і Марыя Канапніцкая вучыліся ў адным з закрытых пансіёнаў у Варшаве. Пазней падтрымлівалі сяброўскія і прафесійныя кантакты. У 1888 годзе Марыя Канапніцкая будзе гасцяваць у Гародні ў Элізы Ажэшкі. У лісце, адрасаваным сябру, падзеліцца сваімі ўражаннямі пра горад. На жаль, яны горкія і балючыя: «А Гародня — няхай бог над ім зжаліцца. Той Нёман мог бы плыць аднымі слязьмі, і не было б дзіўна. Людзей тут занадта мала, жыццё тут занадта цяжкае». (Тут і ніжэй цытуецца па кнізе А. Мальдзіса «Творчае пабрацімства»).

У час наведвання Гарадзеншчыны Марыя Канапніцкая разважала пра лёс сваёй Айчыны, пра лёс былой Рэчы Паспалітай. Вельмі паказальныя яе думкі ў вышэйзгаданым лісце пра будучыню народаў Вялікага княства Літоўскага: «Тое, што там народзіцца калісьці ў народным асяроддзі, не будзе Польшчаю ці Літвою, а будзе Беларуссю. Гістарычныя рысы час і нявола выгрызуць, этнаграфічныя ж рысы астануцца.

Такім чынам, яшчэ ў 1888 годзе, калі ледзьве тлела ідэя беларускага шляху, Марыя Канапніцкая верыла ў яго перспектыву, а галоўнае — успрымала адраджэнне Беларусі як зусім нармальную з'яву.

У наступным 1889 годзе Марыя Канапніцкая адгукнецца на запрашэнне нашай землячкі Марыі Радзевіч і будзе гасцяваць у маёнтку Грушава (цяпер Кобрынскі раён). Марыя Радзевіч папулярызавала Палессе сярод польскай дэмакратычнай інтэлігенцыі. Гаспадыня пазнаёміла госцю са сваім краем. Марыя Канапніцкая наведала Пінск, іншыя палескія мястэчкі. У лістах у Варшаву дзялілася першымі ўражаннямі. Яны захапляльныя: «Старонка цікавая, упершыню з ёй знаёмлюся. Падабаецца вельмі. Пінск і Піншчыну трэба аглядаць вясною, калі шырока і далёка разліваецца вада. Але і цяпер, восенню, цікавіць мяне гэтая ваколіца. Ваколіца і людзі. Край змяніўся, пазбавіўся былых прыкметаў, вады стала менш, лясы высеклі, значная частка земляў — у руках рускіх».

У сваіх лістах з Палесся занатоўвае Марыя Канапніцкая сваё ўражанне ад пінчука, спрабуе акрэсліць яго знешні выгляд і адметнасці характару: «Пінчук заўсёды застаецца тым самым, тылова худы, чарнявы, брудны, фанабэрысты і бедны. Заўсёды на плячах ён носіць тую ж самую торбу з акрайцам чорнага хлеба і салёным агурком, заўсёды пляце лапці і апранаецца ў саматканую світку».

Ёсць падабенства ва ўражаннях у Марыі Канапніцкай і Якуба Коласа. Лабановіч, герой трылогіі, упершыню трапляе на Караліна рынак у Пінску, шукае, хто б завёз яго на новае месца працы, прыглядаецца да мясцовага люду: «Сям-там пападаліся тыповыя постаці палешукоў і паляшучак, надзвычай паважных і нават гордых, бо яны так зняважліва пагледалі на ўсё, што не было палешуком, і не надта ахвотна ўступалі ў размовы, якія не мелі беспасрэдных адносінаў да іх уласных персон. Па іх думцы, хто не паляшук, той басяк або проста жулік». Дарэчы будзе адзначыць, што Уладзімір Караткевіч, які шмат вандраваў па Палессі і добра ведаў асаблівасці беларусаў розных рэгіёнаў, падкрэсліваў, што чарнявыя найбольш сустракаюцца на Палессі і пераважна сярод мужчын.

Палессе пакіне значны след у сэрцы і памяці Марыі Канапніцкай і стане прадметам мастацкага асэнсавання ў яе творах. У 1892 годзе пясьнярка пачне працу над адным з буйнейшых сваіх твораў — паэмай «Пан Бальцар у Бразіліі», прысвечанай праблеме эміграцыі. Традыцыйна лічыцца, што паэма прысвечана трагедыі польскага сялянства, вымушанага пакідаць радзіму, шукаючы на чужыне шчасця і долі. Такой пазіцыі прытрымліваецца і В. Семянкоў, аўтар артыкулаў пра Марыю Канапніцкую ў БелСЭ і энцыклапедычным даведніку «Літаратура і мастацтва Беларусі». Аднак ёсць усе падставы сцвярджаць, што эпічнае палатно пісьменніцы распавядае пра трагедыю не толькі польскіх, але і беларускіх сялян-эмігрантаў. Марыя Канапніцкая пераконвае чытача, што для чалавека, дзе б ён ні жыў і кім бы ні быў, растанне з радзімаю не можа не параніць душу, што гэтая рана заўсёды будзе балець і крывавіць.

Большасць герояў паэмы «Пан Бальцар у Бразіліі» з Падляшша, дзе спрадвеку жыў і беларускі этнас. Падляшша ўваходзіла ў старажытную Беларусь, а пазней у Вялікае княства Літоўскае. Апавяданне ў творы вядзецца ад імя пана Бальцара. Праз яго ўспрыманне паказваецца ўсё, што становіцца прадметам мастацкага асэнсавання. Пан Бальцар — выразнік ідэяў, ідэалаў Марыі Канапніцкай. Герой-апавядальнік, як ён сам адзначае, «родам з падляшскай хаты», як і героі-уніяты. Вядома, што сярод этнічных палякаў уніятаў не было і быць не магло: яны належалі да каталіцкай канфесіі. Ёсць у паэме «Пан Бальцар у Бразіліі» герой Астапчук Луць з Лагішына, якога да польскага сялянства ўжо зусім не залічыш.

Адарваныя ад радзімы, героі Марыі Канапніцкай думкамі, успамінамі, сэрцам жывуць у родных сваіх мясцінах, дзе нарадзіліся. З вуснаў пана Бальцара найчасцей прыгадваецца Буг, а таксама некаторыя паселішчы па абодва яго бакі. Часам думка героя сягае далей, углыб

ЗАЎВАГІ НА ПАЛЯХ

НАСУПЕРАК ФАКТАМ

Выхад кнігі пра родны горад — заўсёды значная падзея ў жыцці яго жыхароў. Пра Клецк, які на 19 год старэйшы за Маскву, упершыню выйшаў гісторыка-эканамічны нарыс толькі ў 1978 годзе, да 850-годдзя горада. Аўтар кнігі, былы намеснік рэдактара раённай газеты Аляксандр Бушэнка, абагуліў тое, што сабралі мясцовыя краязнаўцы, гісторыкі, фонды школьных музеяў. Матэрыял рыхтаваўся спешна, і, больш таго, аўтар ніколі не займаўся вывучэннем Клеччыны. Таму ў кніжку трапіла шмат недакладнасцей, памылак, важныя падзеі заменены асвятленнем зусім нязначных.

Але вось нядаўна ў тым жа выдавецтве «Беларусь» выйшла кніга Д. Чорнага «Клецк». Думалася, памылкі і ўпушчэнні, якія дапусціў папярэдні аўтар, будуць выпраўлены. Тым больш, што Д. Чорны шмат год працаваў дырэктарам Клецкага гісторыка-этнаграфічнага музея. Але, але...

...Імя Кірылы Пракопавіча Арлоўскага добра вядома на Клеччыне. Ён партызаніў тут у 20-ыя гады, а потым — у перыяд Вялікай Айчыннай вайны. 26 кастрычніка 1942 года партызанская спецгрупа «Сокалы» з 10 чалавек на чале з К. Арлоўскім высадзілася ў варожым тыле — каля 20 кіламетраў ад Выганаўскага возера (частка групы з 7 чалавек засталася ў Маскве). Партызаны хутка наладзілі сувязь з мясцовымі жыхарамі П. Савасцюком, Васілём Халецкім, Паўлам Пінчуком, Аляксандрам Федаровічам...

Як жа расказваецца пра гэта ў кнізе? На стар. 61 аўтар сцвярджае, што не дзесяць, а 19 партызан высадзіліся ў глыбокім тыле. Што першымі да атрада далучыліся Васіль і Аляксандр Халецкія і што Аляксандр паведаміў Арлоўскаму пра паляванне высокіх нямецкіх чыноў у Машукоўскім лесе. Гэта няпраўда. Браты Халецкія былі леснікамі і з першых дзён прыбыцця спецатрада «Сокалы» ў Машукоўскі лес сувязь з Арлоўскім падтрымліваў толькі Васіль Халецкі. Ён жа і паведаміў камандзіру «Сокалаў» пра паляване генералаў з Баранавіч і сам з партызанамі быў у засадзе. Пасля ўдалай аперацыі разам з сям'ёй перайшоў у атрад, потым стаў камандзірам партызанскага атрада імя Свярдлова, але падарваўся на міне і памёр ад ран. Нядаўна яго сыну, які жыве ў вёсцы Бабаевічы Клецкага раёна, уручана ўзнагарода бацькі ваеннага часу — ордэн Айчыннай вайны II ступені.

Аляксандр Халецкі ніякай сувязі з Арлоўскім не падтрымліваў і яго імя адсутнічае ў дакументах спецатрада НКУС СССР «Сокалы». Калі яго брат даведаўся пра паляванне высокіх чыноў, то ён, спаслаўшыся на хваробу, папрасіў Аляксандра суправаджаць гасцей у яго абходзе, а сам паспяшаўся з навіной у лес да Арлоўскага. Аляксандру Халецкаму было загадана сесці на першыя сані... Але бой адбыўся, калі паляўнічыя вярталіся з лесу. А. Халецкага знайшлі забітым паміж пятымі і шостымі санямі... І ўсё. І ніякі ён ні Сусанін, як сцвярджае Д. Чорны.

Невялікі ўрывак з кнігі пра атрад «Сокалы», усяго тры абзацы, і амаль у кожным радку недакладнасці і памылкі, заслугі аднаго прыпісваюцца другому. А варта было б паглядзець БелСЭ (т. 9) ці кнігу І. Рыжкова «Чалавек з легенды» (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1991 г.), іншыя выданні, каб усё стала на сваё месца. І зусім незразумела дапаўненне ў кнізе — фота А. Халецкага.

На стар. 57—59 апавядаецца пра дзейнасць членаў Шчэпіцкага камсамольска-маладзёжнага падполля (у нарысе яно чамусьці названа групай супраціўлення), якое ўзначальваў Сяргей Толкач. І тут, дарэчы, шмат вольнасцей аўтара.

Удакладнім, што першы канспіратыўны сход камсамольцаў адбыўся не ў жніўні, а ў ліпені 1941 года. Як сведчаць дакументы гэтага падполля, камандзіра баявой групы ніхто не выбіраў. У вёсцы Даматканавічы ў падпольную арганізацыю ўваходзіла 8 акружэнцаў, а не пяць.

Ёсць шэраг і іншых памылак у асвятленні дзейнасці гэтага падполля. І гэта здарылася таму, што пры падрыхтоўцы матэрыяла аўтар не выкарыстоўваў архіўныя дакументы, а карыстаўся хутчэй за ўсё публікацыяй з газеты «Знамя юности» за 9 снежня 1958 года. У ёй аўтары Р. Платонаў і Л. Кавалерчык павярхоўна расказалі аб дзейнасці Шчэпіцкай падпольнай камсамольска-маладзёжнай арганізацыі. Іх пралікі трапілі і на старонкі кнігі.

Калі прачытаць раздзел «Пасля Рыжскага мірнага дагавору», то складваецца ўражанне, што, акрамя рэвалюцыйнай дзейнасці навучэнцаў Клецкай беларускай гімназіі ў 1929—31 гг., нічога больш у Клецку і не было. На самай справе гэта далёка не так. У Клецкай гміне дзейнічаў падпольны РК КПЗБ з 1932 года. Сакратарамі яго ў розны час былі Іван Ціхан, Канстанцін Леўшык, Пётр Гінюк.. Ячэйкі КПЗБ і КСМЗБ былі ў вёсках Капланавічы, Малыя Мервіны, Цясноўка, Матушы, Дамарацкія, Чарапы, Гарбуноўшчына, Сухлічы, Бабаевічы, Вялікая Балвань, Галынка. Дзесяткі падпольшчыкаў былі арыштаваны польскай паліцыяй і дэфензівай і асуджаны.

На стар. 34 успамінаецца Іван Бобка і Васіль Нямера, якія польскімі ўладамі былі прыгавораны да пакарання смерцю, але прысуд быў зменены пажыццёвай катар-

Берасцейшчыны, і тады ва ўяўленні героя паустае Пружаншчына, Белавежская пушча. Тыя старонкі паэмы «Пан Бальцар у Бразіліі», якія прысвечаны Астапчуку Луцю, стракацяць назовамі Палесся. Згадваецца Пінск, Лагішын, канал Агінскага, пінскія балоты, рака Мухавец. Як бачым, геаграфічныя назовы родных мясцін многіх герояў паэмы Марыі Канапніцкай «Пан Бальцар у Бразіліі» — яшчэ адно сведчанне таго, што гэты твор і пра беларускі народ, які разам з народам-суседам вымушаны быў шукаць шчасця-долі на чужыне.

Ва ўспамінах, уяўленнях, у сэрцы нашых землякоў, герояў паэмы «Пан Бальцар у Бразіліі», паўстаюць родныя краявіды, дарагія іх сэрцу родныя мясціны, прывычны побыт, звычаі, святы і будзённыя дні. У вусны пана Бальцара, героя-апавядальніка, Марыя Канапніцкая ўкладвае свае запаветныя ідэалы, свае ўяўленні пра сувязь чалавека з радзімаю.

Асабліва паэтычна і пераканальна паказвае пісьменніца непарыўнасць чалавека з роднай зямлёй на вобразе лагішынца Астапчука Луцэ. У далёкай Бразіліі ён выбірае для паселішча такую мясціну, якая б хоць крыху нагадвала роднае Палессе, Піншчыну. Герой-апавядальнік разумее пачуцці таварыша па няшчасці, усведамляе, што гэта агульналюдскія памкненні: чалавек заўсёды ўладкоўвае жыццё, як рабілі яго продкі, імкнецца наблізіць яго да таго ідэалу, які атрымаў у спадчыну.

Трэба думаць, што ўяўленне пра палескі краявід захавалася ў Марыі Канапніцкай з часу гасцявання ў Грушаве. Радкі паэмы пераклікаюцца з тымі непасрэднымі замалёўкамі, якія выліваліся ў лістах, адрасаваных сваім сябрам у Польшчу.

Марыя Канапніцкая ў паэме «Пан Бальцар у Бразіліі» даследуе прычыны эміграцтва. Большасць герояў, хто наважыўся пакінуць радзіму, вядуць роспавед аб прычынах такога лёсавызначальнага ў сваім жыцці кроку. Гэтыя простыя апавяданні ствараюць дастаткова выразную карціну сацыяльнага і рэлігійнага бяспраўя народа, якое чынілася урадам царскай Расіі. Спынімся у канкрэтным выпадку толькі на лёсе сялян з этнічнай Беларусі. Уражвае сваей трагічнай безвыходнасцю апавяданне Луця Астапчука. У лагішынцаў адбіраюць спрадвечныя іх землі. І хоць яны маюць дакументы, дадзеныя самім каралём шмат стагоддзяў таму назад, адстаяць свае права на спрадвечную спадчыну не здолелі. Перад чытачом паўстаюць моцныя характары, здольныя на выпрабаванні і ахвяры, абы толькі адстаяць сваё законнае права. Марыя Канапніцкая паказвае, што ў лагішынцаў і раней былі канфлікты з панамі Агінскімі, але тады закон быў на іх баку. Цяпер, калі беларускія землі, асабліва пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг., сталі ахвотна распрадавацца новым гаспадарам, калі чынілася беззаконне, лагішынцы прайгралі справу. Адам Мальдзіс у сваёй працы «Творчае пабрацімства» дае спасылку, што Марыя Канапніцкая выкарыстала сапраўдны факт, які змяшчаў у свой час часопіс «Исторический вестник» у № 12 за 1886 год.

Змаганне лагішынцаў ішло не толькі з-за зямлі, але і з-за волі. «Местачкоўцы мы», люд вольны, уладальнікі зямлі спрадвеку, яшчэ з дахрысціянскіх часоў, — з годнасцю заўважае Астапчук і апавядае, як лагішынцам не раз даводзілася адстойваць сваё права на гэтую зямлю, на сваю годнасць і незалежнасць грамадою, вернасцю адзін аднаму, вернасцю традыцыям бацькоў. Луць ганарыцца тым, што ўладам усё ж такі не ўдалося зламаць іх.

У апісанні знешняга выгляду Астапчука ўгадваюцца тыя назіранні, якія вынесла Марыя Канапніцкая з паездкі па Піншчыне. Запамінаецца лёгкая статная фігура, світа, падперазаная поясам, нязменная люлька ў зубах, фізічная сіла. Апынуўшыся ў новых умовах, ён застаецца тым самым, ніколі і нідзе не падладжваецца пад нікога. Таму і смерць яго абыходзіць бокам.

Асаблівае шкадаванне выклікаюць сяляне-уніяты з-пад Буга. Прасочваючы іх лёс, выразна усведамляеш, як уніяты станавіліся ці праваслаўнымі, ці каталікамі, і што чакала тых, хто заставаўся ці хацеў застацца верным сваёй канфесіі. Той, хто спрабуе сёння ідэалізаваць, як і куды зніклі уніяты на Беларусі, можа знайсці мастацкае сведчанне палітыкі рускага царызму ў паэме Марыі Канапніцкай. Уніяты сотнямі тысяч раскіданы па свеце. Шмат іх у Бразіліі, не менш і на Еўрапейскім кантыненце. Хоць у іх яшчэ моцная памяць пра радзіму, пра Літву, пра Касцюшку, але частка іх забывае веру і звычаі бацькоў. Пісьменніцы якраз імпануе вернасць чалавека сваёй веры. Невыпадкова Бальцар, паслухаўшы сціплыя запатрабаванні уніятаў у далёкай Бразіліі, якія зводзіліся толькі да права мець свабоду сумлення, маліцца ў той святыні і па тым звычаі, па якім рабілі гэта іх продкі, называе іх сапраўднымі святымі, хоць і без німба над галавою.

Пісьменніца эскізна малюе дзікае разбурэнне уніяцкіх святыняў, падае трагічныя лёсы асобных прадстаўнікоў гэтай канфесіі. У адных дзеці пахаваны не на кладах, а ўсяго каля іх у рове, хоць яны і хрышчаныя, але хрышчаныя ў полі, другія бралі вянец у лесе, як звяры, трэція плацілі добры хабар, каб іх дзяцей не запісалі ў праваслаўе, чацвёртыя ішлі за веру ў турмы. Праз гэта прайшлі героі паэмы «Пан Бальцар у Бразіліі», і выпрабаванні не зламалі іх.

Паэма Марыі Канапніцкай «Пан Бальцар у Бразіліі» ўзнімае актуальныя праблемы нашага часу. Прарочымі аказаліся словы Янкі Купалы пра несмяротнасць думак песняркі.

Вера ЛЯШУК,
прафесар.

г. Брэст.

жнай турмой. На самай справе І. Бобка па рашэнні ваенна-палявога суда ў Баранавічах 3 лютага 1932 года быў адразу прыгавораны да бестэрміновага строгага турэмнага зняволення. Што датычыць Васіля Нямеры, члена ячэйкі КПЗБ з вёскі Бабаевічы, то ён загінуў 25 мая 1936 года ў перастрэлцы з польскай паліцыяй каля вёскі Дарава цяперашняга Ляхавіцкага раёна. А яго брат Іван Нямера (падпольная клічка «Заяц») разам з Іванам Бобкам ваенна-палявым судом у 1932 годзе прыгавораны да пажыццёвага зняволення.

На стар. 56 указана, што нямецка-фашысцкія акупанты захапілі Клецк 27 чэрвеня 1941 года. На самай справе гэта было на дзень раней. Аўтар кнігі сцвярджае, што з восені 1943 года (стар.66) на тэрыторыі Клецкага раёна пачынае дзейнічаць падпольны райком КП(б) (стар. 66). На самай справе ён функцыянаваў з 7 красавіка 1943 года. Сакратаром яго стаў М. Дубін, а камісар партызанскай брыгады № 19 імя М. В. Фрунзе заняў гэту пасаду толькі 22 лютага 1944 года, а не ў снежні 1943 года, як піша Д. Чорны.

Першы расстрэл яўрэяў у Клецку немцы праводзілі не ў лістападзе 1943 года (стар. 60), а на два гады раней. Пётр Сцяпанавіч Жданюк (стар.55) ніколі не быў жыхаром Клецка. Ён жыў у вёсцы Сякерычы і загінуў ад рук фашыстаў восенню 1941 года. Атрад мясцовых паўстанцаў узначальваў (стар. 15) не Анатоль Санкевіч, а Антоній Санкевіч і ў першай сутычцы з казакамі паўстанцы былі разбіты, хаця Д. Чорны апавядае, што «цэлыя суткі яны ўтрымлівалі свае пазіцыі».

Пра сутычку жыхароў вёскі Бабаевічы з немцамі ў пачатку 1918 года Д. Чорны год 20 таму назад пісаў у раённай газеце «Да новых перамог». Тады публікацыя выклікала абурэнне тых, хто быў удзельнікам гэтага выпадку. І вось зноў у кнізе называюцца прозвішчы тых, хто і не загінуў у той дзень (стар. 23). Сярод іх Іван Апанасевіч, Ева Ляшчынская, Іван Кульбака... Архівы захавалі дакладныя прозвішчы вяскоўцаў, якія на самай справе сталі ахвярамі акупантаў у той дзень.

Атрад самаабароны вёскі Колкі (стар. 71) уліўся ў партызанскую брыгаду № 18 імя М. В. Фрунзе не ў студзені 1944 года, а ў красавіку 1944 года. І невядома з якіх крыніц чэрпаў аўтар звесткі аб тым, што ў снежні 1943 года толькі два атрады брыгады імя Фрунзе перадыслацыраваліся ў Клецкі раён (стар. 71). Камандзіра спецатрада «Авангард» А. Селянкіна імя па бацьку не Фёдаравіч, а Іванавіч (стар. 68). Камандзіра дыверсійнай групы гэтага атрада А. Жука імя не Аляксандр, а Аляксей (стар. 68). Прозвішча Героя Савецкага Саюза П. Кітчанкі чамусьці ўказана Кідчанка (стар. 82). У Блячынскай царкве (у кнізе — Бляшчынскай. — **У. С.**) служыў свяшчэннікам не Хельтаў, а Хільтоў Мікалай Аляксандравіч, былы сувязны партызанскага атрада імя Катоўскага 300-й партызанскай брыгады імя Варашылава, які загінуў 7 красавіка 1944 года ў Калдычэўскім канцлагеры.

Няўдала прыведзена параўнанне на стар. 17, дзе аўтар раўняе Клецкую воласць з Клецкім раёнам. У межы цяперашняга раёна ўваходзяць Клецкая, Заастравецкая, Сіняўская і Грыцэвіцкая валасці.

Нельга не назваць і тое, што асобныя абзацы на стар. 56, 74, 75 і інш. перапісаны з кнігі А. Бушэнкі «Клецк», толькі перакладзены з рускай мовы.

Гісторыка-эканамічны нарыс «Клецк» выдання 1991 года не адлюстроўвае некаторыя значныя падзеі ў шматвяковай гісторыі горада. Лічу, што неаб'ектыўна і павярхоўна расказана аб вызваленні горада ў пачатку ліпеня 1944 года. З прадпрыемстваў, якія цяпер дзейнічаюць у горадзе, указаны толькі кансервавы завод. А дзе масларобчы камбінат, вытворча-харчовы завод, швейная і мэблевая фабрыкі? Наогул не ўпамінаецца пра рэпрэсіраваных у 20—50-ыя гады землякоў. А яны ёсць і шмат...

Уладзімір САЗАНОВІЧ,
ураджэнец, жыхар
і краязнавец Клеччыны.

г. Пушкіна, Маскоўская вобласць.

Віншуем!

Імгненні, застылыя ў словах

Замежная запозненая пошта прынесла Любе Турбіной прыемны падарунак: красавіцкую кніжку «Граней» (Франкфурт-на-Майне) з вялікаю падборкай яе новых вершаў. Факт гэты як нельга лепш вызначае творчае амплуа паэткі з Мінска. Рэдактар «Граней» Кацярына Самсонава-Брэйтбарт у сваім нядаўнім інтэрв'ю астанкінскай тэлекампаніі заявіла, што яе выданне цяпер, як і ў часы дысідэнцтва (калі й нарадзіўся часопіс), працягвае арыентавацца на традыцыйную рускую літаратуру, якая не трапіла пад народжаны бальшавізмам канфармізм і паспяхова пазбягае неаканфармізму постперабудовы.

Для Любы Турбіной Беларусь паўстала ў тым узросце, калі пахі, колеры, асабліва чаргаванне цяпла і холаду, гарадскія камяніцы — усё мае значэнне, уплывае на фармаванне асобы і таленту. Туды, у часы ранняга юнацтва, часта скіраваны яе паэтычны позірк, але ён не ёсць вынікам пошуку сховы ад балючай рэальнасці ў беспклапотным мінулым. Радок нараджаецца ад тоеснага душэўнага стану, псіхалагічнай адэкватнасці новага і ўжо перажытага некалі імгнення. Адсюль увага да, здавалася б, драбніц, якія не заўважыш у штодзённым калаўроце. Прычым, іх рэчыўнае значэнне ці месца можа быць таксама малаважкім і ў лёсе гераіні верша, але хвіліна настрою, у якім яны прысутнічалі, мела вельмі выразную эмацыянальную афарбоўку, багаты каларыт. І ўспомненыя атрыбуты гэтага настрою даюць густую і шырокую канву для паэтычнай вышыўкі. Расквечвае ж аўтарка свае ўзоры далікатнымі пераліваамі тонкіх паўколераў, мяккіх святлаценяў. Жывапіс слоў неадназначны, за кропкаю застаецца загадка, новы верш таксама не дае адказаў і ўсцешна знаходзіць пацвярджэнне маладой пачуццёвасці сталай натуры.

Я наўмысна не пералічваю вершаў, з якіх раблю свае высновы, і не даю прыкладаў на слушнасць думкі, бо мае развагі — ад чытацкіх уражанняў, а не крытычны разбор. І мне — чытачу — усе тры кніжкі Турбіной з'яўляюць рускую паэтку, якая воляю лёсу жыве ў Беларусі і сілкуе свае вобразы нашым клопатам і болем.

Аднойчы адзін малады, але таленавіты крытык сказаў Любе: «Я не прызнаю творцаў, якія жывуць тут, пішуць парску». Думаю, што гэтыя словы да Любы не маюць ніякага дачынення, бо ў іншым разе давялося б патрабаваць ад Буніна пісаць па-французску, Севяраніна — па-эстонску, Арсеневай — па-ангельску, Геніюш — па-чэшску. Ды ці мала каго яшчэ з паэтаў абставіны змусілі жыць па-за межамі гістарычнай і радзіннай зямлі! Што ж да тых, хто тут спрадвеку, то мы павінны іх выразна адрозніваць. Гэта — не рускія, а рускамоўныя літаратары, якія бяруцца ашчасліваць суседскую культуру. Люба ж Турбіна — руская паэтка, і гэтым усё сказана.

Але вернемся да паэзіі. Ужо ў самой назве новага зборніка — «Наша надежда жива, если плачем...» — закадзіравана драматычна супярэчлівая формула яе творчасці, якая грунтуецца на ментальнасці нацыянальнага характару і шчымлівай успрымальнасці асабістай натуры. Ад першага да апошняга радка паэтка спрабуе перадаць хутказменныя імгненні сваёй сумоўнасці са светам. Хоць трэба прызнаць, што асобныя вершы Турбіной трымаюцца толькі на адным-адзіным радку, які ўспыхвае як промень і асвятляе ўсю прастору верша. Але чым далей водсвет, тым невыразней сілуэт усяго твора. Ды, пэўна, вершы часам і пішуцца дзеля аднаго радка?..

На творчым вечары Любы Турбіной, які ў маі быў наладжаны ў Доме літаратара, гучалі розныя вершы — і тыя, што ўжо надрукаваны, і тыя, што рыхтуюцца пабачыць свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура». А гэта значыць, што паэтычны шлях Турбіной па-ранейшаму — пад гару. І чытачы разам з аўтаркай спадзяюцца дайсці да яе вяршыні.

Валянціна АКСАК.

Люба ТУРБІНА

●

І вось што аднойчы прыснілася мне:
Бацькоўскі свой дом абыходжу я ў сне.
Ля Свіслачы дом, каля парка,
Там вокны свяціліся ярка.

Па вуліцы змрочнай кудысьці бягу...
Высокі, ружовы той дом на рагу
Па вуліцы Янкі Купалы,
І голас: «Куды ты прапала!»

Я мамін пазнала, ды ўніз па мастку.
«Вярніся!» — працягвае мама руку.
Маўчу я, схаваўшыся нібы,
Ды бацька глядзіць цераз шыбу.

А побач ці быў хто са мною тады!
Мільгнуў сілуэт адгалоскам бяды.
Пакінула дом — і адразу
Каменная грымнула ваза...

●

Вада, агонь, зямля, любоў...
Усё першасна і першародна.
А вечар выдаўся халодны,
І да цяпла хінуся зноў.

Аберагаюць сосны дом
Сваім спакоем ацалелым.
А ноч зямлю укрые белым—
Вачам баліць — пухавіком.

Мне б стаць сасной у садзе тым,
Дзе ты прывык гуляць, смяяцца,
Каб век ужо не разлучацца,
Быць побач ранкам залатым.

Ужо змяркаецца. Пара!
Гары, агонь, пад вострым дахам!
Вышэй за ўсе на свеце гмахі —
Мая паўночная зара.

Пераклала Г. КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

Штучныя зоры

Яшчэ на пустую руіну
Дзесь падалі слёзы з вачэй, —
А штучныя зоры з рубіну
На вежы ўздымалі вышэй.

Камусьці прывабным свячэнне
Здавалася ў той вышыні.
Але ад глухога прамення
Не сталі святлейшымі дні

І ночы ў маўклівым наўколлі,
Дзе бліскаў халодны агонь.
Здаецца, яго аніколі
Не ўзяў бы ў сваю я далонь.

Не даў ён ніякае зрухі
Жыццю рэк, палеткаў і гор.
Было толькі шмат паказухі
У бляску рубінавых зор...

Ішлі мы па снежным бязмежжы,
Калі ўсюды сцюжа мяла.
А зорка з высокае вежы
Сагрэць нас нічым не магла.

У змрочны абсяг, цёмны морак,
Па сцежках крутых ідучы,
Цягнуліся больш да тых зорак,
Што з неба свяцілі ўначы.

Мы марылі ў шчасці і горы,
Каб лепей, святлей нам было.
А хто ў неагляднай прасторы
Запальваў нямое святло!

З прыродаю жыць неразлучна
Зямным нам даецца святлом.
А зорам, што робяцца штучна,
Не буду больш біць я чалом.

Буслы пад крыжам

Прайшла над вёскай навальніца,
Пашкуматала дрэвы ўсе.
Няма буслам дзе прытуліцца
Ні пад страхой, ні на стрэсе.

Уздоўж парканаў ціхіх вулак
Вятрыска шэры пыл мяце.
Буслы ж павінны мець прытулак,
Каб прыгняздзіцца дзе-нідзе.

І ім жа трэба неяк выжыць,
Пакуль расце яшчэ трава.
Заўважылі — стаіць пад крыжам
Адна ўцалелая царква.

Ніхто туды ім для буслянкі
Не ўсцягваў кола на яе.
І пачалі завязваць ранкі
Яны ў вузельчыкі свае.

На вышыні лепш чым унізе.
У пералівах сінявы
Буслы гняздзечка на карнізе
Звілі пад купалам царквы.

І от сядзяць каля званіцы,
Дзе ў звон нястомна б'е званар.
Прыходзяць людзі памаліцца,
Каб ім не ведаць больш ахвяр.

Ад звонкай ютрані да ночы
Ідзе тут служба, як калісь,
А над царквой буслы клякочуць,
Закінуўшы галоўкі ўвысь.

Каб чулі гарады і сёлы,
Адчуўшы хрысціянскі звон,
Як белакрылыя анёлы
Адстукваюць зямлі паклон.

У птахаў ёсць таксама святы:
На крылы не ўпадзе імжа
І ў вольны свет іх бусляняты
Узлятуць з-пад гэтага крыжа!

Суровы летапіс

Каб летапісцу зноў пара настала
Пісаць сваё апошняе сказанне, —
Што ён паведаў бы ў сваіх аналах
Пра сённяшняе наша існаванне!

МЫ—ЯШЧЭ ЖЫВЫЯ!

Нататкі з Тыдня беларускай літаратуры ў Берліне

Гэта быў папраўдзе дар неба, адабраць які аказалася не пад сілу ніякім неспрыяльнасцям. Але ўсё па парадку.

Напрыканцы леташняга снежня, перад самым Новым годам, я атрымала з Германіі неспадзяваны ліст, які глыбока ўсхваляваў і ўзрадаваў: дырэктар Літаратурнага Калёквіума ў Берліне спадар Ульрых Янэцкі паважліва, на чысцюткай беларускай мове запрашаў мяне прыняць удзел у Тыдні беларускай літаратуры, які нямецкія сябры намерваліся наладзіць у траўні гэтага года. Паведамлялася, што ў дапамогу мне запрошана мая сяброўка, зямлячка, беларусістка, дацэнт Брэсцкага педінстытута Марыя Новік; што мы забяспечваемся жыллём і харчаваннем, толькі аб аплаце дарогі ў два канцы мусіў паклапаціцца Саюз пісьменнікаў; што праграма Тыдня прадугледжвае літаратурныя вечары, сустрэчы з прэсай і азнаямляльныя экскурсіі і што гаспадары спадзяюцца на нашу згоду.

Узрушаная такой радаснай навіной, званю ў Саюз пісьменнікаў. Васіль Зуёнак трохі разгублены: ён яшчэ нічога не ведае, але выказвае адабрэнне, што немцы даслалі індывідуальныя запрашэнні, ды адразу ж тлумачыць, што валюты, канешне, няма. СП можа заплаціць толькі рублямі за праезд да Брэста. Аднак калі прыйдзе афіцыйны ліст з Германіі, тады кіраўніцтва СП звернецца па дапамогу у Савет Міністраў, бо, як-ніяк, справа ідзе аб гонары дзяржавы: гэта ж першы ў Заходняй Еўропе Тыдзень нацыянальнай літаратуры Беларусі! «Будзем спадзявацца!»

Спадзяванні на Савет Міністраў аказаліся марнымі. Чатыры месяцы запар па ўсіх бессмяротных канонах бюракратычнай сістэмы вялося «прыманне рашэнняў» аб выдзяленні васьмі літаратарам 1 200 долараў на дарогу, і, у рэшце рэшт, сумы гэтай на культуру ў беларускага ўрада не знайшлося. Паездка не сарвалася толькі дзякуючы Міністэрству замежных спраў і яго міністру спадару Пятру Краўчанку. Менавіта ён і сродкі знайшоў, і пажадаў сустрэцца з намі перад ад'ездам, і пазваніў у Консульскі аддзел у Берліне з просьбай сустрэць нас і спрыяць ва ўсім, у прыватнасці, дапамагаць з транспартам. І калі мы — Васіль Быкаў, Адам Мальдзіс, Анатоль Кудравец, Алесь Разанаў, Вольга Іпатава, Уладзімір Арлоў, Марыя Новік і я 10 траўня ўвечары ступілі на берлінскі перон, нас сустракалі не толькі ініцыятары Тыдня ды менскі навуковец, даследчык беларуска-нямецкіх сувязей Леанард Сакалоўскі, які на той час працаваў у берлінскіх архівах, але і першы сакратар Консульскага аддзела Павел Паўлавіч Шарай. Ужо ў пасольскім «рафіку» па дарозе з вакзала да Ванзэе, дзе нас меліся пасяліць, выявілася, што спадар Шарай — родам з Драгічына. Вось ужо, сапраўды, «няведамныя шляхі твае, Госпадзі»: гэта ж трэба было мне ажно ў Нямеччыну трапіць, каб пазнаёміцца з драгічынцам!..

Прыехалі ў Ванзэе блізка апоўначы. Гаспадары Ульрых Янэцкі, Вольфганг Дзядэк і Альфрэд-Свен апярэдзілі нас і ўжо чакалі ў двары Літаратурнага Калёквіума — зграбнай, кампактнай вілы на беразе вялікага возера, якое і дало назоў тутэйшаму раёну Заходняга Берліна.

Назаўтра выявілася ўся прывабнасць гэтага куточка, яго свежыя кветнікі, пышныя платаны, сакавітае зеленатраўе даволі крутога беражнога схілу, упульная цішыня і крышталёвая свежасць паветра.

Пасля нядоўгай вячэры нам паказалі нашы жылыя пакоі. Кожнаму — асобны. Абсталяванне як быццам самае звычайнае: шырокая тахта, засланая пухавіком, шафа для верхняга адзення, пісьмовы стол і крэсла да яго, яшчэ адзін — нізкі столік з двума мяккімі крэсламі, халадзільнік. Але тахту, пры патрэбе, можна лёгка паставіць на рабро, і яна ператворыцца ў вузкую сценку, шуфлядкі пісьмовага стала спецыяльна зроблены пад памер камп'ютэра; а на трубе ацяпляльнай батарэі—ручны рэгулятар пары: дазіруй цяпло ў залежнасці ад самаадчування... У кожным нумары ёсць сан-гігіенічны пакойчык, аднак нас клапатліва папярэдзілі, што на паверсе маецца яшчэ адна, значна прастарнейшая ўмывальня, дзе ўсё, ад дзвярэй, якія не

Здымак на памяць. Госці і гаспадары каля рэйхстага.

расчыняюцца, а адсоўваюцца ўбок, да вяровачных лесвічак на сцяне прыстасавана да патрэб і магчымасцяў фізічна абмежаванага чалавека... Хай даруюцца мне такія банальныя падрабязнасці. Як кажуць, што каму дапякае, той пра тое і гукае. Мне давялося шмат павандраваць па рэспубліках былога Саюза, а вось за мяжу надарылася вырвацца ўпершыню. Савецкім людзям прадудзелі вушы пра жахі капіталістычнага свету, пра нэндзнае існаванне яго працоўных, пра распад культуры і асобы чалавека. Ах, даў бы Бог нам так расцвісці, як яны там «гніюць»!.. Нідзе і ніколі я не адчувала сябе такой раскутай, незакамплексаванай, спакойнай і годнай, як у тыя сем дзён побыту ў Берліне. Бо нідзе і ніколі не сутыкалася з такім дбаннем пра чалавека.

Непаўторнае аблічча кожнага будынка і надзвычайная чысціня зялёных, у кветніках, вуліц, адсутнасць бровак на пераходах і абавязковая спецдарожка для веласіпедыстаў, вакзальныя ліфты для нямоглых ці абцяжараных рэчамі, каб падняцца на перон, а там, дзе яны адсутнічаюць — уразлівая гатоўнасць прахожых прыязна памагчы інваліду, не чакаючы ягонай просьбы; гандлёвыя цэнтры з уваходнымі дзвярыма на фотаэлементах, якія расчыняюцца самі пры набліжэнні наведвальніка, і неверагодна багаты выбар харчовых і прамысловых тавараў у густоўных пакунках: «Наша мэта —абслужыць Вас так, каб набытае ў нас прынесла Вам радасць. У процілеглым выпадку звяртайцеся непасрэдна да загадчыка крамы»... Шчыра кажучы, нас проста «зашкальвала» ад гэтай лавіны абыходлівасці і бытавога глянцу, даўно звычайна-будзённага для заходніх немцаў. Нашы сэрцы раз-пораз азываліся балючым шчэмам: і мы ж не з гліны зляпленыя, ні душой, ні розумам не абдзеленыя, чаму ж на зямлі айчыннай папусціліся да такой абразлівай змізарнеласці?!

Аднак вернемся ў Берлін. Так, нямецкія сябры старанна парупіліся пра наш змястоўны адпачынак: былі экскурсіі па горадзе і яго прадмесцях, прагулка на цеплаходзе ў Патсдам і агляд палацаў ды паркаў знакамітага архітэктурнага ансамбля Сансусі — летняй рэзідэнцыі прускіх каралёў, наведванне музеяў, карціннай галерэі і багацейшага ў Еўропе Берлінскага заапарку. Але нас запрасілі найперш дзеля таго, каб бліжэй пазнаёміцца з незалежнай Рэспублікай Беларусь, угледзецца ў яе гісторыю і сучасное праз пасрэдніцтва яе літаратуры.

Творчыя людзі найвастрэй адчуваюць і выяўляюць «унутраны клімат» грамадства. Вось чаму ва ўсе вякі недэмакратычныя ўлады імкнуліся скарыстаць іх ва ўласных інтарэсах...

Наш першы літаратурны вечар адбыўся 12 траўня ў невялікай актавай зале Літаратурнага Калёквіума. Арганізатары трохі непакоіліся, ці збяруцца людзі, бо напярэдадні страйкавалі транспартнікі, і афіцыйныя запрашэнні маглі не трапіць да адрасатаў. Мелася, праўда, спадзяванне на традыцыйную брашурку «Культурмазаік», у якой насельніцтва інфармавалася пра ўсе канцэрты, выставы, сустрэчы са славутасцямі, прагулкі-экскурсіі па гістарычных мясцінах, запланаваныя з траўня па ліпень. Значыліся там і беларускія вечары-чытанні з удакладненнем, калі ды дзе яны адбудуцца і хто прыме ў іх удзел. «Нашыя людзі не галодныя на падобныя мерапрыемствы, маем даволі багаты выбар, дзе і як правесці свой вольны час. Дай Бог, каб хоць чалавек 15—20 прыйшло, а калі 30 — дык гэта ўжо і занадта!» — як бы апраўдваючыся, з добрай усмешкай тлумачылі нам гаспадары.

Калі а дваццатай гадзіне мы з'явіліся ў зале, там у крэслах ужо сядзелі дзесяткі тры чалавек. Намеснік дырэктара ЛК спадар Альфрэд-Свен коратка пазнаёміў прысутных з усёй пісьменніцкай групай і перадаў мікрафон спадару Норберту Рандаву. Беларускай грамадскасці не ўпершыню чуць гэтае імя. Паэт, перакладчык, русіст, адзін з лепшых у Германіі балгарыстаў, Норберт Рандаў ужо даўно, асабліва пасля таго як яго сястра Гундула выйшла замуж за беларуса, перакладчыка Уладзіміра Чапегу, праяўляе глыбокую цікавасць да беларускага народа і яго культуры. Ім перакладзена на нямецкую мову шмат мастацкіх твораў як класікаў нашай літаратуры, так і сучасных пісьменнікаў — тых жа Быкава, Кудраўца, Адамчыка, Іпатавай. Менавіта ад Норберта Рандава зыходзіла ідэя беларускага Тыдня, а гарадскі Сенат выдзеліў грошы на ажыццяўленне праграмы, пра што парупіўся спадар Янэцкі. Яшчэ адзін доказ таго, што культурнае ўзаемаўзбагачэн-

Хто б ні з'явіўся—Нестар альбо Пімен,—
Боль падзяляючы сваёй радзімы,
Ці падпісаўся б кожны ўласным імем
Пад тым, пра што гамоняць леты, зімы!

Я не хачу гадаць на картах слепа, —
Усё бачыў сам пад «зоркай залатою»,
Бо нарадзіўся напрадвесні нэпа,
Жыў у гады «пад'ёму» і «застою».

Пісалі мы пра светлыя дубровы,
Набраклыя ад сонца ярка лісцем.
Паражылі часы перабудовы,
З якой руіны толькі засталіся...

Зямля, прабітая асцём эліты,
Няроўна ў нас дзялілася дарамі.
О, наш суровы летапіс! Калі ты
Хоць крыху пасвятлееш каляпамі!

Адзінота

Что было каждый Божий день
с тобою;
а ныне исчезает без следа?
...и в реки одиночество стекает.
Райнер Марыя РЫЛЬКЕ.

Радзеюць нашыя шарэнгі,
Даўжэюць у бяссонні ночы.
І не пазбавіцца мітрэнгі,
Што засланяе дымам вочы.

Як бы ні мусіў намагацца, —
Табе не сніцца воблік мілы, —
Баі, пажары толькі сняцца,
Крыжы і брацкія магілы.

Грукочуць на шляхах абозы,
А следам — бежанцаў калоны.
Усюды слёзы, слёзы, слёзы,
Жах тэлевізарны штодзённы.

Не шапаціць калоссе ў полі,
Выплёскваецца з хваляў плесня:
Як быццам не было ніколі
Ні стрэч хвалюючых, ні песень.

Людское доўгае цярпенне,
Нязмернае народа гора —
Уліваецца ў адно цячэнне,
У далёкае сплывае мора.

А ты сядзіш бы ў нейкім гроце,
Шукаеш сродкаў для аплаты
Сваёй віны, каб адзіноце
Нанесці ўдар у век дваццаты.

не чалавецтва адбываецца праз добрыя ўчынкі паасобных людзей. Норберт Рандаў у першым шэрагу такіх падзвіжнікаў па наладцы духоўных повязяў паміж нямецкім і беларускім народамі. Трэба было чуць і бачыць, з якой павагай ён знаёміў прысутных з намі, а найперш з Васілём Быкавым і Адамам Мальдзісам, калі даваў ім слова! Адам Іосіфавіч, якому давялося зрабіць невялікі даклад па-нямецку, засяродзіў увагу прысутных на самых значных вехах гісторыі Беларусі, нагадаў, як складваліся і складваюцца варункі яе нацыянальнага адраджэння, сцісла акрэсліў тэмы і матывы творчасці ўдзельнікаў Тыдня.

Васіль Быкаў прачытаў па-беларуску старонку з аповесці «Аблава», а потым сам спадар Норберт хвілін сорак чытаў раздзел гэтай, перакладзенай ім і рыхтуемай да выдання ў Берліне, кнігі. Нам, нязвыклым да такой формы літаратурных вечарын, было трохі боязна, ці не занудзяцца, не стомяцца аднастайнасцю, не расчаруюцца людзі. Аднак — не, слухалі хораша, уважліва.

Нарэшце надышла і мая чарга. Спадарыня Эльке Эрб — паэтэса, папанараваная некалькімі прэстыжнымі прэміямі, выдатная перакладчыца і беларускай паэзіі, у чым мы пераконваліся неаднойчы, прачытала некалькі маіх, пераствораных ёю па-нямецку, вершаў, у тым ліку і «Маналог каханай Кастуся Каліноўскага», за што я асабліва ўдзячна спадарыні, бо гэтая рэч дарагая мне і досыць цяжкая для перакладу. Напераменку з Эльке чытала свае вершы і я.

А потым пайшлі пытанні — да Быкава, да Мальдзіса, да мяне: пра пісьменніцкую арганізацыю, пра стан мовы, — немцаў дужа дзівавала, што наша начальства не ўмее і не хоча размаўляць па-беларуску, — цікавіліся эканамічнай сітуацыяй у рэспубліцы. Паразумецца з аўдыторыяй дапамагаў і Уладзімір Чапега, які выдатна сінхронна перакладаў з беларускай на нямецкую і наадварот. Людзі не спяшаліся разыходзіцца і пасля афіцыйнага, так бы мовіць, завяршэння вечарыны: падыходзілі, распытвалі, падбадзёрвалі і разам з намі спадзяваліся на ўсебаковае адраджэнне Беларусі. Карэспандэнты радыёстанцыі «Свабода» дамаўляліся аб інтэрв'ю з Мальдзісам, Быкавым і Арловым, а ўплывовая газета «Дэр Тагесшпігэль» адгукнулася зычлівай нататкаю Карнэліі Штаўдахэр.

Такая цёплая і даверлівая атмасфера панавала і ў наступныя дні на выступленнях Алеся Разанава і Анатоля Кудраўца, Вольгі Іпатавай і Уладзіміра Арлова. Сустрэчы з імі адбываліся ўжо не ў ЛК, а ў Брэхтцэнтрум (усходняя частка Берліна), аднак і там сярод жадаючых паслухаць беларускую мову і пабачыць беларускіх пісьменнікаў знаходзіліся і ўжо знаёмыя нам асобы: спадарства Роза і Клаўс Мёллер, гендырэктар некалькіх берлінскіх выдавецтваў, беларусісткі з Берлінскага універсітэта, адна з якіх праходзіла стажыроўку ў светлай памяці Ф. Янкоўскага. Не прапускала ніводнага вечара і наша суайчынніца, якая ў дзявоцтве была вывезена ў гады Айчыннай вайны ў Германію на працу, выйшла там замуж, асела назаўжды, жыве ў дастатку, не мае, здаецца, ніякіх праблем у сваім ужо даволі сталым веку. Але душа яе ўсё ж ссумавалася па радзіме і, відаць, менавіта гэтым быў абумоўлены штовечаровы прыезд спадарыні Ядвігі і яе мужа на «беларускія чытанні». Трывалая ўвага і павага дадавалі нам добрага настрою.

Адам Мальдзіс турбаваўся пра кансалідацыю замежных беларусістаў: калі ў Сарбрукене была названа і падтрымана кандыдатура прафесара Обста з Кёльнскага універсітэта на пасаду Нямецкай асацыяцыі, спадар Адам наведаў прафесара ў Кёльне і заручыўся яго згодай узначаліць гэтую арганізацыю. Міжволі прыгадваецца, як высілкамі Адама Іосіфавіча наладзіліся кантакты з нашчадкамі Радзівілаў — дзеля абуджэння і ў іх зацікаўленасці ў беларускім Адраджэнні; як у выніку яго стасункаў з Барысам Кітам, славутым матэматыкам, бацькам амерыканскай астранаўтыкі, прафесарам некалькіх універсітэтаў, а колішнім дырэктарам Навагрудскай беларускай гімназіі, спадар Кіт, які жыве цяпер у Франкфурце-на-Майне, загарэўся ідэяй матэрыяльна паспрыяць адчыненню ў Навагрудку універсітэта. Ах, каб гэткія шчыравальнікі і фундатары — ды ў кожным куточку Беларусі!.. Бо вельмі ж сумна, і горка, і крыўдна за сваю краіну, зламысна адторгненую ад еўрапейскай цывілізацыі. Семдзесят гадоў разбурэння, вынішчэння самабытнага творчага духу ў народзе прывялі да таго, што маем: мы апынуліся далёка ўбаку ад стваральных шляхоў развіцця чалавечай супольнасці, свет не ведае пра нас, мы яму не патрэбныя!.. Але ж мы—існуём, са сваёй атручанай зямлёй, вадой і паветрам, з панявечанымі душамі і панурымі абліччамі. Мы — яшчэ жывыя, і яшчэ не ўмёрла наша спакутаваная надзея на загой усіх нашых ранаў. Ды каб канчаткова не апынуцца марным пылам пад нагамі чалавецтва, мусім прыкласці ўсе намаганні па выяўленні ў сабе здольнасцей да напружанага, упартага руху наперад. Вось у прэсе прамільгнула паведамленне, што папулярнейшы французскі часопіс «Гран рэпартаж» мае намер прыслаць да нас журналістаў, каб азнаёміць сваіх чытачоў з гісторыяй, культурай і эканомікай нашай рэспублікі, расказаць пра палітычную сітуацыю ў Беларусі. Дзякуй! За тое, што — азірнуліся, заўважылі нас, хочуць даведацца пра нас паболей. Вось жменька нямецкіх інтэлектуалаў наладзіла ў Берліне Тыдзень беларускай літаратуры. Дзякуй! За тое, што працягнулі ў наш бок першыя ніткі асновы магчымага культурнага супрацоўніцтва. Трэба падхапіць гэтыя ніткі, умацаваць іх, снаваць далей. Вельмі важна наладзіць сходны Тыдзень нямецкай літаратуры ў нашай рэспубліцы. Сам час вымагае пашыраць асабістыя знаёмствы, непасрэдныя кантакты, жывыя творчыя стасункі дзеля працы на духоўнае ўзаемаўзбагачэнне народаў. Трэба рупіцца і нам самім!

Ніна МАЦЯШ.

Ніна МАЦЯШ і Норберт РАНДАЎ: усмешкі, ружы і... віно.

УПЕРШЫНЮ Ў «ЛіМе»

Таццяна Старасценка нарадзілася ў 1971 г. у мястэчку Самахвалавічы, што на Міншчыне. Скончыла Самахвалавіцкую школу. Зараз — студэнтка факультэта беларускай філалогіі і культуры Мінскага педінстытута.

У штотыднёвіку друкуецца ўпершыню.

Таццяна СТАРАСЦЕНКА

Прарок

Прысвячаю Зянону ПАЗНЯКУ

Развярэджаны шлях...
Шлях пакуты і самазнішчэння.
На аскепках мύроў —
пакалечаны воблік зямлі.
Але жыцьме прарок,
што ў краіну прыйшоў са збавеннем
і забыты агмень
у нашчадках ізноў запаліў.

Разгарыся зырчэй,
наша вогнішча праўды і веры,
і цяпло ахвяруй
схаладзелым дашчэнту рукам.
Немажліва служыць
чужаніцы адданай бязмерна,
калі гінуць званы
і цямрэча ахутвае Храм.

А прарок не маўчыць.
У трывозе народжаны голас,
да кілімаў святых
адарваныя знічкі вяртай.
Там апірышча дзён,
дзе знітоўвае сілы Пагоня
на палетках тваіх,
мой рахманы й знявераны край!

Радзіма

«Душа двaілася...»
М. ГАРЭЦКІ.

Я ішла да цябе праз смугу
і абдоймы халоднай жанчыны.
Розум здраджваў: далей—не змагу,
а на сэрцы — туга па Айчыне.

Дзве душы ў абалонцы адной:
лёд і полымя, ноч і світанак.
З першай — рабскі знявечваў спакой,
а другая вяла на змаганні.

Дзе была мая маці тады,
на якіх заблукала абшарах,
чаму голас яе малады
не спрамяніў замглёнае ранне!

Дзе была мая маці, калі
балі ладзіла мачыха з дзецьмі
на счарнелай ад гора зямлі,
што яшчэ не паспела памерці!

Я ішла да цябе праз дажджы
са шчымлівым пытаннем: даруеш!
З марай: будуць нязломлена жыць
незалежнымі родныя руні.

Трыпціх

М. БАГДАНОВІЧУ

1

Хто мы такія!
Зоркі, што страцілі веліч нябёсаў
у цёмных спіжарнях пакутніка-лёсу.
Хто мы такія!
Рэдкія ветразі — носьбіты веры:
не скамянее фалля ад завеяў,
не занядбаюцца продкаў магілы.
У беларусаў ёсць яшчэ сілы!
Хто мы такія!

2

Навошта паміраюць дрэвы
на тратуарным брудзе вулак,
напоўненых штодзённым тлумам,
дзе — боль і радасць, гнеў і рэўнасць!

Навошта ў цемрадзі сутоння
ліхтар заплюшчыць шчыльна вока!
І знепрытомнее вандроўнік,
чый шлях агню ўначы патоне.

А свет ляціць пагаслай знічкай
У багну звадак і падманаў.
Няўжо так неспадзёўна рана
на свеце чалавечнасць знікне!

3

Я хацела б убачыцца з Вамі
на той вуліцы Безназоўнай,
дзе пужліва хрумсціць пад нагамі
напалоханы госцем золак,
дзе пад снежаньскім зорным карункам
ледзянеюць д'яблавы цені.
Вы падорыце белыя ружы
са скарбонкі свайго натхнення.
І знямеюць, спатоляцца крозы
на гасцінцы святых высноваў
ад сустрэчы, што з попелу родзіць
верш апошні... А можа, новы...

●

Не асуджай мой боль, не асуджай:
зачэзне ён — і зноўку ачарсцвею,
і светлым-светлым здасца чорны край,
і чыстым-чыстым — змучанае цела.

Дакуль трываць! Расхрыстаны абсяг
нацятай воляй не суцешыць раны,
пакуль застыла роспач у вачах
і плач дзіцячы — на зямлі спляжанай.

Не асуджай мой боль, не асуджай.
Ціхмяна існаваць — няўжо сумленна,
калі сапселы час дарує жах
ад вераду чарнобыльскага цені!

Імпрэсія

Ігралі Бетховена — лёгка, узнёсла.
Струменіў бяссувязны водгук цішы,
бо падалі гукі, як срэбныя росы,
на самае донца астылай душы.
Знянацку ўваскрэсла бяздоннае неба
над гмахамі рэчаў і выдумкай сноў.
Прашу Вас, спыняцца не трэба, не трэба,
тварыце мастацтва любові наноў.
Ужо не вяртацца назад: у кватэры
не стане ратункам гарбаты цяпло.
Я тут застаюся слухачкаю вернай,
і дзякуй Вам шчыры за гэткі палон.
Ігралі Бетховена...

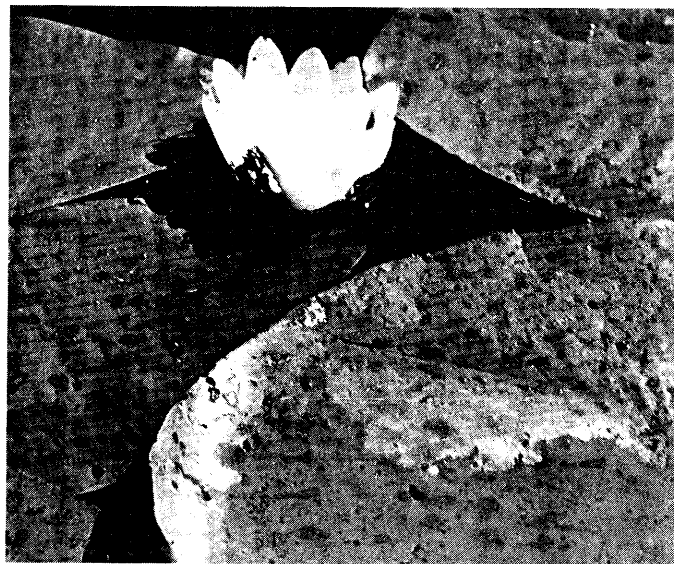

Фота Аляксея МАЦЮША

І ёсць, і няма...

Летнія развагі пра музычныя спектаклі для дзяцей

КАМЕРЦЫЙНАЯ хваля ўсё шырэй ахоплівае наша жыццё. Не выключэнне і сфера музычнага выхавання. Тут стан такі, што дзяцей вучыць ужо не па кішэні многім бацькам (толькі піяніна, неабходная рэч для музыканта, каштуе ў межах 25—35 тысяч рублёў. Значна ўзрасла і плата за навучанне ў музычных школах). Зрэшты, тут у нас усё як у людзей. Атрыманне прафесіі ў цывілізаваных краінах — справа асабістая, прыватная. Аднак у шырокім сэнсе музычнае выхаванне дзяцей як частка развіцця эстэтычнай культуры грамадства там справа ўжо не прыватная, а дзяржаўная.

А як будзе ў нас?

Яшчэ некалькі гадоў таму гэтая тэма не сыходзіла з вуснаў дзеячаў культуры, са старонак газет і часопісаў. І вось — поўнае зацішша. Але хіба гэтая праблема не страціла актуальнасці і сёння?

Мастацкае выхаванне дзяцей немагчыма без наведвання тэатра ці канцэртнай залы. Выхаванне сваёй маленькай дачкі я і пачаў са знаёмства з музычным тэатрам. Мы ўбачылі амаль усе прэм'ерныя спектаклі Мінска. Адразу скажу, што пра дзяцей мы яшчэ не забыліся, і каштуе наведванне тэатра для іх нядорага. Неблагі стан і дзяцячай афішы Мінска. Але засталося і адчуванне нечага няпоўнага, недаробленага. Быццам і крочым мы дакладным шляхам, а ўсё яшчэ недзе напаўдарозе да мэты, а можа, і ў пачатку. Пра гэта і захацелася паразважаць.

Музычныя спектаклі для дзяцей у нашай сталіцы ставяць два «спецыялізаваныя» мастацкія калектывы: дзіцячы музычны тэатр-студыя ДАВТа і дзіцячы музычны тэатр-студыя «Казка».

У оперным тэатры пастаноўка нядзельных спектакляў для малодшых гледачоў — даўняя традыцыя. З 50-х гадоў оперныя спевакі зацікаўлена іграюць для маленькіх казкі. Але сёння сітуацыя іншая: галоўныя выканаўцы музычнага тэатра-студыі — дзеці. Тым самым ДАВТ вырашае не толькі задачы дзіцячага музычнага выхавання, але і ўласныя — многія «дарослыя» спектаклі выкарыстоўваюць дзіцячыя галасы. Такім чынам тут ва ўзаемаадносінах «бацькоў і дзяцей» пануе згода, узаемадапамога, што вельмі прыемна.

Малады тэатр-студыя ажыццявіў на опернай сцэне дзве прэм'еры —«Пітэр Пэн» А. Будзько і «Кот у ботах» Ц. Кюі. Заслуга кіраўніцтва студыі — высокі ўзровень падрыхтоўкі юных выканаўцаў. Дзеці спяваюць чыста, даволі нязмушаныя ў руху, зацікаўлена іграюць свае ролі. Дый рэпертуар нетрадыцыйны. «Пітэр Пэн» А. Будзько — адзіны ў афішы Мінска музычна-сцэнічны твор беларускага кампазітара для дзяцей. У дадзеным выпадку кампазітара маладога, які прадставіў на суд гледача сваю першую працу для тэатра. У гэтай партытуры прываблівае меладычнасць музыкі, яе даходлівасць, прастата. Дзеці жвава рэагуюць на экзатычныя мелодыі, заснаваныя на джазавых і лацінаамерыканскіх рытмах: нумары піратаў, індзейцаў. Мае партытура і чыста «беларускі» недахоп — як у большасці нацыянальных опер тут выяўляецца слабае валоданне музычна-драматычнай формай. У драматургічных адносінах спектакль губляе з цягам часу тэмпарытм, робіцца нудным і нецікавым. У яго па сутнасці няма фіналу. Агульнае ўражанне — што гэтай пастаноўцы бракуе старанней апрацаванасці дэталяў, усё тут робіцца павярхоўна. Гэта датычыцца і мастацкага афармлення, і пастаноўкі танцаў, і масавых сцэн. Быццам не хапіла сродкаў, часу папрацаваць з маладым кампазітарам, мастаком. з дзецьмі,— давесці спектакль да ладу. (Зрэшты крытычныя закіды ў бок «Пітэра Пэна» друкаваліся ў «ЛіМе» і неўзабаве пасля прэм'еры).

«Кот у ботах» Ц. Кюі таксама выконваюць дзеці. Прафесійныя салісты тут толькі ў ролях Караля і Людаеда. Па пастановачным узроўні гэты спектакль вышэй за першы. Яго дэкарацыі ў светлых і цёплых колерах прывабныя, нагадваюць дзецям афармленне любімых кніжак, вядомых казак. Добра «іграе» заслона — «маркіза»: калі яна падымаецца, то ўзнікае эфект, быццам відарыс растае. Прываблівають старанна прадуманыя пастаноўшчыкамі мізансцэны дзяцей, арганічнасць іх паводзін і спеваў у спектаклі. Праўда, у музычнай казцы Ц. Кюі вельмі значная роля размоўных эпізодаў. Яны-то і «садзяць» спектакль, які таксама як і «Пітэр Пэн» губляе тэмпарытм к фіналу. Пачатак II акта, дзе шмат матывацыйных размоў (адзначу і няўдалае для ўспрымання дзяцей вырашэнне эпізода з касцамі, якія знаходзяцца па-за сцэнай, а з імі вядуць гаворку Кот і Кароль), напышлівы і сумны. Відаць, асаблівасці лібрэта твора дарэчы было б патлумачыць перад спектаклем, тым больш, што ў ДАВТа такая традыцыя існавала з даўняга часу. І дзеянне было б больш зразумелым для дзяцей, і не трэба было б пастаноўшчыкам столькі намаганняў траціць, каб растлумачыць, як Глінскі-Папялінскі зрабіўся маркізам Карабасам. Калі ж прычына ў жаданні захаваць партытуру Ц. Кюі, дык... адважыліся ж стваральнікі спектакля ўвесці ў пастаноўку ламбаду й іншыя «сучаснасці»! Наогул жа гэткі невялічкі твор аднаго з прадстаўнікоў «магутнай кучкі» неяк губляецца ў золата-мармуровым манументальным гмаху ДАВТа. Відавочна, што гэтая партытура мала прыдатная для ягонай сцэны, бо разлічвалася кампазітарам на зусім іншыя ўмовы выканання. Зноў у дзіцячым музычным тэатры-студыі атрымалася штосьці не да канца прадуманае і зробленае.

ТЭАТР-СТУДЫЯ «Казка», як вядома, дае свае спектаклі ў будынку тэатра музычнай камедыі. Тут узаемаадносіны паміж дзіцячым і дарослым калектывамі больш складаныя. У мінскай афішы Дзіцячы тэатр-студыя «Казка»— самастойная творчая адзінка, якая пачала сваю дзейнасць у кастрычніку 1991 г. Мае свой штат, бюджэт; знаходзіцца на гасразліку, і выканаўцы працуюць тут на кантрактнай аснове. Калектыў існуе не толькі без уласнага будынка, але і без датацыі. Праўда, тэатр музычнай камедыі не бярэ са студыі арэндную плату, дапамагае ў вырабе дэкарацый, касцюмаў. Але ўмовы для творчасці цяжкія. Рэпеціруюць артысты ў «фортачкі», працуюць на сапраўдным энтузіязме (напрыклад, у красавіку месячны заробак канцэртмайстра ў студыі склаў дзвесце рублёў). Тэатр-студыя заклапочаны адным: толькі б выжыць!

Далёка не «дзіцячыя» клопаты ў «Казкі», якая быццам і ёсць, і няма. А тым не менш, ставіць спектаклі. «Стойкі алавяны салдацік» і «Гісторыя Кая і Герды» (абодва творы С. Баневіча)— дастаткова цікавыя. «Стойкі алавяны салдацік», хоць мае недахопы ў выкананні, афармленні, добра ўспрымаецца дзецьмі. «Гісторыя Кая і Герды»— спектакль больш высокага мастацкага ўзроўню. Партытура С. Баневіча опернага плана, вымагае высокай вакальна-аркестравай падрыхтоўкі калектыву. Тут звяртае на сябе ўвагу старанная праца дырыжора (Г. Аляксандраў) над дыкцыяй і інтанацыяй артыстаў. Спектакль прадуманы ў драматургічных адносінах, роўны і па тэмпарытме, і па выканаўчым узроўні, што спрые яго поспеху не толькі ў маленькага гледача. Хораша зробленыя дэкарацыі адпавядаюць асаблівай скандынаўскай атмасферы казак Андэрсена. Немалаважна, што спектаклям тэатра-студыі «Казка» папярэднічаюць расповяды пра твор: робяць гэта музыказнаўцы, студэнты.

Нягледзячы на хісткія ўмовы існавання, «Казка» шукае свае формы зносін з маленькім гледачом, шукае і спонсараў, ладзіць кантакты з дзеячамі тэатра. Вынікам творчай сувязі з супрацоўнікамі Брытэнаўскага цэнтра, што ў Вялікабрытаніі, з'явілася пастаноўка спектакля англійскага кампазітара Д. Рансуіка «Чараўнік». Тут, як у вядомых творах Б. Брытэна, кампазітарам створаны толькі пралог ды эпілог і прапанавана сюжэтная канва дзеяння. Спектакль жа нараджаецца як вынік дзіцячай творчасці, фантазіі. Сюжэт яго просты. Каб святкаваць дзень нараджэння настаўніка, дзецям трэба зрабіць торт, але няма цукровай пудры, журавінаў, рушніка... Усё гэта яны знаходзяць на Паўночным полюсе, у краіне Журавініі, у космасе. Дзеці пераадольваюць перашкоды, набываюць новых сяброў, усё заканчваецца добра і радасна.

Для нас нязвыкла, што тут англа-саксонская традыцыя святочнага торта мудрагеліста перапляліся з атрыбутамі беларускага застолля, такімі, як рушнік, журавіны. Сумяшчэнне ў пастаноўцы традыцый, моў (англійскай, беларускай) тым не менш успрымаецца без супраціўлення, як знак агульначалавечага дома, яднання ўсіх дзяцей на зямлі. У гэтых адносінах спектакль цалкам удаўся. Ён адлюстраваў і еднасць агульначалавечых каштоўнасцей, і жаданне прычыніцца да іншай культуры. Не памылюся, калі адзначу вялікую каштоўнасць гэтай пастаноўкі і для маленькіх выканаўцаў, і для педагогаў, музыкантаў. У стварэнні спектакля ўдзельнічалі сем школ Мінска, прычым агульнаадукацыйных (кожная з іх імправізавала ў сваім «кавалку», і не без поспеху).

Аднак выявіліся і недахопы: у эстэтычным выхаванні нашай моладзі, наогул у дзіцячай культуры. Шчыра кажучы, сапраўднай імправізацыі, палёту дзіцячай фантазіі я тут не адчуў. На сцэне быў дастаткова вядомы паводле канцэртаў школьнай мастацкай самадзейнасці набор песень і танцаў. У адных выпадках больш разнастайны, у другіх — менш. Дзеці паказвалі, што яны ўмеюць, вельмі стараліся, але засталіся ў межах традыцый, штампаў, выглядалі «заціснутымі». Такім чынам чарадзейства творчасці, якое дазваляе ўзнесціся над штодзённасцю, раскрыць сябе (а такая, на мой погляд, галоўная мэта англійскіх аўтараў), у поўнай меры не адбылося.

ВІДАВОЧНА, што ў дзіцячай музычна-тэатральнай справе Мінска адбіліся многія праблемы нашага сучаснага грамадства. Тым не менш адчувальны і станоўчы рух. Гэта плод намаганняў многіх людзей: энтузіястаў ад тэатра, дзеячаў культуры, нават непапулярных сёння міністэрстваў і ўстаноў. Напрыклад, на прэм'еру «Чараўніка» Міністэрства культуры выдаткавала 100 тыс. рублёў. Выклікае павагу й тое, што музычныя тэатры «прыгрэлі» ў сябе дзіцячыя студыі, дапамагаюць ім, як могуць.

Аднак сам факт, што ў суверэннай Беларусі няма дзяржаўнага дзіцячага музычнага тэатра, успрымаецца грамадскасцю ўжо менш балюча, чым раней. Дзейнічае распаўсюджаная псіхалогія: ёсць нешта, ну і добра, а там паглядзім. Людзі, якія зацікаўлены развіццём дзіцячай музычна-тэатральнай справы, змардаваныя блуканнем «па добрых дзядзьках». Тыповая для нашага грамадства з'ява — абяцаюць усё і нічога не робяць — квітнее буйной квеценню. У выніку— пралікі: як мастацкія, так і грамадскія, а шырэй — дзяржаўныя. Тое, што «Кот у ботах» Ц. Кюі выглядае на сцэне ДАВТа іншародна і як нешта несур'ёзнае, — яскравы прыклад. Шмат гаварылася пра неабходнасць камернай сцэны для адпаведных пастановак опернага калектыву. Функцыянаванне дзіцячых спектакляў таксама мае адпаведныя асаблівасці: малюсенькі твор Ц. Кюі «патануў» у раскошнай зале.

Тым не менш кіраўнікам тэатра-студыі ДАВТа трэба аддаць належнае. Яны змаглі намацаць забытыя лініі цеснага спляцення культуры славянскіх народаў. Выбар музычнай казкі Ц. Кюі для музычнага тэатра Беларусі невыпадковы. Кампазітар — наш зямляк. Ён нарадзіўся ў Вільні, вучыўся у С. Манюшкі. Яго музычныя казкі ўзніклі ў выніку знаёмства з дзейнасцю Н. Далматавай, энтузіяста дзіцячага эстэтычнага выхавання перадрэвалюцыйнай Расіі. Паказальна, што творы Ц. Кюі ставіліся на Беларусі ў 20-я гады сіламі мастацкай самадзейнасці, і няёмка, што ў наш адукаваны час тонкасці ўзнікнення і функцыянавання гэтай партытуры не былі ўлічаныя.

Ніякавата дзецям у будынку ДАВТа і ў бытавым плане. Тут прычына не толькі ў манументальным архітэктурным стылі тэатра. Яны тут — не гаспадары. І прылаўкі ў буфеце высокія, і, выбачайце, туалет непрыстасаваны, і білецёрка не дазваляе гарэзаваць, зазірнуць у аркестравую яму (а там цікава, дый карысна пазнаёміцца з музычнымі інструментамі, дзецям трэба да іх дакрануцца, паслухаць тлумачэнні музыкантаў, нават пайграць). А дзе выстаўкі, сябры-педагогі, лялькі і гульні — той эстэтычна-выхаваўчы комплекс, трапіўшы куды, дзеці назаўсёды палюбяць музыку, тэатр, казку?

У Мінску ў свой час быў створаны дзіцячы эстэтычны цэнтр, для якога спектаклі музычных студый маглі б зрабіцца сапраўдным «палігонам» для разгортвання справы, выпрабавання методык, ажыццяўлення творчых задум. Дзе там! Нічога гэтага няма, наадварот, ведаю, што тэатр-студыя «Казка» марна вядзе з дырэктарам цэнтра У. Іскрыкам перамовы наконт дапамогі (размова пра некалькі тысяч рублёў!). Ды і не ў адных грашах справа. Справа ў яднанні дзейнасці, канцэнтрацыі намаганняў.

Скупы плаціць двойчы. І мы, калі жадаем, як нам завяшчаў паэт, «людзьмі звацца», то і рабіць павінны ўсё па-людску. Напрыклад, англічане жадаюць бачыць сваіх нашчадкаў людзьмі творчымі, здольнымі разгарнуць сваю духоўную моц, а гэта, між іншым, зарука і ўкараненне новых тэхналогій, і ўсебаковага прагрэсу грамадства. Мы ж, як і раней, робім усё напаўсілы, напаўжадання. Таму і вынікі ў нас адпаведныя. І ёсць, і няма...

Ігар ГЛУШАКОЎ.

ЗАМЕСТ РЭПЛІКІ

А КАМЕНТАРЫЙ УСЁ Ж ПРОСІЦЦА

Даволі ёмістая брашура В. Няфёдава «Гутаркі з мітрапалітам Філарэтам» некалькі месяцаў як патрапіла ў кнігарні рэспублікі. Брашура на рускай мове, немалы наклад — 23 тысячы асобнікаў, добрая папера, якасны друк, чорна-белыя і каляровыя фотаздымкі. Хай бы ўсё, што выдае «Полымя», было на такім узроўні!

Большасць, калі не ўсё, з надрукаванага ў «Гутарках...» ужо вядома па перыядычным друку, аднак, як яно звычайна бывае, сабранае пад адною вокладкаю нібыта набывае новую якасць. Мітрапаліт Філарэт паўстае перад чытачом як выдатны рэлігійны дзеяч, разумны палітык, асцярожны дыпламат, і, пры ўсім гэтым, як асоба супярэчлівая.

Яно і не дзіўна, бо ён прадстаўляе на Беларусі Рускую Праваслаўную Царкву, а яе статус у святле дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь даволі-такі двухсэнсоўны. Як не можа ўрад суверэннай дзяржавы падпарадкоўвацца прэзідэнту ці прэм'ер-міністру іншай краіны, так і праваслаўная царква на Беларусі (тым болей, што яна прэтэндуе на статус дзяржаўнай царквы) не можа падпарадкоўвацца Маскве. Гэта супярэчыць здароваму сэнсу і нацыянальным інтарэсам беларускага народа. Праўда, Беларускі Экзархат Маскоўскага Патрыярхата носіць афіцыйны назоў Беларуская Праваслаўная Царква; але ж уладыка Філарэт, патрыяршы экзарх усяе Беларусі, мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі, па-ранейшаму мае вышэйшае начальства ў асобе патрыярха Маскоўскага і ўсяе Русі.

Зрэшты, увесь змест «Гутарак...» мае мэтай замацаваць існуючую канфесійна-моўную сітуацыю на Беларусі, захаваць сённяшні статус Рускай Праваслаўнай Царквы ў нашай рэспубліцы, абараніць ідэю «трыадзінства» рускага народа. Трэба аддаць належнае мітрапаліту Філарэту як дыпламату. Ён гаворыць выключна «правільныя» словы і «зачапіцца» за штосьці-небудзь прыдзірліваму крытыку амаль што немагчыма. Хто ж супраць міру ва ўсім свеце, нацыянальнай і міжнацыянальнай згоды, духоўнага адраджэння і хрысціянскай маралі?

Цікава было пачуць думкі мітрапаліта адносна моўнай сітуацыі на Беларусі. «Я хотел бы коснуться проблемы двуязычия, а точнее русского языка в нашей республике как средства межнационального общения. На территории Белоруссии живут люди разных национальностей. Кто-то из них будет общаться друг с другом на русском языке... То, что русский язык на огромной территории многим понятен, то, что он стал средством межнационального общения — в этом аспекте его роль и значение незаменимы и исторически обоснованы» — ці не адчуваецца тут расійскага вялікадзяржаўнага падтэксту?

Мітрапаліт Філарэт быў у складзе ўрадавай дэлегацыі падчас візіту Станіслава Шушкевіча ў Рэспубліку Польшча. Падчас сустрэч з дзяржаўнымі дзеячамі Польшчы, а таксама з беларусамі Беласточчыны ён карыстаўся выключна рускай мовай. На рускай мове быў праведзены і абрад асвячэння пасольства Рэспублікі Беларусь у Варшаве. Ці патрэбны да гэтага факта каментарыі?..

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

Сёлетняя абарона дыпломных работ на мастацкім і мастацка-прамысловым факультэтах Беларускай акадэміі мастацтваў (былы тэатральна-мастацкі інстытут) была адметная. Упершыню ў гісторыі вышэйшай мастацкай школы Беларусі старшынямі ўсіх трох дзяржаўных камісій (па колькасці факультэтаў) былі дзеячы культуры Беларусі, а не маскоўска-ленінградскія мэтры, якія вызначалі «правільнасць курса» беларускай ВНУ. Зноў жа ўпершыню экспазіцыя выставы-абароны была аздоблена бел-чырвона-белым сцягам манументальных памераў. Гэтая, нібыта, дробязь надавала пэўны настрой усяму святу абароны, была знакам гістарычных перамен, што адбыліся на Беларусі за апошні год.

Упершыню ў дыпломах маладых беларускіх мастакоў будзе пазначана, што яны скончылі акадэмію — бо ў канцы XX стагоддзя Беларусь нарэшце ўвайшла ў еўрапейскі «Клуб Акадэмій».

Л. ЗАГРАБАЕВА. «Вялікдзень», шкло.

ДРУГІ РАЗ У ПАЛАЦЫ МАСТАЦТВАЎ

Можна пэўна сцвярджаць, што новы статус нашай вышэйшай мастацкай школы — не змена шыльдаў, а натуральны крок, які прывёў назву ў адпаведнасць са зместам. Дадам, што назву акадэміі атрымаў і летувіскі мастацкі інстытут, а талінскі, напрыклад, стаў Мастацкім універсітэтам. Што ж датычыць адпаведных ВНУ Рыгі і Тбілісі, дык яны даўно, без непатрэбнай сціпласці, называліся акадэміямі...

Ну, а як жа праходзіла абарона? Як і летась — у Палацы мастацтваў, адкрыта, прылюдна. З візуальнай інфармацыяй на праспекце Францішка Скарыны. Выстава экспанавалася з 24 чэрвеня па 1 ліпеня на ўсіх паверхах палаца, за выключэннем залы дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва. Былі выстаўлены дыпломы скульптараў, графікаў, жывапісцаў (станковы і манументальны жывапіс), дызайнераў і маладых майстроў дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва. Гэтым годам абараняліся 63 дыпломнікі. Па 5 на кафедрах жывапісу, графікі, скульптуры, дызайна, 7 — на кафедры манументальна-дэкаратыўнага роспісу, 8 — інтэр'ер і абсталяванне, 11 — кераміка і шкло, 17 выхаванцаў выйшлі сёлета ў свет з кафедры графічнага дызайна і рэкламы. Вось такое папаўненне ў шэрагах беларускага мастацтва. Няшмат, калі мець на ўвазе маштабы культурнай праграмы нацыянальнага Адраджэння, але і нямала.

Сярод твораў (а дыпломная работа ў адрозненне ад вучнёўскай штудыі мае менавіта такі ранг), якія, на маю думку, выклікалі найбольшую цікавасць, я маю адзначыць тыя, што адлюстроўваюць пэўныя грамадска-палітычныя, грамадска-культурныя з'явы на Беларусі. Першым у гэтым шэрагу я назваў бы праект помніка заснавальніку Лідскага замка Вялікаму князю Літоўскаму Гедыміну (аўтар В. Вераб'ёў, кіраўнік М. Шкробат). Праект выкананы па замове горада — прыемная прыкмета часу. Гэта ўжо трэці помнік-персаналія для Ліды за апошнія гады. Раней былі Адам Міцкевіч (помнік-бюст) і Францішак Скарына. Адзін устаноўлены, другі будзе адліты. Работа В. Вераб'ёва выканана як гістарычны партрэт, пазбаўлены «площадного» пафасу і псеўдарамантыкі і псеўдадакументальнасці. Партрэт камерны, у нейкай меры нават інтымны. Аўтар самастойна распрацоўвае іканаграфію (прыжыццёвых выяў Гедыміна не захавалася), прапаноўвае сваю версію аблічча выдатнага дзеяча беларускай гісторыі. На прыкладзе гэтага твора выразна відаць, як развіваецца, абнаўляецца і куды рухаецца беларуская манументальная пластыка: ад «сацрэалістычнага» плаката да псіхалагічнага партрэта.

Як прыклад іншага характару — дыпломная работа Л. Яшэнкі, праект помніка Ефрасінні Полацкай для Полацка. Чаму мастак за вобразна-стылёвую аснову выбірае звышвядомы твор расійскага мастака Андрэя Рублёва «Тройца»: іншы час, іншая краіна, іншы менталітэт? Трапляючы ў поўную, свядома падкрэсленую залежнасць ад памянёнага твора, аўтар пазбаўляе вобраз беларускай асветніцы першаіснасці, а значыць і гістарычнай праўды. «Ператварае» такім чынам адну з першых асоб беларускай гісторыі і культуры ў перыферыйную расійскую з'яву. Гэта адпавядае ідэалагічным прынцыпам і русіфікатарскай палітыцы Рускай праваслаўнай царквы на Беларусі, але не Беларускаму Адраджэнню.

У жывапісцаў адчуваецца пэўны адыход ад звыклых тэм і вобразаў. Характэрны зварот да евангелічнай тэматыкі, да іканапіснай традыцыі. Але наколькі гэтая традыцыя беларуская? Міжволі ўзнікае думка: ці не ідзе стыль Рускай праваслаўнай царквы на змену сацрэалізму?

Дыпломы графікаў, як заўсёды, майстэрскія, высокатэхнічныя, але, здаецца, такога сузор'я, як летась, не было. Традыцыйна моцную беларускай канкрэтыкай графічную школу нашай акадэміі сёлета заглынула хрысціянска-трансцэдэнтальнае «паветра» (А. Шаліма — «Адлюстраванне», Л. Апанасенка — «Другое прышэсце», Ю. Касцюкевіч — «Шлях да страчанага», Ю. Якавенка — «Архіпелаг»). За выключэннем хіба што цыкла А. Дзмітрыева «Сям'я». Гэтая суцэльная тэалагізацыя крыху насцярожвае: хіба за сценамі храмаў няма жыцця, няма праблем і супярэчнасцяў?

Жывапісцы-манументалісты і гэтым разам пацвердзілі, што кафедра, якую з першага дня яе заснавання ў 1961 годзе ўзначальвае Г. Вашчанка, творча аднавілася. Але ёсць у гэтага выпуска свая непрыемная адметнасць. Фінансавы крах адказных за культуру дзяржаўных структур не дазволіў дыпломнікам рэалізаваць эскізы на аб'ектах. Замест гэтага ў экспазіцыі былі прадстаўлены фрагменты, выкананыя ў матэрыяле. Нестандартныя ідэі, вобразнае рашэнне, матэрыялы, стылістыка.

Сярод выпускнікоў мастацка-прамысловага факультэта дамінуюць, як і летась, работы кафедры графічнага дызайна і рэкламы.

Кафедра інтэр'ера, здаецца, спынілася ў сваім развіцці ў 70-х гадах. Няма стабільнасці — не захоўваюцца і не развіваюцца здабыткі. А яны былі. І перш за ўсё, на мой погляд, звязаныя са значнымі нацыянальнымі гісторыка-культурнымі аб'ектамі: ці то помнік архітэктуры, ці праекты буйных сучасных комплексаў культурнага прызначэння. Мяняюцца загадчыкі кафедры, кіраўнікоў дыпломных работ — шмат, а на стэндах — сумная бяскрыласць.

Незвычайна вялікая па колькасці група дыпломнікаў дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва (кераміка і шкло). Дыяпазон тэм і пошукаў даволі значны. Прафесіяналізм і майстэрства ўласцівы дыпломам гэтай кафедры. Праўда, хацелася б больш бачыць гістарычных тэм, павярнуцца тварам да традыцый у шырокім сэнсе — паганскага фальклору і сімволікі і г. д., глянуць на свой народ у шырокім еўрапейскім кантэксце. Ды, зрэшты, гэтага можа пажадаць сабе кожны.

Г. СОКАЛАЎ-КУБАЙ.

Л. ЯШЭНКА. Праект помніка Ефрасінні Полацкай для Полацка.

У. ДАРАШЭВІЧ. «Мара».

А. СІЛЬВАНОВІЧ. «Міласэрнасць», роспіс для фае медінстытута.

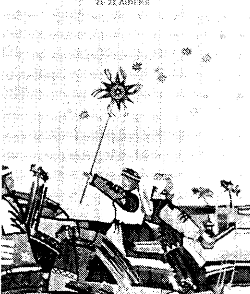

Н. МІНКЕВІЧ. Рэкламная графіка.

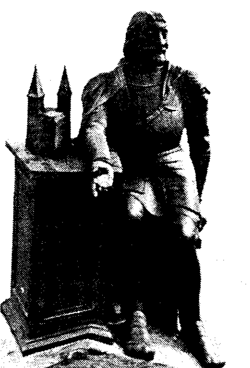
В. ВЕРАБ'ЁЎ. Князь Гедымін, заснавальнік Лідскага замка (праект помніка).

А. БАЧЫШЧА. «Рэнесанс Беларусі». Роспіс (фрагмент).

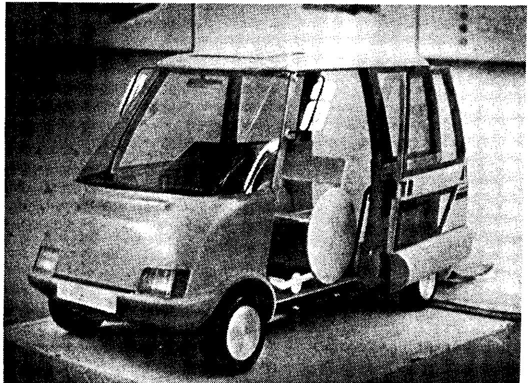
В. РУТА. Транспартны сродак для інвалідаў.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

ПОЗІРК У МІНУЎШЧЫНУ

У рэспубліцы даўно ўжо ставілася пытанне аб выданні спецыяльнага гістарычнага часопіса. Аб неабходнасці яго гаварылі і навукоўцы, і самі гісторыкі, і краязнаўцы, і настаўнікі —усе, каму неабыякава дасканалае веданне нашай багатай і разам з тым складанай мінуўшчыны. На жаль, доўгі час справа не зрушвалася з месца. У лепшым выпадку прапановы даходзілі да адпаведнага аддзела ў колішнім ЦК Кампартыі Беларусі і там глухлі. Цяпер жа, калі з афіцыйным дазволам лягчэй, не проста было знайсці заснавальнікаў, якія б асмеліліся ўзваліць на свае плечы адказнасць за новае выданне. Нарэшце, і гэтае пытанне вырашылася. Галоўнае архіўнае ўпраўленне Рэспублікі Беларусь, Беларускае аддзяленне Міжнароднага фонду міласэрнасці і здароўя, Беларускі фонд славянскіх культур і славянскага пісьменства сталі заснавальнікамі гісторыка-архіўнага часопіса «Беларуская мінуўшчына».

Наш карэспандэнт меў гутарку з галоўным рэдактарам часопіса, доктарам гістарычных навук М. Кузняцовым. Як сказаў Мікалай Васільевіч, пакуль што перыядычнасць «Беларускай мінуўшчыны» будзе адзін нумар у квартал, аб'ём— прыкладна 8—9 аркушаў. Сёлета мяркуецца выпусціць першыя два нумары. Выданне будзе ажыццяўляцца на беларускай мове. Выключэнне будзе хіба што для асобных архіўных матэрыялаў. Асноўны накірунак часопіса — азнаямленне шырокага чытача з архівамі — як з нашымі, так і з замежнымі. Прынамсі, з матэрыяламі, якія захоўваюцца ў прадстаўнікоў беларускай эміграцыі ў ЗША, Канадзе, Аргенціне. Магчымы і перадрукі з іхніх выданняў. Для супрацоўніцтва з «Беларускай мінуўшчынай» ужо запрошаны вядомыя аўтары, якія даўно выступаюць у друку з цікавымі публікацыямі на гістарычную тэматыку. Чытачоў чакае сустрэча з М. Ермаловічам, з доктарам гістарычных навук М. Піліпенкам і іншымі. Па спрэчных момантах нашай гісторыі часопіс мяркуе даваць розныя думкі.

Часопіс атрымаў выдавецкія правы. Значыць, можна выпускаць кнігі. Наконт гэтага таксама ёсць планы. Перавагу рэдакцыя аддасць раней неапублікаваным творам гістарычнай і мастацкай літаратуры. Мяркуецца выдаваць і «Бібліятэчку часопіса «Беларуская мінуўшчына».

Часопіс «Беларуская мінуўшчына» — не дзяржаўная структура, усе выдаткі па яго выданні кладуцца на заснавальнікаў, а яны небагатыя. Праўда, ёсць папера, ствараецца ганарарны фонд. Тым не менш, падтрымка «Беларускай мінуўшчыне» неабходна. Хацелася б спадзявацца на фундатараў, дабрадзеяў, як кажа пра гэтых людзей М. Кузняцоў, на ўсіх, хто гатовы дапамагчы часопісу. Пералічэнні неабходна накіроўваць на рахунак **200609438, код. 741 у Маскоўскім аддзяленні Мінскбізнесбанка, МФО 153001.** Саміх жа аўтараў (ці іх допісы) «Беларуская мінуўшчына» чакае па адрасе: г. Мінск, вул. Рэвалюцыйная, 14, пакой 5. Тэлефон 26-82-23.

«Раба бяздомная, раба пакутная...»

У гісторыі няма пакуль ніводнай сур'ёзнай гіпотэзы, што на пачатку свайго існавання чалавецтва размаўляла вершамі. Тым не менш гісторыя кожнай літаратуры пачынаецца менавіта з паэзіі, а не прозы. На другаснасць апошняй звярталі ўвагу Б. Эйхенбаум і Ю. Лотман. Тое, што першым узвысілася над звычайнай будзённай гутаркай, было вершам. З вершаў пачалося і нараджэнне новай беларускай літаратуры ў XX ст. Хтосьці з пісьменнікаў тольні пачаў свой творчы шлях паэзіяй, нехта ўжо ніколі не парываў з ёй сувязі. Для В. Ластоўскага, тытана беларускага Адраджэння, у творчасці першынствавала не форма, а ідэя—былой велічы Беларусі, яе багатага і плённага мінулага. З мастацкім увасабленнем ідэі чытач мог пазнаёміцца ў некаторых вернутых творах—аповесці «Лабірынты», апавяданнях «Прывід» і «Цмок», драматычным абразку «Адзінокі», навуковых артыкулах. Яшчэ чакаюць свайго часу славутая «Кароткая гісторыя Беларусі», «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі», мастацкія нарысы, пераклады — ад «Песні песняў» да паданняў Індыі. Аднак і гэта не ўсё—В. Ластоўскі быў яшчэ і паэтам. Яго паэзія стала адлюстраваннем беларускага менталітэту, пра які Вацлаў Юстынавіч пісаў у нарысе «Троцкі замак»: «І блізкімі, і роднымі здаліся мне насяляўшыя калісьці гэты замак пакаленьні. Яны, як і мы, жылі і мучыліся на ўзьмежжы двох сьветаў, двох культур, двох процілеглых сабе светапоглядаў, уяўленьняў. Яны не маглі прыклеіцца да ўсходу, ані прымірыцца з заходам. І ў сьвядомасьці прамігнула моднае ад нейкага часу слова «Еўразія». Мысьль стропнулася як спалошаны птах і стала біцца аб страніцы пажоўклых, забытых, нікому не патрэбных у клуме рэальнасці, краёвых летапісаў, шукаючы разгадкі. І перад вачыма душы маёй доўгім сьцягам паплылі волаты мінуўшчыны. Вялічэзныя абразы распачнага змаганьня з хіжацкім духам заходу, які прыходзіў сюды прыкрыты белым бурносам аздобленым эмблемай крыжа, сеяць морд і зьнішчэньне. Адкінутыя дзікім усходам пляцоўкі крыўскага і ўкраіннага славянства туліліся да гэтых муроў нясучы свае сьцягі з шасьціканечнымі крыжамі, а разам з імі — магутнасьць». Паэзія В. Ластоўскага, наследванне традыцый М. Багдановіча, сінтэзавала форму Захаду і подых Усходу.

Сёння мы прапаноўваем нізку яго вершаў, надрукаваных у часопісе «Крывіч», рэдактарам і адным з аўтараў якога з'яўляўся В. Ластоўскі. Падаём іх з захаваннем моўных асаблівасцей.

Вацлаў ЛАСТОЎСКІ

О, Крыўская зямля...

Чаму зьняслаўлена,
свабоды любае
здавён пазбаўлена,
О, Крыўская зямля!
Чаму ты поішся
сьлязмі гаручымі!
чаму ты поўнішся
бядой пякучаю!...
Бо Ты,
зямля-крыві,
не валадарная
і не магутная,
раба бяздомная,
раба пакутная...
Раба,
не валадарная!...
Дык, вось, чаму твой лік
загіджаны, красы пазбаўлены;
дык, вось, чаму Ты, ясная,
зьняслаўлена!
Зьняслаўлена, пакрыўджана,
ў Славян сямьі паніжана...

. . . .

Крывёй сыноў Тваіх
куплялі славу гучную
на Грунвальду палёх.
Ад дзікае арды бароначы
Заход
Тваіх байцоў касьцісты
вал палёг!
Безыменнаю, а ўсё-ж Тваёй
крывёй
паліты Хоціма даліны;
і панад Калкаю ракой
Маскальскія нізіны...
Арошаны крывёй Тваіх сыноў
Іпранскі край,
Само-Сьерра, Рэйн, Аара, По,
Сівы Дунай!...
О, так, гаротная, Крыўцы
ламалі косьці за чужую справу;
сваёй крывёй і мазалём
ішлі купляць чужынцам славу!
Сабе-ж! Ды што сабе
жадаці мог правечны раб
чужое думкі!
Найбольш, хіба,
прыгону лепшыя варункі...
Бо, што-ж, калі прывык
чужых багоў
у чужацкай мове славіць,
з чужыны браць чужацкі полер
і чціць чужы на сьцягах колер!
Нясьці свае чужынцам думы
адзетыя ў чужацку шату
і верным быць сваёму кату...
Раба,
не валадарная!...
Дык вось чаму крывец
кару яловую у хлеб мяшаў!
Чужыя-ж каланісты
чысьцейшае зярно
стругамі гналі ў Рыгу...
А нам то што! Дармо.
Паном іх панскі Бог спрыяе.
У нас свайго німа...—
А Дзедка-Дамавік,
той штось гуляе...

. . . .

О, Крыўская зямля!
О, волатаў нашчадкі!...

(1924 г., № 1 (7).

Баяну

Мудрыя прытчы складаў і зычна пяяў ты, Баяне!

Пяяў яшчэ ўчора на вольных, на крыўскіх абшарах, пад гукі вячоўнага звону...

Дагэтуль туляюцца рэхі тых песень,—далёка ад скрушань замковых: у полі, у ройстах, ў кустах у лазовых, што ніцма прыпалі да ролі...

Зычаць яны ў чашках скрупелых, што ў порубах храму Сафіі, у звоне вячорным, што з вежы, над целам чужога тутка Баболі, кліча на Ave Maria...

У показках-казках, у сэрцах збалелых, у подумах-думках нявольнага люду, глыбока таёных у сэрцы...

Вольныя песьні складаў ты, Баяне, і зычна пяяў яшчэ ўчора пра гордасьць народу, пра чэсьць крывічанскага роду.

Чырвонец

У местовай браме, дзе люд плыве ракой і варта моцная дзень ноч пілнуе, схіліўся я й падняў чырвонец поўнаважны з пад ног людзкіх, — якога перш не бачылі ранейшыя хадзьбіты.

Кругом мяне натоўп зрабіўся.

Казалі мне адны, што я падняў, от, сьвежую іх згубу... Другія, — што я ня першы звочыў, што дзель яны павінны ўзяць з маёй находкі.

Старожы-ж, каб сагнаць натоўп, усім крычалі, што я місьцюк, што я кастыг за пенядзь выдаю: «бо хто на бітым шляху па золаце таптаў бы чакаючы «яго» прыходу з падарожы?!

І ўсе паверылі старожы...

У час аблогі

На грудзе, акружаным глыбокаю вадой, я горад збудаваў.

Замацаваў яго дубоваю сьцяной, байніцамі, на зводах мост уздоймны збудаваў.

У клеці зьвёз усякага дабра: —калі-б на грод лягла аблога...

І вояў зрадных, лжывых, я разьлічыў, каб з вернаю дружынай толькі дзяліць мой белы й чорны дзень...

І, от, нахлынуў вораг многі...

Ударыў я у звон трывожны. Дзынеў патужна цяжкі сьпіж...

Аднак, на клік мой зоўны, ніхто ка мне не пасьпяшыў:

У горадзе маім — такім мацоўным — адзін я быў!..

Падарожнік

Я клункі ўжо злажыў і сукатаю кульбаю падпершыся гляджу на раздарожжы. Шляхі скрозь хомарам пакрыты... А ўкруг мяне стаяць старожы гатовыя вароты расчыніць, калі я мыта адплачу душы маей аздобамі.

Панукаю вісіць штодзенны боль няўнімны... Ідзі! кваліць дзіцятка ў калыбцы. Ідзі сачыць зьмяюга падкалодны. Ах, як душы ад брамаў тых халодна!..

Магілішчы кругом... за кождай брамаю капец... Калі-ж, калі канец трудлівай будзе падарожы?

На хрэзьбінах

У гасподзе сьветлай, на седзішчы высокім я гасьціў у дзень урочысты яго нарадзін. Ды плакала душа, што жоскі троп жыцьця гатуе ўжо завалы на сьцежках бадавейных.

Тры ветніцы сягоньня, з намі тут, запрадкі жыцьцёвай нітачкі тваёй спраўляюць. Праклюдныя старухі! Ім ведама ўсё: й не зжахнуцца ж ані! Спакойнаю рукой бяруць у пальцы смычку і цягнуць ніць жыцця на верацяно.

Круціся, гэй круціся, верацёнца! Да сонца раз, у цемру раз, усё кругом, кругом... і ўсё бліжэй да долу.

Музыка грае тост. У чарах пеніцца віно. І ўсё, у такт, сьвярліць у мозгу мысьль: ці сьлёз, якія будзе ліць ў жыцьці наш навародак, гасьцей хапіла-б напаіць і хто іх будзе піць?..

Тры ветніцы прадуць і ніць усё струнчэй. Званіце чарамі, іграйце тост! Хутчэй!!

(ліпень 1926 г.—сакавік 1927 г., № 12)

Прадмова і падрыхтоўка тэкстаў да друку Лявона ЮРЭВІЧА.

«Я не палітык, і ніколі ім не была...»

(Пачатак на стар. 5).

Але гэткі ўжо быў Гарэцкі ў дачыненні й да іншых і да сябе —суровы, справядлівы й вельмі паважаны. Прынамсі, гэткім ён заўсёды быў у гімназіі. Пазнаць жа ягоную сапраўдную істоту, тое, што ён адчуваў і думаў, я ніколі не мела нагоды. Завялікая розніца дзяліла мяне, нясмелую 17-гадовую дзяўчыну-вучаніцу, ад класнага настаўніка й прызнанага беларускага пісьменніка Максіма Гарэцкага. Як шкада, што пасля, падросшы, я ўжо не сустрэла яго на сваім шляху!

Два гады навукі ў гімназіі прамінулі вельмі хутка. Дарма што гэта былі найцяжэйшыя ў матэрыяльным дачыненні гады майго жыцця й што вельмі часта на працягу гэтых гадоў даводзілася мне класціся спаць без вячэры ці выходзіць у гімназію не паснедаўшы,— я заўсёды ўспамінаю іх з нейкай асаблівай любасцю і ўсхваляваннем. Мо таму, што тут якраз я сталася паэткаю, прынамсі, зрабіла пачын...

(«Беларускі сьвет», №21, 1989).

●

Дапаўняю артыкул адказамі на некаторыя пастаўленыя пытанні.

Думаю, што з'яваю ў беларускай і сусветнай літаратуры ніхто з нас не стаўся яшчэ, хоць і мае ўжо месца ў беларускай культуры. Савецкую беларускую літаратуру люблю, год 20—25 таму мела магчымасць яе чытаць стала. Але выехаўшы па сямейных справах з Нью-Ёрка, магчымасцяў гэткіх ужо не маю, хіба прыпадкам, урыўкамі...

Першы зборнік маіх вершаў — «Пад сінім небам», а ў 30-х гадах быў падрыхтаваны да друку й другі «Жоўтая восень». Больш як 15 год мне давялося жыць на чужыне, у Заходняй Польшчы. Але штогод улетку я гасцявала з маімі малымі сынамі ў Беларусі ў дзеда Вінцука Кушаля, у Валожыншчыне. Тут, у чыста беларускім сялянскім асяроддзі, я цесна зжылася з Беларуссю, калі можна так сказаць, ужо не ў тэорыі, а на практыцы, зжылася з найчысцейшаю беларускаю моваю, з беларускім жыццём і прыродаю. Мужавы бацька — стары Кушаль — быў найшчырэйшым беларускім патрыётам, хоць палітыкай ніколі не займаўся і ў жыцці сваім ніколі нікуды не выязджаў далей за Валожын, Івянец, Ракаў ці Маладэчна.

1939 год палажыў канец майму спакойнаму, але аднастайнаму жыццю. Муж у першым жа дню пайшоў на вайну, і я доўгі час аб ім нічога не ведала. Я ж з сынам, пасля рознае цяганіны, апынулася ў Вілейцы, адкуль мы й былі вывезеныя бальшавікамі ў Казахстан напачатку красавіка 1940 г. Шчаслівы выпадак хацеў, каб схудзелыя да непазнання, начорна апаленыя сухімі казахстанскімі вятрамі, мы вярнуліся на бацькаўшчыну, на дзедаву гаспадарку ў Валожыншчыне, яшчэ, на шчасце, не цалкам «раскулачаную», у травені 1941 года. А не паспелі мы разгледзецца, як пачалася 2-я Сусветная вайна, якая ледзьве не каштавала мне жыцця, але затое й штурханула мяне да новае творчасці. Напісана было шмат вершаў, якія ўвайшлі ў зборнік «Сягоння», выдадзены ў Менску ў 1944 г., напісаны лібрэта да двух опер — «Лясное возера» і «Усяслаў Чарадзей» (музыка нябожчыка-кампазітара Міколы Шчаглова), зроблена шмат перакладаў, між іншага — «Затануты Звон» Г. Гаўптмана.

Ваенныя падзеі ды горкія дазнанні апошніх мінулых год прымусілі мяне пакінуць і Менск, і працу ў чэрвені 1944 года. 1945 г. сустрэў мяне з сынам у Берліне, а тады ў невялікім гарадку Амберг, у Баварыі, дзе мы й прычакалі канца вайны. З мужам я сустрэлася зноў адно ўлетку 1945 года. Далейшыя гады пісанню вершаў не спрыялі. Правялі мы іх у лагерах для г. з. «перамешчаных асобаў» (ДР). А калі пачаўся выезд гэтых «перамешчаных асобаў» у розныя краіны свету, як Аўстралія, Амерыка, паўдзённая Амерыка, Бельгія, Ангельшчына, Францыя, мы трапілі ў ЗША, куды й прыбылі 15 чэрвеня 1950 г. Трэба было пачынаць новае жыццё, шукаць працы, уладкоўвацца. Нас, праўда, прывезлі, але далей даваць сабе рады мы мусілі ўжо самі, ніхто ў тыя часы нам не дапамагаў. Але, дзякуй Богу, ужо праз 2—3 дні па прыездзе я пакавала ў слоікі агуркі на фабрыцы кансерваў, а сын паліраваў сталы на нейкай нямецкай фабрыцы мэблі. Колькі тыдняў пасля уладкаваўся на працу й муж, як «elevator operator», абслугоўваў ліфт у Medical Center у Брукліне. Ужо праз пару месяцаў мы пачалі станавіцца на ногі, займелі сваю невялікую кватэру, й жыццё паплыло сваім чарадом, і сваё, прыватнае, і грамадскае, беларускае, бо прыехала нас ужо ў Амерыку (пераважна ў Нью-Ёрк і ваколіцы) досыць вялікая беларуская грамада. Усе стараліся трымацца разам, ці, прынамсі, трымаць сталую лучнасць. Пачалі тварыцца свае, беларускія арганізацыі: Беларуска-Амерыканскае Задзіночанне, пасля — Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва ды інш. Трымаемся, дзякуй Богу, мы сціслай грамадой і цяпер, калі створана тут ужо «Беларусь у Амерыцы» і ў Аўстраліі, і ў іншых краінах. І ніякага дзіва няма, што мы «захавалі», як вы пішаце ў адным з вашых пытанняў, беларускую мову. Міжсобку мы паслугоўваемся ёю штодня, заўсёды, яна ў нас «жывая» й тут.

Думаю, што гэтая мая зацемка дапаможа вам у вашай працы. Я не палітык, ніколі ім не была й нат больш — палітыкі не люблю, але «феномену замежжа», як Вы яго называеце, на маю думку, мо не было б наогул, каб не папярэдзілі яго гады нямецкае акупацыі. Гэтыя жахлівыя, нялюдскія гады, яны каштавалі нашай бацькаўшчыне і ўсім тым, хто іх перажыў, безліч ахвяраў, як гэта ні дзіўна, а прычыніліся ў вялікай меры да адраджэння беларускае нацыянальнае сведамасці, нішчанае і дужанае і на ўсходзе й на захадзе (і ў Польшчы, і ў СССР). Немцы ж ані не цікавіліся, якой мовай паняволеныя імі людзі гавораць, чытаюць, пішуць, нікога за гэта не каралі, і таму беларускія патрыёты адразу з гэтага скарысталі й узяліся за працу, пачалі намагацца перад акупацыйнымі ўладамі дазволу на адкрыццё беларускіх школ, хай сабе адно пачатковых пакуль што, на ладжанне культурных імпрэзаў, хораў, канцэртаў і т. д. І здарылася, дарма што вайна, жорсткі прыгнёт, спантанічнае адраджэнне беларускае сведамасці, асабліва ў Заходняй Беларусі. Акупацыя трывала гады 4, але колькі ж было зроблена за гэтыя гады ў галіне нацыянальнае сведамасці, культуры! І вось гадунцы гэтых цяжкіх год якраз і склалі па сканчэнні вайны тую масу, тую хвалю беларускае эміграцыі, што расплылася працягам паваенных гадоў па свеце й складае той «феномен беларускага замежжа», аб якім Вы прыгадваеце. І ацэньваю я яго, ведама, дадатна, бо ён нас з вамі лучыць у адно.

Вы пытаецеся таксама, над чым адмыслова я працую сёння? Дык вось — над нічым адмыслова... і над усім. Мне ж ужо неўзабаве, у верасні, пойдзе 87-ы год! Парадкую «спадчыну» і адгукаюся на ўсё, чым жыве нашая тут беларуская грамада, лаўлю таксама, часам з сумам, часам з радасцю, весткі з бацькаўшчыны — Беларусі.

Жыву я тут далекавата ад большых цэнтраў беларускае эміграцыі, хоць і трымаю з ёю шчыльную лучнасць. Вочы мае ўжо не тыя, што былі, рукі таксама, дык пісаць на машынцы мне цяжка. Спадзяюся, аднак, што маю тут пісаніну вы разбярэце й яна будзе Вам дапамогаю ў вашай працы. А пакуль што — бывайце здаровы. Вашая Н. Арсеннева.

Травень 1990 г.

Публікацыя Леаніда ПРАНЧАКА.

ТЭАТР

Падчас міжвер'я

Прэм'ера спектакля «Звон — не малітва» І. Чыгрынава, якую рыхтуе Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, прадставіць гледачам замест чаканай гістарычнай драмы — драму чалавечую. Дастаткова нагадаць, што яе гераіняю зробіцца Рагнеда (Л. Давідовіч, А. Ільяшэвіч)... Рэжысёр спектакля Г. Давыдзька (мастацкае кіраўніцтва пастаноўкаю ажыццяўляе В. Раеўскі) вызначыў сутнасць сваёй задумы як дослед чалавека ў... міжвер'і, якое на тыя часы абумовіў сутык паганства ды хрысціянства і якое перагукаецца з сённяшнім станам чалавечым. Час міжвер'я, час ахвяраў, калі новыя багі яшчэ не запанавалі, а старыя хіба не зненавідзелі тых, хто ім так доўга слугаваў, час, які спрадвеку не спрыяе далікатным пачуццям, перадусім — каханню, альбо вылучае куміра й фундуе кумірні... Пластычную выяву паганскае часіны ў спектаклі прапанавала кіраўнік знанага ансамбля «Госціца» Л. Новік, кансультантам па старажытнаславянскіх ратаборствах выпала быць Ю. Харкевічу, майстру спорту з Віцебска, кампазітар спектакля — А. Янчанка, мастак — Б. Герлаван.

Рэжысёр спектакля Г. ДАВЫДЗЬКА (ён сам — выканаўца адной з роляў) падчас рэпетыцыі.

Фота У. ПАНАДЫ.

МУЗЫКА

Свята ваўкавыскіх «моцартаў»

Гродзенская газета «Пагоня» паведаміла пра першае ў Ваўкавыску свята дзіцячай музычнай творчасці. Здаецца, нічога падобнага на Беларусі апошнім часам не ладзілася? Так. І тут усё было б ціха, калі б не энтузіязм вядомага ў Гродне педагога ды кампазітара Віталя Радзіёнава. (Між іншым, «школу Радзіёнава» прайшлі ў свой час ужо вядомыя ў рэспубліцы маладыя музыканты — кампазітары А. Бандарэнка, Я. Паплаўскі, гітарыст В. Жывалеўскі). Ён пазваніў у Ваўкавыскую музычную школу і прапанаваў дапамагчы ў занятках з дзецьмі, якія спрабуюць пісаць музыку... Сем месяцаў мінула з часу адкрыцця ў школе класа кампазіцыі пад кіраўніцтвам В. Радзіёнава, які штосуботу ездзіў у Ваўкавыск на заняткі з юнымі талентамі. З'явіліся першыя творчыя вынікі, узнікла і думка наладзіць агледзіны працы ваўкавыскіх «моцартаў». Пры падтрымцы абласных аддзяленняў Беларускага фонду культуры ды Дзіцячага фонду наладзіла школа гэтае свята: адбыўся канцэрт, у якім прагучалі разматыя кампазіцыі чатырнаццаці юных музыкантаў. Акардэаністка Наташа Дэбіш напісала п'есу для скрыпкі, Лера Янкоўская грала ўласныя фартэпіянныя п'есы і спявала рамансы, Лена Бортнік склала «Калыханку» на ўласныя словы ды песню «Край мой беларускі» на вершы Н. Гілевіча. Гучалі вальсы, полькі, менуэты. Гучалі баян ды віяланчэль... Музычнае свята ў Ваўкавыску надоўга запомніцца і яго ўдзельнікам, і гасцям.

Кампазітару напісалі з Парыжа

Анатоль Багатыроў, адзін са старэйшых і знаных беларускіх кампазітараў, атрымаў удзячны цёплы ліст з Парыжа. Канцэртмайстар знакамітага «Гран-Апера» Жан-Марк Ралез пасля парыжскай прэм'еры Канцэрта для кантрабаса з аркестрам А. Багатырова напісаў: «Хачу выказаць Вам самую гарачую ўдзячнасць і сваё захапленне Канцэртам для кантрабаса з сімфанічным аркестрам, які так узбагачае нашу мізэрную літаратуру. На мой погляд, гэта самы цудоўны і цікавы з канцэртаў, які я ведаю. Выканаць яго для мяне — сапраўднае задавальненне. Хутка выйдзе пласцінка. Умовы запісу не былі спрыяльнымі: 4 запісы за дзве гадзіны. Пан Ракаў (прафесар Маскоўскай кансерваторыі па кантрабасе) зрабіў мне прапанову прыехаць у Маскву для выканання Вашага канцэрта. Для мяне было б вялікім гонарам выканаць Ваш канцэрт у Вашай прысутнасці. Яшчэ раз выказваю Вам шчырае захапленне».

У гэтым творы чуюцца беларускія інтанацыі. У другой частцы Канцэрта скарыстана беларуская народная песня «Паздароў, Божа, майго мілага». А за мяжу твор А. Багатырова трапіў дзякуючы таму, што Ленінградскае выдавецтва ў свой час надрукавала гэтыя ноты.

А. НЯДЗВЕЦКАЯ.

ФЕСТЫВАЛІ

«Басовішча-92»

Гэтымі днямі традыцыйны ўжо фестываль беларускай песні пройдзе на Беласточчыне. Зноў — у лесе, зноў — «жыўцом», без фанаграм, будуць гучаць маладыя галасы. Польска-беларускае журы вызначыць лепшых сярод удзельнікаў «Басовішча-92». Рыхтуецца шэраг розных прызоў, але галоўным з іх будзе ўзнагарода БАСа — Беларускага аб'яднання студэнтаў.

ЛІТКУР'ЕР

Вам, абітурыенты!

У юнакоў і дзяўчат, якія мараць стаць студэнтамі, гарачая пара. Сярод уступных экзаменаў — экзамен па беларускай мове, які чакае сёлета ўсіх, а не толькі тых, хто паступае на філалагічныя факультэты. На жаль, для многіх гэта, бадай, будзе адным з самых цяжкіх выпрабаванняў. Насустрач абітурыентам пайшло выдавецтва «Вышэйшая школа», якое выпусціла для іх практычны дапаможнік пад назвай «Беларуская мова», напісаны калектывам кваліфікаваных, вопытных аўтараў. І зроблена гэта ў рэкордна кароткі тэрмін: за пяць месяцаў. Так што, спадары абітурыенты, шукайце дапаможнік «Беларуская мова». Ёсць ён і ў кнігарнях, і ў газетных кіёсках.

Новыя лаўрэаты

На чарговым пасяджэнні рады Саюза пісьменнікаў Беларусі былі прысуджаны літаратурныя прэміі. Лаўрэатам Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова стаў Мікола МАЛЯУКА — за кнігу паэзіі «Зімні дождж». Літаратурная прэмія імя Івана Мележа прысуджана Уладзіміру ДАМАШЭВІЧУ — за аповесць «Кожны чацвёрты».

«ЛіМ» віншуе новых лаўрэатаў, зычыць ім далейшых творчых поспехаў!

Лячыла бабуля, лечымся... самі

Пра гэтую кніжку, якая толькі што выйшла ў выдавецтве «Навука і тэхніка», некалькі гадоў назад і думаць нельга было. «Замовы ад хвароб», прытым у акадэмічным выдавецтве?! Хто б асмеліўся азвацца аб ёй? А цяпер такая кніга ёсць: складзены Г. Барташэвіч зборнік «Бабуля так лячыла», які мае падзагаловак: «Замовы ад хвароб». Кніжка раіць, як пазбавіцца ад зубнога болю, ад лішая, ад хваробы вачэй, ад пужання, ад...

У прадмове да зборніка ёсць такія словы: «Лячэнне — у роўнай ступені мастацтва і навука. У свой час выдатны пісьменнік урач В. В. Верасаеў вельмі трапна зазначыў, што хвароба вылечваецца не толькі лекамі і назначэннямі, але і душою самога хворага; яго бадзёрая і веруючая душа — агромністая сіла ў барацьбе з хваробай. Давайце папраўляць сваё здароўе і з дапамогаю прафесійнай медыцыны, але не будзем надта суровымі да метадаў і сродкаў традыцыйнага народнага лекавання».

Адным словам: лячыла бабуля, лечымся... самі!

Запаветныя радкі Багдановіча

У серыі «Запаветныя радкі», якую выпускае выдавецтва «Мастацкая літаратура», пабачыў свет зборнік выбраных вершаў Максіма Багдановіча «Цвяток радзімы васілька». У яго ўвайшлі творы Максіма-Кніжніка, што даўно сталі хрэстаматыйнымі — «Пагоня», «Вераніка», «Страцім-лебедзь», «Мяжы», «Слуцкія ткачыхі», «Народ, Беларускі Народ!..», «Краю мой родны! Як выкляты Богам...» і іншыя. Змешчаны яны паралельна на дзвюх мовах. Спачатку на латышскай у перакладзе Андрыса Веяна і Віктара Ліўземніека, а пасля ў арыгінале. Адпаведна змешчаны і дзве прадмовы. Іх напісалі Андрыс Веян і Рыгор Барадулін. Р. Барадулін і В. Ліўземніек і ўклалі гэтую кніжку, якая, думаецца, з цікавасцю будзе сустрэта аматарамі паэзіі ў нас і ў Латвіі.

Дарэчы, серыя «Запаветныя радкі», якая выходзіць з 1989 года, і задумана такім чынам, каб пад адной вокладкай змяшчаць паэтычныя арыгіналы і іх пераклад. Праўда, спачатку яна планавалася як узнаўленне па-беларуску шэдэўраў рускай паэзіі. Пабачылі свет зборнікі вершаў М. Лермантава і Б. Пастарнака, адпаведна ў перакладах А. Куляшова і Р. Барадуліна. Вось-вось з'явіцца кніга М. Някрасава «Багаславі і не забудзь!», творы якога пераўвасобіў па-беларуску Н. Гілевіч. А зараз у выдавецтве вырашылі не абмяжоўвацца толькі рускай паэзіяй.

ДРУК

«Беларуская думка», № 7

У раздзеле «Вузлы айчыннай гісторыі: альтэрнатыўны погляд» — заканчэнне артыкула М. Ермаловіча «Умацаванне Вялікага княства Літоўскага». Друкуецца надзённы дыялог карэспандэнта «БД» з намеснікам міністра культуры Рэспублікі Беларусь М. Падгайным «Народ не дазволіць памерці сваёй культуры», штрыхі да творчага партрэта мастака У. Кожуха «Жывое святло душы», напісаныя П. Сабінам; настальгічны эцюд У. Глушакова «Затопленая лодка», чытацкі водгук Н. Грудзінскай «...І знойдзем пакаленне».

У нумары — вершы К. Камейшы, эсэ Я. Пархуты «Галгофа», падборка матэрыялаў, аб'яднаных назвай «Тайны архіваў» — яшчэ адно вяртанне да гадоў сталінізму; шэраг публікацый, якія закранаюць надзённыя праблемы нашага жыцця.

ТЭЛЕБАЧАННЕ

...І вобраз самога паэта

Ці не найлепшы эфірны час на Беларускім тэлебачанні аддалі 7 ліпеня прэм'еры фільма «Ніколі я не паміраў...»: аўдыторыя ля вечаровых экранаў мусіла дзівіцца й дзівіцца! Рэжысёр У. Бокун, як заўважылі дасведчаныя, адышоў ад сцэнарыя (ён быў надрукаваны ў «ЛіМе», аўтар — Г. Колас, сааўтары — Т. Процька і В. Скалабан; Колас са Скалабанам адпрацавалі сваё і на здымках). Адышоў, аднавіўшы ці ўзнавіўшы плынь далёкіх падзей, што папярэднічалі ды наступнічалі смерці Янкі Купалы, пэўным чынам пераасэнсаваў (уявіў?) ягоны мастакоўскі лёс; адметна крануўшы лёс Купалавых твораў, не «захрас» у іх, але і дэкарацыяй іх таксама не зрабіў. Мастацкая і дакументальная плыні ў Бокуна, пераструэўшы адна адну, паядналіся шляхам узаемапранікнення ці дыфузіі, злучыліся рэмінісцэнцыямі ды алюзіямі з Купалавых «Тутэйшых», увасобленых М. Пінігіным на Купалавай сцэне. Больш за тое, вобраз Зносака (В. Манаеў) нават развіўся сярод дакументальных ліній, выбудаваных У. Бокунам, — развіўся жорстка, займеўшы проста-такі шэкспіраўскі «цень-горб» у выкананні І. Грамовіча. Дуэт Манаеў-Грамовіч перадусім чытае пратаколы, — галоўлітаўскія, НКУС, але камертонам чытання робіцца цэнзарава праўка, маўляў, некаторыя імёны ды панядцці, кшталту: «Бог пісаць з малой літары». Граматыка — Культура — Мастацтва сталіся ахвяраю палітыкі, але падрыхтавалі «адваротны ход», як славутая форма, вызначылі змест «бога, генія, паэта» з малых літар... Алюзіі Бокуна-Коласа празрыстыя.

Цяжка сказаць пэўна, хто натхніў вобразы, створаныя акцёрамі па суровай дакументальнай канве стужкі: Купала, рэжысёры Пінігін ды Бокун, альбо ўлучыла адметнае вока аператара Ф. Фрыдлянда, ці моцна паспрыяла музыка У. Кур'яна... Прынамсі, і З. Белахвосцік, і А. Лабуш (Алена ды Янка Здольнік на экране стварылі парадыйна-трагічную пару, Зоя, да ўсяго, проста-такі перастварыла П. Мядзёлку), і В. Манаеў, і М. Пінігін, што ў фільме прадстаўляе публіцы трагічна-смяшлівыя сцэны — Купалавы вершы, і акцёры, занятыя ў сцэнах уяўных допытаў НКУС (Э. Гарачы, А. Ткачонак, Ю. Авяр'янаў), не схібілі на штучнае прадстаўленне «сябе ў абставінах фільма» (прарочу, што гадоў праз колькі ўдзячныя крытыкі перасварацца адно з адным у вызначэнні тэрміну здымкаў ды «ўзросту», сапраўднасці кінавыяў!). Акцёраў, дзякуй Богу, не змусілі падыграць і абставінам гібелі паэта: мо таму фільм глядзіцца як зняты «адным подыхам»? Мо таму не штурхае шукаць здрайцаў ды вінаваціць сучаснікаў? Гэтаксама фільм, пазбаўлены доўгіх расповядаў магчымых і немагчымых сведкаў, залішніх побытавых падрабязнасцей (але не прамінуўшы спатканняў са сваякамі Купалы, сведчанняў М. Стальмашонка, тлумачэнняў святара Міхала Сапеля і г. д.), прыдбаў найпершую істотную вартасць: па-свойму, але ўзнавіў-перастварыў скрутную Купалаву эпоху, вобраз самога паэта.

Ж. Л.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

Пра Ефрасінню Полацкую і...

На першай старонцы вокладкі чарговага, чацвёртага за сёлетні год нумара «Полацака» — выява Ефрасінні Полацкай у адлюстраванні А. Кузьміча, на другой — славуты крыж, зроблены майстрам Лазарам Богшам. На развароце А. Карпук адлюстраваў Спаса-Ефрасіннеўскі манастыр у Полацку, на трэцяй старонцы — малюнак Полацкай Сафіі, зроблены У. Ліхачовым. Падбор ілюстрацый невыпадковы. Нумар прысвечаны Ефрасінні Полацкай і 1000-годдзю праваслаўнай царквы на Беларусі. Адпаведным чынам падабраны і матэрыялы.

Пра жыццё славутай палачанкі расказвае А. Мельнікаў, пра духоўнае значэнне яе крыжа распавядае а. М. Уляхін. «Крыж Ефрасінні Полацкай і ўзвіжальныя крыжы XII—XIII ст ст.» — тэма артыкула В. Пуцко.

Чытач знойдзе працяг ужо знаёмых яму публікацый — артыкулаў М. Белямука «Эмблема на шчыце герба «Пагоня», П. Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвіноў», успамінаў «Мая няволя» Л. Шымана і Я. Ціхановіча, чарговы раздзел кнігі С. Белай «Віленскія беларусы расказваюць...». Тут жа заканчэнне палітычнага партрэта З. Жылуновіча, напісанага М. Сташкевічам і Ю. Смірновым, артыкула К. Мерляка «Беларусы ў Аргенціне».

Змешчаны вершы М. Кавыля, Л. Эміліта, карэспандэнцыя Я. Сажыча «І паны гаварылі нашаю мовaю», ліст старшыні клуба «Спадчына» ў Мінску А. Белага «1993 год — Год беларускай мовы». Завяршае нумар традыцыйная падборка «З жыцця эміграцыі».

А. М.

РАДЫЁ

Мосціцца радыёмост

Літаратурна-асветніцкі канал «Мост» (аўтар і вядучы — Валерый Анісенка) першымі выпускамі засведчыў сваю шматстайнасць: радыёспектаклі спалучыліся з вершаванымі «адбіўкамі», тэатральныя навіны — з тэатральнымі ж анонсамі, выступленні аглядальнікаў — з заўвагамі крытыкаў... Натуральна, формы для літаратурнага асветніцтва прыдадуцца самыя старыя й самыя найноўшыя, да зместу ж варта паставіцца пільна, перадусім уявіўшы сваё кола слухачоў. Яго, праўда, можа акрэсліць вызначэнне каналу як «асветніцкага», да таго ж, з лемантара пачынаць, дзякуй Богу, не даводзіцца...

Тры казкі

Тры прэм'еры — тры казкі прадставілі малым слухачам супрацоўнікі Беларускага радыё: распачала іх «Непаседа» Г. Каржанеўскай, прадоўжыла «Дудка-самагудка» З. Дудзюк (рэжысёр С. Стэфановіч), трэцяй сталіся «Шкляныя горы» Р. Баравіковай (рэжысёр — В. Кернажыцкая). Істотна, што першыя дзве казкі-п'есы нібы прадублявала выдавецтва «Юнацтва» зборнікам «Драўляны рыцар» (зборнік гэты прысвечаны рэпертуару лялечнага тэатра, адкрываецца ён прадмовай Анатоля Ляляўскага, уключае таксама п'есы А. Вярцінскага, Л. Ламейкі, С. Кавалёва, І. Сідарука).

Спектакль «Шкляныя горы» паводле народных казак, адметна скампанаваных Р. Баравіковай, найперш вабіць вартасцямі рэжысёрскага прачытання. Традыцыйныя героі, кшталту Бабы-Ягі альбо Ваўкоў, Мурашоў, Дзятлаў, набываюць лірычна-натуральныя інтанацыі. Нават традыцыйныя фоны, шумы ды іншыя гукавыя аздобы, разнастаіць якія не часта выпадае, скарыстаны з густам і пачуццём меры.

РЭПЛІКА

Ці ж толькі дзеля грунтоўнасці

— Падобна, што нашай адзінай у рэспубліцы тэатральнай бібліятэцы пагражае заняпад! — мовіў на парозе рэдакцыі «ЛіМа» крытык і перакладчык Ванкарэм Ніківаровіч; за ім стаялі купалаўскія артысты С. Станюта, Г. Аўсяннікаў, Г. Давыдзька, В. Манаеў, малады драматург У. Граўцоў; сваю занепакоенасць будучыняй бібліятэкі, што месціцца ў памяшканні Дома работнікаў мастацтваў, прасіў іх перадаць і галоўны рэжысёр Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы В. Раеўскі.

Загадчыца бібліятэкі Ала Дарашкевіч, знерваваная ды змучаная няпэўнасцю становішча свайго ды сваёй бібліятэкі, нічога пэўнага па тэлефоне ўдакладніць-адказаць не магла... Высветлілася, праўда, што новае кіраўніцтва Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі мае намер ці то перанесці бібліятэку на новае месца, ці то скараціць яе... Ёсць пагроза, што пасля ўсяго гэтага грунтоўныя падборкі тэатральнай літаратуры могуць, далікатна кажучы, пазбавіцца сваёй грунтоўнасці. Між тым, Нацыянальная бібліятэка кніг «па тэатральным мастацтве» дахаты не дае ды такой колькасці гэтых кніг не мае.

Ж. Л.

Жыве Беларусь!

— Раскажыце, калі ласка, адкуль і як, калі ўзнік нацыянальны дэвіз «Жыве Беларусь!» — і што ўкладваецца ў гэта паняцце?

(З пытання студэнтаў II курса гістарычнага факультэта ў перапынку паміж лекцыямі па літаратуры).

Вокліч «Жыве Беларусь!» вяртае нас у далёкія часы яшчэ на пачатку стагоддзя, калі ўпершыню ў зборніку «Жалейка» (выдадзены не пазней 11 (24) сакавіка 1908 года ў Пецярбурзе ў выдавецкай суполцы «Загляне сонца і ў наша аконца») з'явіўся верш Янкі Купалы «Гэта крык, што жыве Беларусь». Выпакутаванае і глыбокавынашанае пачуццё паэта вырываецца з грудзей палымяным патрыятычным крыкам-воклічам, крыкам-верай, крыкам-спагадай, але над усім крыкам-услаўленнем, вітаннем, прадчуваннем, захапленнем, улюбёнасцю, упэўненасцю.

Ды і што гаварыць! — дзе я толькі гляджу,
Бачу родненькі край, сваю матку-зямлю;
. . . .
А вот як не любіць гэта поле і бор,
І зялёны садок, і крыклівую гусь!
А што часам тут страшна заенча віхор, —
Гэта енк, гэта крык, што жыве Беларусь!

Твор звернуты да ўсіх і кожнага. Гэта твор-маналог, але і твор — паэтычная ода Радзіме, Бацькаўшчыне, Беларусі. Ён нібы выдыхнуты з глыбінь народнага духу, выходзіць з душы паэта, ідзе да сэрца, прасякнуты любоўю, напоўнены праўдай і ўдзячнасцю таленавітага і адданага сына, шчаслівага ад таго, што ён жыве на гэтай зямлі, вернага сына-патрыёта маці-Беларусі!

Гэты дэвіз стаў аксіёмай, з'явіўся нібы своеасаблівая формула жыцця беларускага народа, наказам і сцвярджэннем адначасна. Афарыстычны выраз быў падхоплены і развіты ў творчасці іншых паэтаў: у вершы «Жыве Беларусь» Тодара Чарнышэвіча, змешчаным у часопісе «Маладая Беларусь» у 1912 годзе; у празаічнай імпрэсіі паэта і грамадскага дзеяча Фабіяна Шэнтыра «Жыве Беларусь», якая змешчана ў календары «Нашай Нівы».

Верш Т. Чарнышэвіча «Жыве Беларусь!» хочацца прывесці тут цалкам, бо твор з таго часу не перадрукоўваўся і вядомы хіба толькі запісным філолагам, зрэшты, як малавядомае і прозвішча самога аўтара.

Жыве Беларусь і іскрыцца,
У ёй праўда світае агнём!
Праснецеся ўсе, каму спіцца,
Збярыцеся цесным гуртом.

Хутчэй за работу з надзеяй,
Гэй, гэй, пагарджаны народ!
Устань, агляніся! — ужо днее...
За шчасце краіны ўпярод!

За звычай радзімы,
За родную мову
Пасей свае слова
Адважна і смела!

Жыццесцвярджальныя матывы з думкамі аб Беларусі гучаць і ў ласкава-памяркоўным, а разам і трагедыйна-прарочым, заклікальна-горкім, але ўпэўнена-сцвярджальным дэвізе выдаўцоў і творцаў «нашаніўскай» пары «Загляне сонца і ў наша аконца»; пераклікаюцца гэтыя гучныя заявы, якія перамяжоўваюцца з крыкам і болем, з адчаем ад занядбанасці і прыніжанасці краю і чалавека ў ім у творах Цёткі, Я. Коласа, Ф. Багушэвіча, Я. Лучыны і іншых.

Янка Лучына пісаў:

...Сонца на сук скрозь хмары цёмныя
Прагне ясна над нашай нівою.
І будуць жыць дзеткі патомныя
Добраю доляю, доляй шчасліваю.

Доўгі час словы «Жыве Беларусь!» былі своеасаблівай формай нацыянальнага прывітання. Яно гучала так, як бы гучалі словы: «Слава Беларусі!» У гэтым вокліччы паядналася ўсё разам: гісторыя і сучаснасць, нашы нялёгкія шляхі да незалежнасці, пакручастыя дарогі да ўзыходжання і нацыянальнай славы, жаданне прабіцца да свету праз тоўшчу стагоддзяў, праз напластаванні заблуджэнняў і прымхаў, праз бар'еры бязвер'я і нацыянальнага нігілізму, праз туман падазронасці і адмаўлення, скрозь схаванае непрыняцце і адкрытую варожасць.

Хацелася б, каб выраз-дэвіз гэты застаўся ў нашым ужытку. Каб зусім справядліва і заслужана мог стаць (ды і даўно стаў ужо!) сапраўды нацыянальным дэвізам беларусаў і Беларусі. Бо не састарэў ён, не прыг-

ЧАРОТА ВОБЛІК НЕЗАБЫЎНЫ

Друкуючы згадкі С. СВІРЫДАВА пра сустрэчу ў далёкія 30-я гады з М. Чаротам, скарыстоўваем гэтую нагоду дзеля таго, каб паведаміць чытачу, што якраз днямі аўтару ўспамінаў, старэйшаму беларускаму журналісту і літаратару споўнілася 80 гадоў. «ЛіМ» віншуе Сяргея Аляксеевіча з юбілеем і жадае здароўя і бадзёрасці.

Зіма ў тым годзе была снежная, марозная. Завеі і моцныя паўночныя вятры намялі сумёты-горы снегу. Ні праехаць, ні прайсці. І ў той дзень, добра памятаю, мяла завіруха. Не дзіва, што вучні з далёкіх вёсак не прыйшлі ў школу. Але ж заняткі ўсё роўна адбыліся. Праўда, у старэйшых класах замест шасці ўрокаў было пяць. Скарацілі заняткі таму, што ў дзве гадзіны дня быў прызначаны сход сельсавецкага актыву, які заўсёды праходзіў у школе, бо ніякага клуба ў той час у цэнтры Беляшкоўскага сельсавета не было.

Нягледзячы на завіруху, актывісты ў вызначаны час запоўнілі невялікую залу школы. Замест дзіцячых галасоў загучала мужчынская і жаночая гамонка. Гадалі, што за прадстаўнік прыедзе з самога Мінска на сход? Старшыні сельсавета Мацвіевічу пазванілі з раёна, што з'явіцца нейкая «важная шышка». А , можа, у такую халадэчу і не з'явіцца?

Раптам дзверы адчыніліся і за клубам халоднага паветра, здаецца, не ўвайшлі, а ўкаціліся два рослыя мужчыны ў чорных да пят кажухах і ў шапках-вушанках. Калі прадстаўнікі паздымалі вушанкі і кажухі і селі ў прэзідыум за школьны стол, у адным з іх я адразу пазнаў прадстаўніка Лёзненскага райкома партыі Барташа з акуратна падстрыжанай чорнай бародкай, з чорнай чупрынай на галаве. На доўгім яго носе месціліся акуляры, з-пад якіх зыркалі туды-сюды няпэўнага колеру вочы. Прадстаўнік жа з цэнтра меў прыгожы з тонкімі абрысамі хударлявы, стомлены твар. Цёмнасінія вочы ўважліва аглядалі прысутных.

Тым часам старшыня сельсавета аб'явіў нараду адкрытай:

— На позве дня ў нас — нарыхтоўка льновалакна. Перш чым даць слова па гэтым пытанні прадстаўніку райкома партыі таварышу Барташу, мушу паведаміць: на нашай нарадзе прысутнічае прадстаўнік ЦК Кампартыі Беларусі таварыш Чарот. Павіншуем жа нашага дарагога госця.

Дружныя воплескі страсанулі сцены старой школы. «Чарот... Чарот...» — паўтарыў я ў думках прозвішча прадстаўніка з Мінска. Няўжо гэта паэт Міхась Чарот? Не, не можа быць, каб такога выдатнага паэта паслалі ў глухамань на льнонарыхтоўкі. Смеху варта! Але адкуль я ведаю гэтага чалавека? Дзе я мог бачыць яго?.. Гэтае пытанне хвалявала мяне на працягу ўсяго сходу.

Упаўнаважаны райкома гаварыў, як заўсёды (я чуў яго прамовы не адзін раз) узнёсла, эмацыянальна, з надрывам у голасе, часам нават крычаў, махаў у паветры рукой і пагражаў актывістам і сялянам карай.

— План ільнонарыхтовак у сельсавеце зрываецца ганебна, — у каторы раз паўтарыў ён, папраўляючы на носе акуляры, — а вы, актывісты Савецкай улады, спіце ў шапку, зміріліся з такім становішчам! Не выяўляеце памочнікаў замаскіраваных кулакоў і класавых ворагаў, якія робяць усё, каб нашкодзіць нам, сарваць ільнонарыхтоўкі, не даць сыравіны льнозаводам. Такое ганебнае становішча мы не пацерпім! Прымем самыя рашучыя захады супраць сабатажнікаў і кулацкіх падпявал, выведзем іх на чыстую ваду, за вуха — і на сонейка...

Я слухаў, а не спускаў вачэй з Чарота. Мне было цікава назіраць, як ён рэагуе на занадта пагрозлівую прамову Барташа. Чарот сядзеў моўчкі, з засяроджаным, суровым тварам, часам паціскаў плячыма і запісваў нешта ў блакнот. А калі дакладчык скончыў, спытаў у старшыні сельсавета: чаму не выконваецца план па нарыхтоўцы льновалакна? У чым прычына?

Старшыня, нібы кашлянуўшы ў кулак, растлумачыў. З яго тлумачэнняў выходзіла, што план нарыхтовак сельсавету завышаны, не ўлічаны сёлетні неўраджай лёну.

— Аб гэтым я гаварыў і ў раёне, — падкрэсліў ён. — Аб гэтым ведае і таварыш Барташ... Але не падумайце, што я супраць выканання плана. Кроў з носу, а мы яго абавязаны выканаць!
— Правільна я кажу? — звярнуўся ён да прысутных.

— Правільна! — адгукнуўся нехта.
— А дзе ж селяніну лён узяць? — пачуўся нясмелы голас. — Калі ў яго няма...

— Вось чуеце, які гнілы настрой? — грозна сказаў Барташ. — У каго сапраўды няма, хай едзе на Смаленшчыну і купіць. Там, кажуць, прадаюць... Ад плана не адступім. Ні на крок...

— У каго ёсць к дакладчыку яшчэ пытанні? — спытаў старшыня сельсавета.

Я не вытрымаў і спытаў:
— А калі і грошай няма, за што ж чалавек купіць?

— А табе, настаўнік-камсамолец, не да твару быць кулацкім падпявалам, — абрэзаў мяне Барташ.

На пытанне, хто хоча яшчэ выказацца — ніхто не адазваўся. Я ведаў: баяліся выступаць і пярэчыць упаўнаважанаму райкома Барташу, тым больш у прысутнасці прадстаўніка з цэнтра. Усе з нецярпеннем чакалі яго выступлення. Што скажа ён?

Чарот устаў з-за стала, абвёў вачыма залу, цяжка ўздыхнуўшы, загаварыў:

— Што я вам, дарагія таварышы, мушу сказаць? Мушу сказаць: нялёгкая задача перад намі стаіць. План ільнонарыхтовак у вашым сельсавеце сапраўды не выконваецца, можна сказаць, зрываецца. Давайце разам памяркуем, падумаем, як паправіць справу. Толькі рабіць гэта, на маю думку, трэба без крыку, без пагроз і запалохвання. — Чарот павярнуў галаву ў бок Барташа. Барташ шмыгнуў носам, бліснуў злосна акулярамі, апусціў галаву і стаў запісваць нешта ў блакноце. А Чарот тым часам працягваў гаварыць ціха, лагодна, пераканаўча. Раіў прысутным пагаварыць з кожным хлебаробам, які мае лішкі льнотрасты ці валакна, каб прадаў дзяржаве.

І пасля сходу ён шчыра, задушэўна гаварыў з актывістамі сельсавета. Я ўважліва слухаў яго і ўсё гадаў: паэт ён ці толькі мае аднолькавае прозвішча з ім? І наважыўся ўрэшце спытаць у яго самога. А для большай упэўненасці я рашыў паказаць яму фатаграфію, якая была змешчана ў падручніку па беларускай літаратуры. Калі Чарот накіраваўся да выхаду з класа, я падышоў да яго з разгорнутым падручнікам і нясмела спытаў:

— Скажыце, калі ласка, гэта вы тут на фатаграфіі?

Кінуўшы позірк на фота, ён з усмешкаў сказаў:

— Калі маю з ёю падабенства, значыць, я... — І запытаў: — Значыць, вы — выкладчык беларускай мовы і літаратуры?

Асмялеўшы, я рашыў запрасіць Чарота на абед да сябе. Не паспеў ён адказаць на маё запрашэнне, як да яго з такой жа прапановай звярнуўся старшыня сельсавета. Радасна забілася маё сэрца, калі пачуў: «Дзякуй, таварыш Мацвіевіч, за клопат. Але мяне ўжо запрасіў вось ён...»

Я растлумачыў, што жыву ў адной бяздзетнай бабулі-калгасніцы. Завуць яе цётка Маланння. А муж яе пайшоў з калгаса ў горад на будоўлю.

— А, можа, яна будзе незадаволена, — усумніўся мой спадарожнік, — што прывядзеш няванага госця?

Я растлумачыў, што гаспадыня дужа добрая, ветлівая і будзе рада госцю.

Неўзабаве мы былі на пагорку, на якім маячыў каля ляска адзіны хутар з невялікай хацінай і хлявом. Толькі наблізіліся да хаціны, як адчыніліся ў сенцах дзверы і з іх выглянула цётка Маланння.

— Чаму ж ты, Аляксеевіч, так затрымаўся на абед? — з дакорам спытала.

Я растлумачыў, што быў на нарадзе сельскага актыву і вось прывёў госця на абед.

— З самой сталіцы, з Мінска прыехаў. І ведаеце, хто? Сам знакаміты паэт Міхась Чарот.

— Паэт Чарот? Чула. Сяргей Аляксеевіч расказваў пра вас і вершы чытаў вашы. — Заўсміхалася на ўвесь рот гаспадыня і падала госцю руку. — Дужа рада пазнаёміцца. Міласці просім — за стол.

За сталом Чарот спытаў:

— А скажы, настаўнік, чаму ўпаўнаважаны райкома партыі назваў цябе кулацкім падпявалам?

Я расказаў такую гісторыю. Было гэта яшчэ восенню ў пачатку навучальнага года. Пасля заняткаў паклікалі мяне ў сельсавет да старшыні. У яго кабінеце сядзеў на канапе і дыміў цыгарэтай Барташ. Убачыўшы мяне, ён устаў з канапы і сказаў настойліва:
— Дарогу ў Шусцева ведаеш?
Я кіўнуў галавой.

— Дык паедзеш туды цвёрдазаданнікаў трэсці? Не выконваюць план хлеба- і бульбанарыхтовак.

У той час загад прадстаўніка раёна быў для нас, камсамольцаў, законам, ніхто не мог яго адмяніць.

Барташ сеў верхам на гнядога, добрага каня і тузануў вуздэчкай. Конь спорна пайшоў, я ледзь упраўляўся за ім. Потым конь пайшоў цішэй і я пайшоў побач з ім. Барташ спачатку маўчаў, а потым нечакана загаварыў:

— Ты, настаўнік, напэўна, зайздросціш мне, што еду на кані. А зайздросціць няма чаго. Каб не гэты конь, даўно б застаўся без ног, скапыціўся б. Бо матляцца даводзіцца па раёне штодня. А цяпер вось райком прымацаваў да вашага сельсавета, самага адсталага ў раёне па нарыхтоўках бульбы. А чаму адстае? А таму, што тут сяляне аднаасобнікі, асабліва заможныя цвёрдазаданнікі, хаваюць хлеб і бульбу, сабатажнікі. Ненавідзяць Савецкую ўладу. А мы з імі цацкаемся, угаворваем, агітуем... Іх не агітаваць трэба, а падразаць пад корань. І ведаеш што: каб мне далі поўную ўладу, усіх бы іх адправіў туды, куды і кулакоў... Бачу: ты скрывіў твар, не згодзен?

Я смела сказаў яму, што не згодзен. Нагадаў яму выказванні Леніна пра селяніна-серадняка як саюзніка пралетарыяту. Нагадаў прозвішчы сялянсераднякоў Волкава, Бабкова, Грачышнікава, якія не карысталіся наёмнай працай, не мелі парабкаў, а іх незаконна раскулачылі і выслалі з вёсак.

Барташ спыніў каня, уставіўся на мяне сваімі акулярамі, злосна сказаў:

— Дык ты, аказваецца, хоць і выкладаеш грамадазнаўства, ведаеш законы, абараняеш кулакоў, іх падпявала... Глядзі ў мяне! — Ён памахаў бізуном каля майго твару. — Глядзі, камсамолец!

...— Так, — цяжка ўздыхнуў Чарот. Ён дастаў з кішэні пачак цыгарэт. Закурыў і моцна зацягнуўся, ажно закашляўся.

— І старшыню нашага калгаса застрэліў. Селязнёва, — загаварыла гаспадыня.

лушыўся той «енк-крык», не меней смыліць сэрца сёння ад заклапочанасці пра лёс Бацькаўшчыны і яе людзей. Добра было б, калі б гэты выраз-дэвіз з цягам часу стаў проста сімвалічна-рытуальным вітаннем ці неабходнасць у ім сама па сабе адпала б з-за яго відавочнай неадпаведнасці рэальнасці, недарэчнасці, а ўспрымаўся б усмешліва-паблажліва, як пажаданне «жыць» ці «сілы», «здароўя» чалавеку, які і жартам і ўсур'ёз карчы варочае за двух. Але ж нам яшчэ трэба шмат зрабіць, каб жыла, існавала і напаўнялася новым зместам незалежная Беларусь, каб трывала станавілася на ногі і была, як пісаў той жа Купала, «сама сабе гаспадыня», што ніхто і слова не закіне хоць, яна і з мужыкоў, «А як выйшла ў людзі...»

І з гэтай нагоды хацелася б выказаць некаторыя свае меркаванні «Народнай газеце». Думаецца, што варта адкінуць прэч з эпіграфа-закліка пад назвай газеты сарамліва-перайначанае і нейтральна-скупое пажаданне-дэвіз «Жыві, Беларусь!», ад якога хочаш не хочаш, але так і патыхае ўсё ж калі не штучнасцю і аморфнасцю, дык гэткай бутафорска-закамуфляванай сцэнічнай саладжавасцю, салютам, які ўзяты нібыта з часоў піянерскіх вітанняў пампезных формаў.

На нашу думку, варта ўсё ж паставіць дэвіз-афарызм «...жыве Беларусь!» з подпісам — Янка Купала — калі так ужо неабходна, засведчыўшы тым самым, што выраз узяты з твора Я. Купалы, альбо прыводзіць эпіграфам купалаўскі радок цалкам: «Гэта крык, што жыве Беларусь!», у якім выявіўся і боль, і трывога, і надзея, і вера паэта.

Ад сцвярджэння-канстатацыі «Жыве Беларусь!» варта смялей выходзіць «у людзі», да людзей, да народаў Еўропы і свету. Да сцвярджэння-услаўлення «Жыве Беларусь!»

Як мы маглі пераканацца, у выразе «Жыве Беларусь!» гучаць найперш апаэтызаваныя Купалам і іншымі творцамі, выдатнымі сынамі Маці-зямлі, слава і гонар Беларусі, яе мінулае і сённяшняе, яе пакутніцкі, але няскораны і гераічны шлях да незалежнасці і самастойнасці, нязломная, і глыбокая вера ў лепшае будучае, трывалае захапленне жыццём, Праўдай, Хараством, Сонцам, Зямлёю, рэчамі вечнымі і вызначальнымі, услаўленне зямлі і чалавека на ёй, услаўленне і вітанне Новага Дня і Новага Часу, Новага Жыцця.

Прывітаем жа адзін другога «Жыве Беларусь!» і адкажам: — Жыве!

Уладзімір НАВУМОВІЧ,
загадчык кафедры беларускай мовы і літаратуры Белдзяржуніверсітэта.

Аляксей КАРПЮК

14 ліпеня 1992 года пасля цяжкай і працяглай хваробы перастала біцца сэрца вядомага беларускага пісьменніка, заслужанага работніка культуры Беларусі, добрага, чулага чалавека Аляксея Карпюка.

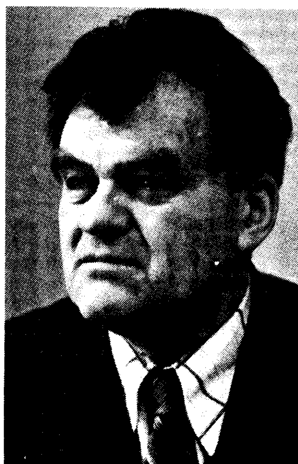

Аляксей Нічыпаравіч Карпюк нарадзіўся 14 красавіка 1920 года ў вёсцы Страшава на Беласточчыне. Да вызвалення Заходняй Беларусі скончыў 2 класы Віленскай гімназіі. У 1939—1941 гг. вучыўся ў Навагрудскім педагагічным вучылішчы. У гады Вялікай Айчыннай вайны ў складзе падпольнай дыверсійнай групы актыўна змагаўся з ворагам, быў камандзірам партызанскага атрада імя Кастуся Каліноўскага на Гродзеншчыне. Спазнаў пекла нямецкіх канцлагераў. У 1944—1945 гг. у складзе дзеючай арміі прайшоў з баямі Польшчу і Германію.

Пасля вайны скончыў аддзяленне англійскай мовы Гродзенскага педінстытута, настаўнічаў, быў загадчыкам Сапоцкінскага райана. Працаваў у Гродзенскай абласной газеце, пасля — уласным карэспандэнтам газеты «Літаратура і мастацтва». З 1977 па 1981 гг. — дырэктар рэспубліканскага музея гісторыі рэлігіі і атэізму і да апошніх дзён узначальваў Гродзенскае аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Упершыню Аляксей Карпюк выступіў у друку ў 1953 годзе — на старонках часопіса «Полымя» была надрукавана яго аповесць «У адным інстытуце». Затым выйшлі зборнікі апавяданняў і аповесцей «Дзве сасны», «Свежая рыба», «Партрэт», кнігі нарысаў «След на зямлі», «Мая Гродзеншчына», аповесці «Данута», «Пушчанская адысея», раман-быль «Вершалінскі рай» і іншыя.

За кнігу прозы «Сучасны канфлікт» яму была прысуджана Літаратурная прэмія Саюза пісьменнікаў Беларусі імя Івана Мележа.

Аповесці і апавяданні Аляксея Карпюка друкаваліся на Украіне, у Расіі, Польшчы, Балгарыі, Германіі і іншых краінах.

Творчасць пісьменніка прасякнута сыноўняй любоўю да роднай зямлі, глыбокай павагай да чалавека працы, болем і трывогай за будучыню. Многія раманы, аповесці, апавяданні маюць аўтабіяграфічны пачатак. У іх пульсуе няўрымслівы характар Аляксея Карпюка — адважнага воіна, змагара за справядлівасць і праўду.

За баявыя заслугі ў часы Вялікай Айчыннай вайны А. Н. Карпюк узнагароджаны ордэнамі Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны, медалямі, залатым крыжам ордэна «Віртуці Мілітары» (Польшча).

Светлая памяць аб таленавітым пісьменніку, сумленным працаўніку, чалавеку высокай прынцыповасці назаўсёды захаваецца ў нашых сэрцах.

С. С. ШУШКЕВІЧ, В. Ф. КЕБІЧ, М. І. ДЗЯМЧУК, Д. К. АРЦЫМЕНЯ, А. І. БУТЭВІЧ, Я. К. ВАЙТОВІЧ, В. А. ГАЙСЕНАК, П. К. КРАЎЧАНКА, І. А. БРЫЛЬ, В. У. БЫКАЎ, Н. С. ГІЛЕВІЧ, П. Е. ПАНЧАНКА, Я. І. СКУРКО (Максім Танк), І. П. ШАМЯКІН, В. У. АДАМЧЫК, Д. І. БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА, Р. І. БАРАДУЛІН, В. У. БЛАКІТ (Болтач), А. І. ВЯРЦІНСКІ, М. С. ГІЛЬ (Гілевіч), В. М. ГРЫШАНОВІЧ, Г. В. ДАЛІДОВІЧ, А. П. ЖАЛЯЗОЎСКІ, С. І. ЗАКОННІКАЎ, В. В. ЗУЁНАК, В. А. КАВАЛЕНКА, У. А. КАЛЕСНІК, А. П. КУДРАВЕЦ, А. І. МАЛЬДЗІС, П. М. МАКАЛЬ, І. Я. НАВУМЕНКА, У. А. ПАЎЛАЎ, Н. Е. ПАШКЕВІЧ, А. У. ПІСЬМЯНКОЎ, І. М. ПТАШНІКАЎ, Б. І. САЧАНКА, В. П. СУПРУНЧУК, І. Г. ЧЫГРЫНАЎ.

— Старшыню застрэліў?! — здзіўлена перапытаў госць.

І я мусіў расказаць. А было так. З Віцебскай турмы ўцёк адзін селянін-цвёрдазаданнік (прозвішча яго, калі не памыляюся, было Масальскі), пасаджаны быў за невыкананне нарыхтовак. І, казалі, прыйшоў у сваю ж вёску, толькі жыў, хаваючыся, не дома, а ў сваякоў. Пра гэта прачуў упаўнаважаны райкома Барташ. І загадаў старшыні сельсавета сабраць надзейных узброеных людзей і злавіць уцекача-бедалагу жывым ці мёртвым. Гэтую аперацыю ўзначаліў сам. І забіў яго, калі той нібыта кінуўся ўцякаць...

— А яго, гэтага Барташа, хоць судзілі? — нейкім асіплым голасам спытаў Чарот.

— Ніхто яго не судзіў, — перахапіла мой адказ гаспадыня.

— Як ездзіў верхам на кані, так і ездзіць.

...Уначы Чарот дрэнна спаў. Часта варочаўся, цяжка ўздыхаў, бубніў нешта сабе пад нос. А часам нават голасна спрачаўся з кімсьці. Размахваў рукамі. Калі раніцай я асцярожна сказаў яму пра неспакойны сон, ён прызнаўся, што спіць часта дужа неспакойна. Яго мучаюць усялякія кашмары. І сёння на яго напалі бандыты. Ледзь адбіўся. Адзін бандыт быў падобны на Барташа.

Пасля снедання мы паспяшаліся ў сельсавет. Перад дзвярыма стаяў запрэжаны ў вазок сівы конь. Старшыня Мацвіевіч чакаў нас. Яны ўладкаваліся на задняе сядзенне, а я на пярэдняе. Праехаўшы з кіламетр, я адчуў, як мерзнуць ногі, бо абутак у мяне быў не па халоднай зіме — звычайныя чаравікі. Каб сагрэцца, вымушаны быў бегчы ўслед за санямі аж, бадай, да самой вёскі Морачы. Тутэйшыя сяляне-аднаасобнікі, па сцвярджэнні старшыні, злосна не выконвалі льнонарыхтоўкі, праяўлялі сабатаж.

Мы аб'ехалі, бадай, усю вёску, пабывалі амаль ва ўсіх хатах. І нідзе не выявілі лішкаў лёну. Толькі на адным хутары ў гумне знайшлі цэлы трысцен ільнотрасты. Старшыня склаў акт і загадаў неадкладна гаспадару адвезці яе на нарыхтоўчы пункт.

Пад вечар мы, стомленыя і галодныя, вярнуліся ў сельсавет. Старшыня прапанаваў Чароту пайсці з ім паабедаць. Ён падзякаваў і сказаў, што пойдзе да мяне, чаму я дужа абрадаваўся.

Пасля абеду, калі Чарот сядзеў на лаве ля акна і праглядаў газету «Беларуская вёска», я дастаў з шуфлядкі сшытак са сваімі творамі і, адчуваючы, як моцна забілася сэрца ад хвалявання, наблізіўся да паэта. Пачакаў, пакуль ён зверне на мяне ўвагу. І ён звярнуў. Паклаўшы газету на стол, спытаў, што ў мяне за сшытак. Я сказаў, што даўно пішу вершы, для сябе, і папрасіў, каб ён пачытаў хоць асобныя і зрабіў заўвагі. Ён узяў сшытак і пачаў гартаць.

— Паглядзім, што вы тут напісалі.

Каб схаваць хваляванне і не перашкаджаць, я накінуў на плечы кажушок, узяў сякеру і выйшаў у павець, пачаў калоць дровы. І так заюшыўся, што не пачуў, як мяне кліча госць. Калі зайшлі ў хату, Чарот загаварыў:

— Ну, што ж, прачытаў бегла вашы вершы. І скажу: не дрэнна пішаце. Асобныя можна друкаваць.

— Можна?! — выгукнуў я ад радасці.

— Можна. І трэба. Асабліва спадабаўся верш «Канец зімы». Раю паслаць у газету. Упэўнены, надрукуюць.

Як і ў мінулую ноч, ён спаў неспакойна, трызніў, варочаўся з боку на бок.

Раніцою накіраваліся ў сельсавет, каб зноў паехаць па хутарах. Па дарозе ён параіў мне пайсці ў школу.

— Ваш абавязак вучыць дзяцей, а не шукаць па закутках лён. Мы са старшынёй сельсавета самі ўправімся з гэтымі нарыхтоўкамі.

Ён прыйшоў, калі ўжо сцямнела. Твар быў стомлены, учарнелы. Ад ежы адмовіўся. Сказаў: «Людзі добрыя накармілі». Моўчкі курыў, пакашліваючы. Калі гаспадыня пайшла дагледзець жывёлу, прызнаўся мне, што моцна паспрачаўся з Барташам, які арыштаваў незаконна селяніна-аднаасобніка і прывёў яго ў сельсавет, адкуль яго пагналі ў раён, каб судзіць за невыкананне плана па нарыхтоўках ільну.

— Я сказаў гэтаму ўпаўнаважанаму райкома, што яго трэба самога судзіць за здзекі над простымі, невінаватымі людзьмі. Замест таго, каб прызнаць свае памылкі, ён пагразіўся напісаць на мяне скаргу ў ЦК за тое, што нібыта абараняю кулакоў і падкулачнікаў. Яшчэ раз пераканаўся, што ад такога нягодніка з партбілетам у кішэні можна ўсяго чакаць... Памаўчаўшы, дадаў: — Не хацеў гаварыць, але бачу, ты свой хлопец і рашыў сказаць: і ў нас, у Мінску, ёсць такія ж Барташы. Яны таксама здзекуюцца з людзей, без суда і следства піхаюць у турму... І нашага брата, пісьменніка, не шкадуюць.

— І пісьменнікаў? — здзівіўся я.

— І пісьменнікаў, і вучоных. Я паспрабаваў абараніць аднаго. Даўно ведаю яго. Надта сумленны чалавек. Дык мяне, ведаеце, запрасілі ў камітэт дзяржаўнай бяспекі і сам начальнік Берман павадзіў пальцам вакол майго носу, пагразіў, каб маўчаў і не рыпаўся... А хіба я магу маўчаць?...

Назаўтра раніцою Міхась Чарот пакінуў маю кватэру. Дзякаваў шчыра за гасціннасць. Запрасіў мяне і гаспадыню прыехаць у Мінск да яго ў госці. Пакінуў адрас...

Калі я паступіў на вучобу ў Мінскі камуністычны інстытут журналістыкі, мне неаднойчы карцела зайсці да знакамітага паэта. Але ўсё неяк саромеўся. Толькі аднойчы сустрэў яго на вуліцы Энгельса. Ён адразу, пазнаўшы мяне, стаў запрашаць да сябе. Я спяшаўся на камсамольскі сход. Паабяцаў зайсці ў другі дзень. Аднойчы наважыўся і зайшоў. Але дома яго не застаў. А праз нейкі час пачуў, што Чарота арыштавалі як ворага народа...

Сяргей СВІРЫДАЎ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

А ПРОБАШЧ ТУТЭЙШЫ...

Падчас нядаўняй пілігрымкі мне разам з іншымі вернікамі давялося наведаць Будслаў. Цудадзейная Маці Божая будслаўская ўжо не адно стагоддзе збірае вакол сябе тысячы паломнікаў. Але святочны настрой у нас быў сапсаваны, і вось чаму: сустрэў нас каля касцёла ягоны пробашч, распавёў гісторыю мястэчка і касцёла ды паміж іншым сцвердзіў, што ўсе, маўляў, тут палякі, а тэрыторыя гэта, на вялікі жаль, знаходзіцца пад Беларуссю, акупаваная. Так вось, не больш і не менш. Кажа пробашч, што ў будучым мяркуе зрабіць тут цэнтр каталіцызму. Будуць над касцёлам польскі ды ватыканскі сцягі лунаць, а недзе воддаль — беларускі, бо хочаш не хочаш, але мусіш уладам (акупацыйным, зразумела) падпарадкоўвацца.

Ці з Польшчы той пробашч? Дзе там, мясцовы, і дзяды і прадзеды адсюль. Хай пан пробашч па нацыянальнасці паляк, але ж трэба паважаць народ, на зямлі якога жывеш, на зямлі якога жылі твае продкі. А калі дрэнна пад акупацыяй, дык можна жыць і на радзіме, г. зн. у Польшчы, хто ж забараняе?

Колькі можна рваць на шматкі нашу радзіму? Як каталік — так і паляк, а як праваслаўны — дык ужо і рускі. Дзе яшчэ такое ўбачыш? Толькі ў нас, на Беларусі, бо самі мы забыліся на сваю мову, выракліся сваіх каранёў. Вось намі і патураюць.

Будзе ў Будславе цэнтр духоўнасці, цэнтр культуры, ды толькі які? Спяваюць старэнькія бабулькі ў тамтэйшым касцёле пад арган па-польску, а выйшаўшы з касцёла, мовяць па-беларуску. І так ці не паўсюль.

Кожны мае права маліцца на сваёй мове. Але нельга, каб вера рабіла нас чужынцамі на сваёй зямлі. **Ірына КОВАЛЬ.**
г. Мінск.

АБ'ЯВЫ

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Сцяпану Лаўшуку з прычыны напаткаўшага яго гора—смерці ЖОНКІ.

КАЛІ СВЯТКАВАЦЬ ВЯЛІКДЗЕНЬ?

«Каляндарная згода» на Беларусі: ці магчымыма яна

ЧЫМ ДАЛЕЙ ідзе працэс адраджэння нацыянальнай супольнасці на Беларусі, тым больш пякучым робіцца пытанне аб адзіным хрысціянскім календары. Вядома, што найлепш арганізуе этнічную свядомасць літургічны год, кругабег якога дазваляе містычна суперажываць падзеі, вызначаючы сутнасць хрысціянства, разам, супольна, адчуваючы еднасць сяброў, родзічаў, дзядоў... Аднак гістарычныя абставіны падзялілі наш народ на дзве часткі: адны жывуць паводле так званага Грыгарыянскага, другія — паводле так званага Юліянскага часаўспрымання. Сталася такім чынам, што пэўныя каляндарныя ўмоўнасці з'яўляюцца значнаю перашкодаю кансалідацыі беларускага этнасу. Пры адсутнасці ж трывалай нацыянальнай супольнасці гаварыць пра будучыню Беларусі вельмі складана і горычна. Таму варта задумацца, як можа быць праведзена каляндарная царкоўная рэформа на Беларусі ва ўмовах палітычнага і канфесійнага суверэнітэту нашай рэспублікі.

Зрэшты, гэтая праблема не такая ўжо і «беларуская». Шмат якія краіны альбо вырашылі альбо яшчэ збіраюцца вырашаць каляндарную калізію ў межах поліканфесійнай дзяржавы. Вось што, напрыклад, думае адносна разбежнасці ў святкаванні Ражства Хрыстовага ў Летувіскай дзяржаве архіепіскап праваслаўнае царквы ўладыка Хрызастом:

«Паводле Юліянскага календара святкуюць Хрыстовае Нараджэнне тольні Расійская, Ерусалімская ды Сербская праваслаўныя цэрквы. Усе іншыя аўтакефальныя праваслаўныя цэрквы, а іх цяпер 15, святкуюць Божае Нараджэнне разам з каталікамі. Я лічу, што калісьці і мы (маецца на ўвазе будучая «Літоўская Праваслаўная Царква») таксама далучымся да ўсіх. Урэшце, гэта і не ёсць такім важлівым, калі святкаваць. Найважней тое, што мы верым і вызнаем адзінага Хрыста» (гл. «Znad Wilii», 1991, 6 студзеня).

Выказванне ўладыкі Хрызастома цалкам адпавядае дзвюм прапановам Усеправаслаўнага Сабора, падрыхтоўка да якога вядзецца з 1961 года;

1) святкаваць (усім праваслаўным) Вялікдзень у адзін пэўны дзень па Грыгарыянскім календары:

2) святкаваць Вялікдзень адпаведна Нікейскім устанаўленням, аднак па Грыгарыянскім календары, прыдаючы пры гэтым паняццям «раўнадзенства» і «поўня» літаральны астранамічны сэнс.

Такім чынам, магчыма, праз нейкі час Усеправаслаўны Сабор вырашыць, што ўсе праваслаўныя цэрквы могуць святкаваць Пасху разам з каталікамі, тады для нас, беларусаў, пытанне вырашыцца вельмі проста; і нарэшце Уваскрасенне Хрыстовае мы будзем перажываць разам, усёю нацыянальнаю супольнасцю.

Аднак радасць ад гэтага значна памяншаецца, калі пачынаем разважаць лагічна. Па-першае, як вядома, Беларуская праваслаўная царква сёння яшчэ не аўтакефальная, каб прыняць самастойнае рашэнне без узгаднення з Сінодам Расійскай праваслаўнай царквы. А РПЦ, як вынікае з апошніх публікацый Маскоўскай Патрыярхіі, зусім не збіраецца падпарадкоўвацца ў гэтым пункце Усеправаслаўнаму Сабору (гл., напрыклад, газету «Православное чтение», № 6, 1990 г.). Маскоўская Патрыярхія лічыць, што праваслаўную свядомасць ды наогул чысціню праваслаўя можа захаваць толькі Юліянскае часалічэнне і Александрыйская Пасхалія. І ўсё ж гэты стан не такі безвыходны для нас, калі згадаць рашэнне Свяшчэннага Сінода РПЦ 1967 года: «Беручы пад увагу практыку Старажытнае Царквы, калі Усход і Захад (Рым і азыйскія епіскапы) святкавалі Пасху па-рознаму, захоўваючы пры гэтым поўнае маліцвенна-кананічнае сумоўе паміж сабою, беручы пад увагу вопыт Праваслаўнай Фінскай Царквы і нашых продкаў у Галандыі, а таксама выключнае становішча прыхаджанаў храма Уваскрасення Хрыстовага сярод іншаслоўнага свету: дазволіць праваслаўным прыхаджанам, якія жывуць у Швейцарыі і якія знаходзяцца ў юрысдыкцыі Маскоўскае Патрыярхіі, адпраўляць нерухомыя святы і святы Пасхальнага кола па новым (г. зн. Грыгарыянскім) стылі («Журнал Московской Патриархии», 1967, № 8, с. 1). З гэтай пастановы вынікае вельмі заманлівая прапазіцыя: варта толькі Беларускай праваслаўнай царкве адчуць унутраныя законы гістарычнага лёсу народа, якому яна служыць, як натуральна вынікае для яе неабходнасць звярнуцца да Сінода РПЦ па ласку дазволіць ёй, як і іншым дочкам РПЦ — Галандскай, Фінскай, Швейцарскай, адпраўляць увесь святочны круг па Заходне-Еўрапейскім часалічэнні. Безумоўна, акт пераходу на новы літургічны стыль на Беларусі не можа адбыцца гвалтоўна і прыспешліва, што было б зусім не па-царкоўнаму. Але шляхі да еднасці, якая так неабходна цяпер беларускаму народу, павінны шукаць і Клір, і міране.

Спадзеючыся на ласку РПЦ, не будзем забывацца, што для яе пераход на новы стыль — гэта зусім іншае, чымсьці для нас. Вядома, наколькі вострым гэтае пытанне было ў Расіі XIX ст., калі на выснову Спецыяльнага Камітэта пры Расійскай Акадэміі навук 1829—30 г. аб мэтазгоднасці пераходу на Грыгарыянскі стыль у грамадскім і царкоўным жыцці цар Мікалай І наклаў забарону. Былі падобныя спробы ў Расіі ў 1860, 1863, 1864 гадах, але ўсё безвынікова. Нарэшце Канстанцінопальская нарада шэрагу праваслаўных цэркваў у 1923 годзе ўхваліла рэформу царкоўнага календара, якая прадугледжвала:

а) пераход ад Юліянскага (старастылёвага) календара да «выпраўленага Юліянскага», выключыўшы з ліку 13 дзён, што назбіраліся з часу Нікейскага Сабора;

б) выкарыстанне для вызначэння пасхальнае поўні (і вясновага раўнадзенства) сапраўдных астранамічных дадзеных для Ерусалімскага мерыдыяна». (Проф. Т. Сьбев. Цьрковно календарният въпрос. Синодально издательство. София, 1968, с. 33—35).

Але гэтую пастанову РПЦ не падтрымала, і, больш таго, у згаданым выданні Маскоўскай Патрыярхіі ўжо ў 1990 г. адносна Канстанцінопальскай нарады 1923 г. зазначаецца, што: «Юліянскі каляндар і Александрыйская Пасхалія, якія разам яўляюць сабою «Вялікі Індыкцыён» візантыйцаў ці «Святатворнае Кола» рускіх пасхалістаў, — гэта інструмент непераўзыходзячага суладдзя, дасканаласці і прастаты». На думку аўтара артыкула «Літургічны час хрысціянскай культуры» А. Н. Зялінскага, Праваслаўны цэнтр Канстанцінопальскага Патрыярхата, працягваючы лінію «раскольніцкай» Канстанцінопальскай нарады 1923 г., канчаткова здраджвае думкам «рускіх пасхалістаў» і вядзе да «каляндарнай уніі» з каталікамі. А гэта для РПЦ аніяк не магчыма ўявіць.

Зусім інакш выглядае, калі на справу календара глядзець вачыма праваслаўнага беларуса, які ведае сваю гісторыю і не ідэнтыфікуе сябе з традыцыяй расійскага праваслаўя. Гэта, дарэчы, выдатна праглядаецца ў артыкуле «Кананічныя нормы праваслаўнай пасхаліі і праблема датавання Пасхі ва ўмовах нашага часу» прафесара Маскоўскай Духоўнай Акадэміі Д. П. Агіцкага, што быў надрукаваны ў «Богословских трудах» (№ 7, 1971, М.).

Дык вось, наш зямляк, прафесар безумоўна беларускай ментальнасці, у гэтым артыкуле цалкам здымае аргументацыю вышэйназванага А. Зялінскага, які абгрунтоўваў кананічнасць і чысціню Юліянскага літургічнага года пастановай Нікейскага сабора 325 года:

«...З часоў Нікейскага Сабора (325 г.) Царква карысталася ў сваёй богаслужэбнай практыцы адзінай сістэмай вылічэння часу... Гэты механізм рэгуляцыі сакральнага часу ягоныя вынаходнікі стварылі настолькі дасканалым і ўстойлівым, што да 1582 года ён злучыў хрысціянскі Захад і Усход адзіным каляндарна-літургічным мостам... і Апостальскія пастановы ды Правілы Анціахійскага Сабора, якія забаранялі сутыкненні Пасхі новазапаветнай (хрысціянскай) і старазапаветнай (іудзейскай), і якія былі зацверджаны VI і VII Усяленскімі Саборамі, прызнавалі гэтую гісторыка-містэрыяльную паслядоўнасць нерухомаю на ўсе часы».

Інакш кажучы, болей за ўсё турбуе сучасную багаслоўскую думку расійскага праваслаўя тое, што Пасха, калі прытрымлівацца Грыгарыянскага стылю, можа супадаць з іудзейскім Вялікаднем. А ўстаноўка на тое, каб правесці трывалую мяжу паміж праваслаўнай Пасхай і іудзейскай, абгрунтоўваецца пастановамі Нікейскага, Анціахійскага Сабораў і Апостальскімі пасланнямі.

А вось што піша на гэты конт наш зямляк прафесар Агіцкі:

«Нікейскае пастанаўленне пра Пасху не дайшло да нас. У гэтым галоўная прычына блытаніны ў выказваннях аб кананічных нормах пасхаліі». І адпаведна, ніякага правіла, піша ён далей, аб тым, каб святкаваць Пасху толькі пасля іудзейскай, там не было. «Ды і наогул, чаму супадзенне хрысціянскага і іудзейскага Вялікадня немагчымае? Ці не таму, быццам бы, што хрысціянская Пасха можа «апаганіцца» праз дотык з іудзейскай? Альбо, можа, паслядоўнасць Евангельскага падання аб тым, што спярша была Пасха іудзейская 14 нісана (гэта цяпер пятніца перад Вялікаднём. — М. М.), а потым ужо Уваскрасенне Гасподняе. Але ж вядома, што Цэрквам, якія прынялі нікейскія пастановы, зусім не замінала святкаваць Пасху ў адзін дзень з іудзеямі (з 14 на 15 нісана) і пасля Нікейскага Сабора —у 328, 343, 347, 370, 394 гадах і ў больш познія часы (апошні раз у 783 годзе)». («Богословские труды», т. 7, с. 206).

Высвятляецца, такім чынам, што ў праваслаўным багаслоўскім асяроддзі Расіі, паводле думак Д. П. Агіцкага, зусім «недакладныя высновы аб сэнсе кананічных прадпісанняў пра час святкавання Пасхі. «У якім бы становішчы, — іранічна пытаецца ён, — апынуліся хрысціяне, каб, напрыклад, цяпер іудзеі змянілі сваю пасхалію ды наблізілі б сваё датаванне Пасхі да нашага, — ці не давялося б тады нам «уцякаць» ад іх са сваімі датамі і адпаведна перагледзець сваю пасхалію?» (с. 206).

А вось згаданы А. Н. Зялінскі іншага меркавання на гэты конт: перайшоўшы на Грыгарыянскі стыль, каталікі парушылі паслядоўнасць Вялікадняў хрысціянскага і іудзейскага за перыяд з 1888 да 1988 ажно 19 разоў, бо менавіта столькі каталіцкая Пасха надыходзіла раней за іудзейскую і 4 разы з ёю супадала (значыць, «апаганьвалася»? — М. М.).

Такім чынам, зробім з усяго сказанага пэўныя высновы адносна беларускай «каляндарнай уніі».

1. Сучасныя багасловы РПЦ сцвярджаюць, што «ісціннасць Александрыйскай пасхаліі засведчана саборным вопытам амаль 2000 гадоў. І калі цэрквам наканавана калі-небудзь аб'яднацца, дык злучэнне гэтае ў сферы літургічна-царкоўнага календара павінна засноўвацца выключна на грунце Вялікага Святатворнага Кола (чытай: традыцыйнага Юліянскага календара РПЦ). Стрыжнем гэтай пасхаліі, як вядома, з'яўляецца догмат аб несупадзенні Новазапаветнай (хрысціянскай) і Старазапаветнай (іудзейскай) Пасхі. Прызнанне гэтага сцвярджэння непарушным для Беларускае праваслаўнае царквы назаўжды перакрые мажлівасць зліцца ўсім беларусам у Вялікім Свеце Хрыстовага Нараджэння і Хрыстовага Уваскрасення.

2. Цешыць тое, што не ўсе святары РПЦ лічаць так. Згаданае выказванне архіепіскапа Хрызастома дае спадзеўку, што неўзабаве праваслаўныя Летувіскай Рэспублікі пераадолеюць бар'ер Маскоўскага Сінода і ўлучацца ў Еўрапейскае хрысціянскае часазлічэнне. А праф. Агіцкі падмацоўвае такі прагноз навукова: «сцвярджэнне, што быццам бы згодна канонам хрысціянская Пасха заўжды павінна ісці за іудзейскаю, у аснове памылковае».

3. І гэта ў сваю чаргу адкрывае добрую магчымасць сціплым праваслаўным беларусам звярнуцца з вялікай ласкаю да свайго Кліра, каб той пачаў паціху задумвацца над перспектывай кардынальнай каляндарнай рэформы на абшары незалежнай Беларусі. Можа, гэта і будзе першым рэальным крокам да хрысціянскага сумоўя ці ўмоўнае згоды, як сімвала паяднання беларусаў у нацыянальную супольнасць.

Мікола МАТРУНЧЫК,
навуковы супрацоўнік
Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра
імя Ф. Скарыны.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Нумар падпісаны ў друк 16.07.92 у 18.10.

Індэкс 63856
Тыраж 18068
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12